

SAFE.TO.BE BY SPEAK OUT
PROJECT

VADOVAS

**SAFETOBE:
VADOVAS**

Redaktoriai: Alexi De Greef, Kelly Grossthal
Grafinis dizainas: Ena Jurov
Leidėjas: „Safe To Be by Speak Out“ projekto konsorciumas

Ačiū visoms saugumo ir aukų tarnyboms, apklaustoms ir konsultavusioms dėl šio priemonių rinkinio.

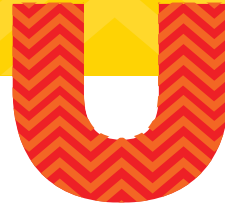
SAFE.TO.BE BY **SPEAK OUT** PROJECT

Šis leidinys parengtas įgyvendinant Europos Sąjungos teisių, lygybės ir pilietybės programos (2014–2020) lėšomis finansuojamą projektą „Speak Out: stabdant neapykantos kalbą ir neapykantos nusikaltimus prieš LGBTI asmenis“.

Už šio leidinio turinį visapusiškai atsako leidinio autorius. Leidinyje pateikiama informacija nebūtinai sutampa su oficialia Europos Komisijos pozicija.

TURINYS

- 9** **PADĖKOS**
- 15** **ATKURIAMASIS TEISINGUMAS – ESĖ RINKINYS**
- 15** **ATKURIAMOJO TEISINGUMO MODELIAI: PLĖTROS
TĘSTINUMAS**
PROF. DOBRINKA CHANKOVA, PHD
- 47** **ATKURIAMOJO TEISINGUMO TAIKYMAS LGBTI
NEAPYKANTOS NUSIKALTIMŲ ATVEJAI (ANGLIJA IR
VELSAS)**
AUTORIUS: „KODĖL AŠ?“
- 79** **PAGARBOS ATKŪRIMAS: KOVOS SU NEAPYKANTOS
LGBTQ ATVEJAIŠ UNIVERSITETINIULOSE MIESTELIUOSE
ATVEJAI, TAIKANT ATKURIAMĄJĮ TEISINGUMĄ**
LIYANA KAYALI IR MARK A. WALTERS
- 99** **NEAPYKANTOS NUSIKALTIMAI, NEAPYKANTOS KALBA IR
ATKURIAMASIS TEISINGUMAS: BELGIJOS PATIRTIS**
PAUL BORGHS
- 117** **NEAPYKANTOS NUSIKALTIMAI SEKSUALINĖS
ORIENTACIJOS IR LYTINĖS TAPATYBĖS PAGRINDU**
- 117** **ATKURIAMOJO TEISINGUMO POVEIKIS AUKOMS IR
NUSIKALTUSIESIEMS**
CHARO ALISES / TEISININKĖ
- 127** **NACIONALINIS KONTEKSTAS - LIETUVA**

Atkuriamojo teisingumo galimybės neapykantos nusikaltimų srityje

**Ekspertų esė rinkinys ir praktiniai svarstymai devyniose
Europos šalyse**

1

PADEKOS

KONSORCIUMAS

„Safe To Be by Speak Out“ yra projektas, vienijantis partnerius devyniose Europos Sąjungos šalyse. Projekto tikslai yra trejopi. 2020 m. pradžioje buvo išleistas priemonių rinkinys paramos aukoms tarnybų ir teisėsaugos institucijų profesionalams. Juo siekiama didinti pastarųjų informuotumą apie neapykantos nusikaltimus ir neapykantos kalbą LGBTI bendruomenės atžvilgiu. Priešais jus yra mūsų antrasis leidinys – atkuriamojo teisingumo vadovas profesionalams. Trečiasis „Safe To Be by Speak Out“ akcentas yra internetinė svetainė LGBTI asmenims, susidūrusiems su neapykantos nusikaltimais (www.speakout-project.eu).

PARTNERIAI

10

„Bilitis“ yra ilgiausiai veikianti LGBTI organizacija Bulgarijoje. Organizacija pradėjo veiklą 2004 metais kaip pagalbos grupė homoseksualioms ir biseksualioms moterims, palaiapsniui įtraukė ir translyčius bei interseksualių asmenis. Šiuo metu „Bilitis“ užsiima bendruomenės telkimu, advokacija, tyrimais ir mokymų organizavimu įvairiose sferose, siekia visų rūšių diskriminacijos mažinimo ir LGBTI asmenų lygiateisiškumo Bulgarijoje.

„Çavaria“ yra skėtinė organizacija, vienijanti 120 registruotų LGBTI asociacijų, kurioms yra teikiama parama bei nemokami mokymai. Kartu „Çavaria“ atstovauja LGBTI bendruomenę Flandrijoje bei Briuselyje, o organizacijos vykdoma lygių galimybių iniciatyva yra skirta plačiajai visuomenei. Taip pat organizacijos nemokama programa „Lumi“ suteikia pagalbą bei sukuria galimybę pranešti apie diskriminacijos atvejus. Organizacija taip pat rengia viešai prieinamą internetinį žurnalą „Zizo“.

Estijos Žmogaus teisių centras (EŽTC) yra nepriklausoma nevyriausybinė žmogaus teisių advokacijos organizacija. EŽTC misija yra darbas kartu siekiant pagarbos žmogaus teisėms Estijoje. EŽTC vysto savo veiklą priklausomai nuo visuomenės poreikių. Šiuo metu organizacija dirba mažumų lygių galimybių, įvairovės ir įtraukties bei pabėgėlių ir prieglobsčio prašytojų teisių srityse. EŽTC taip pat vykdo žmogaus teisių Estijoje stebėseną, teikia nepriklausomas ataskaitas du kartus į metus. EŽTC valdo nepriklausoma taryba, susidedanti iš įvairias socialines grupes atstovaujančių asmenų.

LGBTI teisių organizacija „FELGBT“ yra didžiausia LGBTI organizacija Ispanijoje ir viena didžiausių LGBTI organizacijų Europoje, susidedanti iš 55 organizacijų narių. „FELGBT“, turinti beveik 30 metų patirtį, yra viena iš keleto LGBTI organizacijų, turinčių konsultacinį statusą Jungtinių Tautų Organizacijoje. „FELGBT“ organizuojamuose nacionaliniuose LGBTI lygybės festivaliuose kasmet sudalyvauja apie pusė milijono žmonių.

„GALOP“ yra labdaros organizacija Jungtinėje Karalystėje, remianti prieš LGBTI asmenis nukreiptos neapykantos aukas. Per pastaruosius 35 metus organizacija vystė savo veiklą teikdama patarimus, pagalbą ir atstovaudama neapykantos nusikaltimų prieš LGBTI asmenis aukas, vykdė kampanijas, nukreiptas prieš smurtą LGBTI asmenų atžvilgiu. „Galop“ pagrindinės darbo sritys yra neapykantos nusikaltimai, smurtas artimoje aplinkoje ir seksualinė prievarta. „Galop“ siekia saugesnės ir teisingesnės socialinės aplinkos LGBTI asmenims, teikdama jiems emocinę paramą ir vystydama bendruomenės sąmoningumą.

11

„Háttér“ yra 1995 metais įkurta didžiausia ir seniausia LGBTI organizacija Vengrijoje. Organizacija siekia atkreipti visuomenės dėmesį į aktualias LGBTI asmenų problemas, taip pat teikia jiems pagalbą, stebėdama ir vertindama jų poreikius bei siekdama integruoti juos į šalies teisinę bazę bei teikiamas socialines paslaugas. Organizacija siekia LGBTI žmogaus teisių ir sveikatos apsaugos, skatina LGBTI bendruomenių vystymąsi, rūpinasi LGBTI paveldu.

„ILGA Portugal“ yra didžiausia ir seniausia nevyriausybinė organizacija, siekianti lygiateisiškumo ir diskriminacijos dėl lytinės orientacijos, lyties raiškos, lyties požymių ir lytinės tapatybės mažinimo Portugalijoje nuo 1995 metų. Organizacija siekia socialinės lesbiečių, gėjų, biseksualių, translyčių ir interseksualių asmenų bei jų artimųjų integracijos Portugalijoje per socialinės paramos programas, įvairovės ir diskriminacijos mažinimo politikos formavimą.

Nacionalinė lesbiečių, gėjų, biseksualių ir translyčių (LGBT) asmenų teisių organizacija LGL – vienintelė išimtinai LGBT bendruomenės interesams atstovaujanti nevyriausybinė organizacija Lietuvoje. Savo veiklą pradėjusi 1993 metų gruodžio 3 dieną, asociacija LGL yra viena brandžiausių ir stabiliausiai veikiančių pilietinio sektoriaus organizacijų šalyje. Pagrindinis asociacijos veiklą apibūdinantis principas – nepriklausomybė nuo bet kokių politinių ar finansinių interesų, siekiant efektyvios LGBT bendruomenės įtraukties ir socialinės integracijos Lietuvoje bei efektyvios kovos su homofobinės neapykantos apraiškomis. LGL išimtinai siekia nuoseklaus LGBT asmenų žmogaus teisių progreso, pasitelkdama per dvidešimt penkerius veiklos metus sukauptą patirtį advokacijos, sąmoningumo didinimo ir bendruomenės stiprinimo srityse.

Asociacija „Mozaika“ iki šiol yra vienintelė LGBTI organizacija Latvijoje. Ji buvo įkurta siekiant pagerinti LGBTI asmenų situaciją Latvijoje, įskaitant teisinės bazės tobulinimą nediskriminavimo, neapykantos kalbos, vienalyčių šeimų pripažinimo srityse. „Mozaika“ teikia daugybę įsitraukimo galimybių LGBTI bendruomenei ir jos rėmėjams, taip pat teikia profesionalius mokymus ir išteklius tyrėjams bei kitiems suinteresuotiems asmenims.

2

ĮVADAS IR PRATARMĖ

Europos Sąjunga yra skirtingų šalių, vertybių ir žmonių aljansas. Vis dėlto Sąjungos devizas yra „vienijanti įvairovė“, o tai reiškia, kad skirtumai, sudaro mūsų bendros europinės tapatybės pagrindą. Ekране atidarėte arba rankoje laikote vadovą, kurį parengė visos Europos pilietinės visuomenės organizacijos ir ekspertai, vertinantys žmogaus teises ir ginantys LGBTI bendruomenės teises.

Šį vadovą sudaro ekspertų esė rinkinys apie istoriją, politiką, praktiką ir procedūras, kurios susiformavo atkuriamojo teisingumo srityje. Leidinyje pateikiama atkuriamojo teisingumo raida ir įžvalgos apie dabartinę situaciją skirtingose šalyse. Ypatingas dėmesys skiriamas galimybėms ir iššūkiams, kuriuos atkuriamojo teisingumo metodai pateikia LGBTI neapykantos nusikaltimų atveju.

Lesbietės, gėjai, biseksualūs, translyčiai ir interseksualūs asmenys (LGBTI) patiria diskriminaciją, priekabiavimą ir smurtą įvairiose gyvenimo srityse. Šie reiškiniai, taip pat ir mūsų socialinė aplinka, nevertinanti žmonių įvairovės, gali sukelti neapykantos nusikaltimus, kurie yra nusikalstamos veikos prieš asmenį ar turtą, visiškai ar iš dalies motyvuojami nusikaltėlio šališkumu prieš aukos tikrąją ar suvokiamą tapatybę. Neapykantos nusikaltimai yra ypatingos rūšies nusikaltimai, jie sukelia pažeidžiamumą, nerimo, pykčio ir gėdos jausmą, tačiau kartu skleidžia baimę ir pyktį visose bendruomenėse. Taigi čia kyla klausimas: ar mes spręsimė neapykantos nusikaltimų ir kitų šališkumo pagrindu kylančių konfliktų problemas taip, kad efektyviai būtų įtrauktos įvairovės, pagarbos, atskaitomybės ir galiausiai susitaikymo vertybės?

Žmonių požiūrį ir išankstinius nusistatymus nėra lengva nustatyti, tačiau atkuriamasis teisingumas siūlo keletą gerų būdų kovoti su neapykantos nusikaltimo priežastimis ir pasekmėmis. Atkuriamasis teisingumas į nusikalstamumą žvelgia kur kas plačiau, nei tik kaip įstatymų pažeidimą ir sprendimą dėl bausmės. Bet koks nusikaltimas daro žalą žmonėms, santykiams ir bendruomenei, kuriai auka priklauso. Atkuriamojo teisingumo praktika nukreipta į nusikalstamumo padarytos žalos pašalinimą ir žalos mažinimą ateityje, užkertant kelią nusikalstamumui. Atkuriamasis teisingumas taip pat garantuoja aktyvų aukos vaidmenį procese ir suteikia pažeidėjui galimybę suprasti savo nusikaltimo priežastį.

Šiandieniniame globalių žinių ir technologijų amžiuje LGBTI teisių organizacijų tinklas gali efektyviai prisidėti prie diskusijos apie atkuriamąjį teisingumą, kad jis prasmingai tarnautų mūsų bendruomenei. Vis dėlto dažnai atrodo, kad nors judame link visuomenės, kurioje visiškai gerbiamos žmogaus ir LGBTI teisės, vis dar turime nueiti ilgą kelią. Tikimės, kad šis vadovas supažindins su gerosios praktikos, susijusios su LGBTI žmonėmis, saugesne Europa ir taikiu sambūviu visiems, teikiamomis galimybėmis.

ATKURIAMOJO TEISINGUMO MODELIAI: PLĖTROS TĘSTINUMAS

PROF. DOBRINKA CHANKOVA, PHD
PIETVAKARIŲ UNIVERSITETAS, BULGARIJA

El. paštas: chankova@yahoo.com

IŽANGA

Per pastaruosius dešimtmečius ieškant nepatenkinamai veikiančios baudžiamojo teisingumo sistemos alternatyvų globaliame kontekste, buvo iš naujo atrastas senas požiūris į nusikalstamumą ir konfliktus. Vienas iš pagrindinių, nors ir naujo formato ir konotacijos, yra atkuriamasis teisingumas ir pastaraisiais metais jam buvo keliami didžiuliai lūkesčiai. Pastaruoju metu ši koncepcija ir jos veikimo modeliai padarė didelę pažangą Europoje ir visame pasaulyje ir sulaukė nemažo mokslininkų, specialistų ir politikų dėmesio. Be tradicinių praktikų, kurios naujai atgimė, buvo sukurti ir išbandyti nauji modeliai ir požiūriai.

Atkuriamojo teisingumo filosofija yra valdyti padarytą žalą ir kiek įmanoma sugrąžinti auką ir nusikaltėlį į būklę prieš įvykstant nusikaltimui. Atkuriamasis teisingumas pateikia nusistovėjusių teismo ir bausmių būdų alternatyvą ir siekia į atstatomąjį procesą įtraukti visą bendruomenę ir visuomenę. Tarp reikšmingiausių atkuriamojo

teisingumo vertybių yra pagarba žmogaus orumui, solidarumas, atskaitomybė, nediskriminavimas nepriklausomai nuo lyties, rasės, religijos, etninės priklausomybės ar seksualinės orientacijos, aktyvus piliečių dalyvavimas demokratinėse visuomenėse. Atkuriamasis teisingumas pripažįsta žmonių tarpusavio priklausomybę ir įvairovę bei kritinę santykių kokybės svarbą asmens gerovei ir socialinei sanglaudai.

- 16** Šiuo tyrimu siekiama trumpai apžvelgti atkuriamojo teisingumo modelių genealogiją, raidą ir plėtrą per daugelį metų ir skirtingose šalyse bei pateikti labai įvairiapusį atkuriamojo teisingumo paveikslą. Pagrindinis tikslas yra pasiūlyti tinkamiausią atsakymą į neapykantos nusikaltimus, kad ir kur jie būtų įvykdyti.

ATKURIAMASIS TEISINGUMAS – SENA ŠIUOLAIKINĖS VISUOMENĖS TRADICIJA. ISTORINĖ RAIDA

Atkuriamojo teisingumo emocinės šaknys ir loginis pagrindas, be kita ko, yra pagrįsti religiniais idealais. Tačiau šiandien tik kai kurie atkuriamojo teisingumo šalininkai atkuriamąjį teisingumą supranta ir kaip religinių principų taikymą, pagrįstą susitaikymo, atstatymo ir išgydymo principais (Hadley, 2001). Šių dienų atkuriamojo teisingumo sąvoka paprastai apibūdinama grynai pasaulietine prasme. Nors pagrindiniai atkuriamojo teisingumo bruožai išlieka tie patys, šiuolaikiniame kontekste jie neišvengiamai interpretuojami skirtingai. Pakartotinai patvirtinamos pagrindinės atkuriamojo teisingumo prielaidos, pavyzdžiui, netinkamo elgesio kaip nepriimtino elgesio, dėl kurio būtina kaltinimą pamokyti, taip pat poreikio pabrėžti grįžimą prie pusiausvyros ir harmonijos (Ross, 1996). Vis dėlto mes negalime atkuriamojo teisingumo įgyvendinti taip ir tikriausiai ne tokiu laipsniu, kaip tai buvo daroma prieš šimtmečius. Vargu ar galima patikėti, kad atkuriamasis teisingumas gali būti pritaikytas ir naudojamas tokiu pačiu formatu, kokį žmonės naudojo prieš šimtmečius. Atkuriamojo teisingumo pradinė forma atrodo jau pasenusi, todėl atsirado naujos dimensijos.

17

Laimei, pagrindinės atkuriamojo teisingumo vertybės ir pagrindai, nors ir išreikšti šiuolaikine kalba, išliko tie patys. Nusikaltimo auka yra atkuriamojo teisingumo ikona (Zehr, 1995; Wright, 1996 ir 1999; Umbreit, 2001). Dabar, kaip ir anksčiau, atkuriamasis teisingumas taikomas ne todėl, kad jo yra nusipelnoma, bet todėl, kad jo reikia. Restitucija yra priemonė sutaikyti abi puses; o susitaikymas ir atkūrimas yra jos tikslas (Zehr, 1985). Čia galima aptarti daugiau pavyzdžių, pavyzdžiui, kai kurie žmonės akcentuoja dialogą, kiti – bendruomenės įsitraukimą.

Atkuriamasis teisingumas ir toliau laikomas būdu transformuoti konfliktą į bendradarbiavimą ir sumažinti patirtą skausmą. (Christie, 1982). Atkuriamosiomis intervencijomis siekiama pagerinti aukos, nusikaltėlių, šeimų, kaimynų ir kitų asmenų gyvenimo kokybę. Atkuriamasis teisingumas yra plačiai pripažįstamas kaip mažiau destruktivi ir pigesnė alternatyva tradiciniam baudžiamajam teisingumui. Didelis pranašumas šiuolaikiniam žmogui yra šio proceso

konfidencialumas. Visi šie plačiai pripažinti argumentai gali priversti mus daryti išvadą, kad atkuriamasis teisingumas šiandien yra šiuolaikinio pragmatizmo ir dvasingumo kertinis taškas.

18

Yra daug atkuriamojo teisingumo apibrėžimų. Vienas apibrėžimas įvardina tai procesu, kurio metu visos tam tikroje nusikalstamoje veikoje dalyvaujančios šalys susirenka kartu, kad galėtų kartu išspręsti nusikaltimo padarinius ir jo pasekmes ateičiai (Marshall, 1999). Kiti apibrėžimai pabrėžia rezultata, kuris yra žalos nukentėjusiajam ir bendruomenei atstatymas (Weitekamp, 1999). Atkuriamoji filosofija apima ne tik reagavimo į nusikalstamumą būdą. Jie naudojami sprendžiant įvairias problemas, kurios negali būti tinkamai išspręstos represinėmis priemonėmis, pavyzdžiui, patyčias mokyklose, darbo konfliktus, migracijos problemas, masinius nusikaltimus.

Savo pradine forma atkuriamasis teisingumas yra skirtas apmaldyti būdus, kuriais nusikalstamumas žaloja santykius tarp žmonių, gyvenančių bendruomenėje. Nusikaltimas vertinamas kaip kokia nors veikla, padaryta prieš auką ir bendruomenę – ne tik kaip įstatymus pažeidžiantis veiksmas, pažeidžiantis tvarką visuomenėje. Atkuriamasis teisingumas apima ir aukas, ir pažeidėjus. Aukų patirta žala gali būti apmaldyta tik tada, kai pažeidėjai prisiima atsakomybę už savo veiksmus ir už padarytą žalą. Atkuriamojo teisingumo tikslas yra įtraukti bendruomenę į įvairias prevencines programas, kad suartintų žmones, padidintų jų saugumo jausmą ir sustiprintų bendruomenės ryšius (Zehr, 1985).

Atkuriamojo teisingumo istorija prasideda nuo senųjų maorių, Amerikos čiabuvių, afrikiečių ir aborigenų tradicinių praktikų. Naujoji Vakarų banga prasidėjo nuo pirmojo tarpininkų tarp aukos ir nusikaltėlio eksperimento Kičeneryje (Ontarijas, Kanada) aštuntojo dešimtmečio pradžioje, kai jaunimo probacijos pareigūnas įtikino teisėją, kad du jaunuoliai, nuteisti už vandalizmą, turėtų susitikti su savo nusikaltimų aukomis. Kičenerio eksperimentas išsivystė į organizuotą aukų ir nusikaltėlių susitaikymo programą, finansuojamą bažnyčios ir valstybės dotacijų, remiant įvairias bendruomenės grupes. Įgyvendinus keletą kitų iniciatyvų Kanadoje, atkuriamoji praktika pasklido po JAV. Devintojo dešimtmečio pabaigoje Naujojoje Zelandijoje buvo rengiamos šeimos grupių konferencijos. Nuo to laiko daugėjo naujų atkuriamojo teisingumo modelių.

Dabartinis atkuriamojo teisingumo judėjimas Europoje kilo dešimtmečio pradžioje, tačiau diskusija apie tai, kaip aukoms ir nusikaltėliams galėtų būti suteikta galimybė susitikti ir išspręsti su nusikalstamumu susijusias problemas, nėra nauja. Kritiški kriminologai atkreipė dėmesį į baudžiamosios justicijos trūkumus ir jos nesugebėjimą užtikrinti taiką socialiniame gyvenime. Nilsas Christie (1977) aprašė, kaip teisininkai nusavina žmonių konfliktus ir dažnai atima iš jų galimybę savarankiškai juos išspręsti. Tai daro ir dauguma kitų ekspertų. Atkuriamasis teisingumas buvo pristatytas kaip baudžiamojo ir nepilnamečių teisingumo alternatyva.

19

Paskutinį XX amžiaus ketvirtį keliose Europos šalyse buvo pradėti įgyvendinti bandomieji projektai ir pirminiai teisės aktai. Iki 1998 metų jau buvo daugiau kaip 900 tarpininkavimo programų (Lauwaert ir Aertsen, 2002). Vienas iš naujausių atkuriamojo teisingumo ir tarpininkavimo baudžiamosiose bylose rinkinių (Dünkel, Grzywa-Holten ir Horsfield, 2015) atskleidžia, kad 36 Europos jurisdikcijose tebeegzistuoja ir veikia nemaža modelių įvairovė. Lankstumas ir neformalumas – pagrindinės atkuriamojo teisingumo savybės – leidžia sujungti modelius, sugalvoti naujas intervencijas. Taigi įvairios atkuriamojo teisingumo formos egzistuoja visame pasaulyje (Chankova, 2011).¹

1 Atliekant šį tyrimą, pakaitomis bus aptariami atkuriamieji modeliai, atkuriamosios intervencijos, atkuriamoji praktika, atkuriamosios programos, nepaisant kai kurių jų skirtumų.

GEOGRAFINIS ATKURIAMOJO TEISINGUMO MODELIŲ PAPLITIMAS

A/ PAGRINDINIAI ATKURIAMOJO TEISINGUMO MODELIAI VISAME PASAULYJE

TARPININKAVIMAS AUKOS IR NUSIKALTĒLIO ATŽVILGIU

20

Kurį laiką *tarpininkavimas tarp aukos ir pažeidėjo* buvo beveik vienintelis atkuriamojo teisingumo modelis. Dabar jis yra plačiausiai taikomas modelis – daugelyje Europos šalių ir visame pasaulyje – ir laikomas universaliu ir klasikiniu atkuriamojo teisingumo instrumentu. Tarpininkavimas aukos ir nusikaltėlio atžvilgiu yra procesas, kurio metu aukai ir nusikaltėliui sudaromos sąlygos, jei jie laisva valia sutinka, padedant nešališkai trečiajai šaliai (tarpininkui) kartu dalyvauti ieškant su nusikaltimu susijusių klausimų sprendimo. Tarpininkavimas tarp aukos ir pažeidėjo gali būti taikomas tiek tiesiogiai, tiek netiesiogiai. Tiesioginis tarpininkavimas reiškia tiesioginį susitikimą tarp nusikaltimo aukos ir tą nusikaltimą padariusio asmens, dalyvaujant apmokytam tarpininkui. Netiesioginis tarpininkavimas neapima susitikimų akis į akį, o tarpininkas imituoja „tiesioginį ryšį“, kad sudarytų sąlygas bendrauti aukai ir pažeidėjui. Tarpininkavimas tarp aukos ir pažeidėjo daugelyje šalių turi teisinį pagrindą, ypač (bet ne tik) nepilnamečiams (Chankova, 2002).

Daugelis tarpininkavimo atvejų yra susiję su palyginti nedideliais nusikaltimais, kuriuos įvykdė pirmą kartą nusikaltę asmenys. Tačiau sunkūs ir smurtiniai nusikaltimai nei teoriškai, nei praktiškai neįtraukiami, o kai kurios programos Europoje ir Šiaurės Amerikoje apima sunkesnius atvejus, pavyzdžiui, žmogžudystes, seksualinius išpuolius ir smurtą artimoje aplinkoje. Daugelyje šalių tarpininkavimas tarp aukos ir pažeidėjo pirmiausia yra būdas atriboti bylas nuo baudžiamojo teisingumo proceso. Taigi tokias rekomendacijas teikia prokurorai arba, kai tai teisiškai įmanoma, policija. Teigiamas rezultatas dažnai lemia bylos nutraukimą ir išvengiama bausmių. Jei ne prokurorai, tada teisėjai atsižvelgia į tarpininkavimo rezultatus ir neskiria nuosprendžio. Žinoma, tai gali įvykti tik tuo atveju, jei nukentėjusysis ir kaltininkas sutinka perduoti proceso rezultatus prokurorams ir (arba) teisėjui. Pavyzdžiui, Belgijoje šis reikalavimas yra absoliutus. Jei tik viena šalis ar nė viena iš jų nesutinka pateikti šios informacijos, tarpininkui neleidžiama apie tai kalbėti.

Sėkmingas tarpininkavimas tarp aukos ir pažeidėjo yra bent jau lengvinanti aplinkybė.

Tarpininkavimas taikomas kiekviename baudžiamojo proceso etape. Rekomenduojama naudoti šią priemonę ankstesniame etape – tada itin juntamas teigiamas poveikis (taupant laiką, išlaidas, žmogiškuosius išteklius, emocijas ir pan.) yra stipresnis. Keletas projektų nagrinėjo tarpininkavimą po nuosprendžio arba vykdant laisvės atėmimo bausmę (Aertsen, Mackay, Pelikan, Willemssens ir Wright, 2004).

21

Pastaruoju metu taip pat atsirado keletas naujesnių atkuriamojo teisingumo modelių.

ŠEIMOS GRUPIŲ KONFERENCIJOS

Pirmiausia reikėtų paminėti šeimos grupių konferencijas. Šis procesas, specialiai sukurtas nedideliems pažeidėjams, vienija „suinteresuotuosius subjektus“ – auką, nusikaltėlį, šeimą, draugus ir pagrindinius jų rėmėjus, taip pat galbūt įvairių tarnybų atstovus, pavyzdžiui, socialines tarnybas, probacijos ir policijos pareigūnus kartu ieškant sprendimo, kaip sumažinti nusikaltimo padarytą žalą. Tai reiškia, kad tarpininkas yra nepriklausomas nuo nusikaltėlio ir aukos, tačiau gali būti susijęs su policija ar kai kuriomis nepilnamečių socialinėmis tarnybomis. Kai kuriais atvejais, išklausus visas nuomones, nusikaltėlio šeimai paskiriamas asmeninio susitikimo laikas, kad būtų sudarytas planas, kuris bus pateiktas visai konferencijai priimti (Hudsonas, Morrisas, Maxwelllas ir Galaway, 1996). Be tarpininkavimo tarp aukos ir pažeidėjo siekiamų tikslų, konferencijomis taip pat siekiama suteikti nusikaltėliams galimybę atpažinti jų nusikaltimų poveikį ne tik aukoms ir jų šeimoms, bet ir jų pačių šeimoms bei draugams, suteikiant galimybę atkurti tuos ryšius. Kadangi konferencijose paprastai dalyvauja platesnis dalyvaujančių žmonių ratas, įskaitant asmenis, kurie gali dirbti su nusikaltėliu ir palaikyti jį, konferencijų procesai yra ypač naudingi kaip priemonė, užtikrinanti, kad pažeidėjas siektų sutarto rezultato. Kiti grupės nariai dažnai vaidina nuolatinį vaidmenį stebėdami pažeidėjo elgesį ateityje ir užtikrindami, kad jis laikosi reabilitacinių ir atkuriamųjų priemonių, kurioms pritarė (Atkuriamojo teisingumo programų vadovas, 2020).

BENDRUOMENĖS KONFERENCIJOS

22

Antra, būtina atkreipti dėmesį į *bendruomenės konferencijas*. Šis terminas daugiausia vartojamas įvardyti procesui, panašiam į suaugusių nusikaltėlių šeimos grupių konferencijas. Kai kuriais atvejais šiame procese yra procedūrinių variacijų. Pavyzdžiui, pagalbininkas gali būti policijos pareigūnas besilaikantis nurodyto scenarijaus. Aukos taip pat galėtų būti skatinamos suburti savo šeimas ir rėmėjus. Šiame procese gali būti nustatytos „pertraukos“ šalims susirinkti atskirai viena nuo kitos, arba negali būti privataus laiko – visos sąlyšys visą laiką lieka viename kambaryje. Kadangi dalyvavimas šioje atkuriamojo teisingumo formoje yra savanoriškas, įmanoma išlaikyti didesnį lankstumą nei tradicinėje sistemoje. Šalis ar bendruomenės grupė, kuriai pažeidėjas padarė žalą, taip pat yra atsakinga už tai, ar pažeidėjas laikosi susitarimo sąlygų, ir gali arba kai kuriais atvejais negali veikti tiesiogiai prižiūrima teisėsaugos pareigūnų.

BENDRUOMENINIAI BŪRELIAI

Trečia, *bendruomeniniai būreliai* yra naujesnis teisingumo atkūrimo procesas, jau gana paplitęs įvairiose šalyse. Priklausomai nuo pobūdžio, jie dažniausiai užsiima problemų sprendimu (tam tikru klausimu, pavyzdžiui, būreliai mokyklose Jungtinėje Karalystėje) arba taikos palaikymu (platesniems tikslams – neramioje romų bendruomenėje Vengrijoje). Iš pradžių jie rėmėsi Šiaurės Amerikos čiabuvių tautų vertybėmis ir tradicijomis. Susitikimai vyko tvirtai bendruomenės pagrindu, o aukos, nusikaltėliai, jų šeimos nariai ir rėmėjai dalyvavo kaip visi kiti suinteresuoti bendruomenės nariai ir baudžiamosios justicijos personalas. Komunikacijai valdyti buvo naudojamas „kalbėjimo daiktas“, perduodamas aplink ratu. Dalyviams buvo suteikiama nepertraukiamo laiko, kad galėtų išdėstyti, ką mano svarstomu klausimu, kai laikydavo šį daiktą. Šių būrelių tikslas nėra paskirti bausmę; jie pasitelkiami sprendžiant bendruomenės problemą, teikiant paramą ir rūpinantis aukomis ar nusikaltėliais ir pan. (Raye ir Roberts, 2007). Yra praktinių įrodymų, kad šie būreliai galėtų būti sėkmingai pasitelkiami bendruomenių konfliktų ir neapykantos nusikaltimų atvejais. Jie taip pat gali būti naudojami kuriant geresnius santykius ir mažinant smurtą kalėjimuose ir kitose sulaikymo vietose.

Naujesni modeliai, palyginti su tarpininkavimu tarp aukos ir nusikaltėlio, turi daug privalumų: didesnis poveikis dalyviams; aktyvesnis bendruomenės įtraukimas – tiek aukos, tiek nusikaltėlio, kaimynystės, mokyklos tinklo; be to, jie akcentuoja, kad teisingumas ir jo atkūrimas nėra privatūs ir asmeniniai klausimai, o bendruomenės ir visų nukentėjusiųjų reikalas; jie siekia ilgalaikio sprendimo, prireikus spręsdami ir platesnes problemas, ir t.t. Be abejo, yra ir tam tikrų trūkumų: juos sunkiau organizuoti, gali atsirasti didesnių išlaidų ir pan.

DIALOGO MODELIAI

Per šimtmečius įvairios dialogo formos, dažnai įtraukiant neutralias ar išmintingas trečiąsias šalis, buvo plačiai pasitelkiamos konfliktams, įskaitant konfliktus tarp aukų ir pažeidėjų, spręsti. Mainai yra esminė daugelio atkuriamojo teisingumo programų dalis. Pradedant JAV ir baigiant Japonija yra daugybė modelių, vadinamų „aukos ir nusikaltėlio dialogu“ arba panašaus pobūdžio modelių. Atkuriamajam dialogui priskiriamos šios pagrindinės savybės: jis yra įtraukiantis, nes kviečia visus suinteresuotuosius subjektus dalyvauti procese, siekiant patenkinti jų poreikius ir interesus; jis grindžiamas atkuriamaisiais principais ir vertybėmis, o palengvinimas vykdomas taip, kad dalyviai galėtų laisvai bendrauti vieni su kitais, dalydamiesi patirtimi, emocijomis ir perspektyvomis. Taikant „netiesioginį dialogo modelį“, auka ir skriaudėjas nesusitinka – sąveika vyksta laiškais, vaizdo įrašais ar žodinėmis pastabomis esant tarpininkui, kuris perduoda juos kitai šaliai. Vykdydamos „palengvintą nukentėjusiojo ir nusikaltėlio dialogą“ (tarpininkavimo tarp aukos ir nusikaltėlio prototipas), šalys tiesiogiai bendrauja padedant tarpininkui. Teorija ir praktika taip pat išskiria „palengvintą aukos, nusikaltėlio ir rėmėjo dialogą“ (susietą su konferencijų modeliu), „palengvintą visų šalių dialogą“ (susietą su būrelių modeliu), „vadovaujamą dialogą“ ir „nukreiptą dialogą“, kur tarpininko vaidmuo aktyvesnis (Raye ir Roberts, 2007).

B/ SPECIFINIAI ATKURIAMOJO TEISINGUMO MODELIAI, TAIKOMI ĮVAIRIOSE ŠALYSE

ĮPAREIGOJIMAI

24

Jungtinėje Karalystėje įvesti įpareigojimų įsakymai. Jie plačiai pasitelkiami jauniems pirmą kartą nusikaltusiems asmenims, kurie pripažįsta savo kaltę dėl nusikaltimų. Šie asmenys laikomi nepakankamai pavojingais, kad būtų reikalinga globa, tačiau nusizengimas pakankamai sunkus, kad nusikaltėlis būtų kaltinamas. Tokiais atvejais teismai turi nukreipti jaunus pažeidėjus į Jaunimo nusikaltėlių komisiją. Grupę sudaro du apmokyti savanoriai ir vienas pareigūnas. Ja siekiama jaunus pažeidėjus įtraukti į konstruktyvų dialogą, kad jie galėtų susidurti su savo nusikaltimo padariniais ir sutikti vykdyti prasmingos veiklos programą. Ši programa gali apimti, inter alia, kompensaciją, tarpininkavimą ar bendruomeninį darbą. Šios sutarties trukmė negali būti trumpesnė nei trys mėnesiai arba ilgesnė kaip 12 mėnesių.²

ATKURIAMASIS ĮSPĖJIMAS

Atkuriamąjį įspėjimą nepilnamečiams beveik du dešimtmečius praktikavo Temzės slėnio policija. Įgyvendinant jį pasitelkiamas šeimos grupių konferencijos metodas, siekiant įspėti jaunus pažeidėjus dėl įvairiausių nusikalstamų veikų. Nuo 1998 m. visi įspėjimai, papeikimai ir galutiniai įspėjimai nepilnamečiams šioje srityje buvo vykdomi atkuriamosios konferencijos metodu. Pažeidėjui dažnai nustatomos sąlygos, o atkuriamojo įspėjimo atveju tai gali būti susitikimas su aukomis, bendruomenės atstovais arba bendruomenės tarnyba, atsiprašymas, restitucijos mokėjimas. Pažeidėjas skatinamas galvoti apie savo veiksmų poveikį aukai, tačiau auka retai dalyvauja šiame procese (Hoyle, Young ir Hill, 2002). Atkuriamasis įspėjimas suaugusiesiems buvo įvestas 2003 metais Didžiosios Britanijos baudžiamojo teisingumo įstatyme.

2 www.gov.uk/government/publications/young-offenders-referral-orders.
Prisijungta 2020 m. kovo 22 d.

https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/746365/referral-order-guidance-9-october-2018.pdf. Žiūrėta 2020 m. kovo 22 d.

ATKURIAMOSIOS KONFERENCIJOS

Jungtinėje Karalystėje ir Airijoje tam tikrais atvejais buvo pradėtos taikyti atkuriamosios konferencijos. Tai atkuriamojo įspėjimo variantas, paprastai lydymas įspėjimo, tačiau šalininkai, taip pat aukos ir nusikaltėliai susitinka kartu konferencijoje su apmokytu tarpininku. Susitarimuose nurodoma, ką pažeidėjas padarys siekdamas pašalinti padarytą žalą. Gali būti susitarta dėl dalyvavimo reabilitacijos programoje, kad būtų pašalintos pagrindinės įžeidžiančio elgesio priežastys³.

25

TIESOS IR SUSITAIKYMO KOMISIJOS

Tiesos ir susitaikymo komisijos yra daugiausia *ad hoc* priemonės, naudojamos perėjimui ir atsigavimui nuo represinio valdymo ir vidiųjų konfliktų. Ši priemonė atkuriamai susiduria su praeityje vykusiu sunkiu ir plačiai paplitusiu žmogaus teisių pažeidimu ir smurtu, net su genocidu. Pasibaigus apartheidui, Tiesos ir susitaikymo komisijos dažniausiai buvo pasitelkiamos PAR. Šiurkščių žmogaus teisių pažeidimų aukos buvo pakviestos pranešti apie savo patirtį, o kai kurios buvo atrinktos viešiesiems klausymams. Smurto vykdytojai taip pat gali duoti parodymus ir prašyti amnestijos tiek iš civilių, tiek iš baudžiamojo persekiojimo atstovų. Tai į teismą panašus atkuriamasis teisingumas padėjo sukurti laisvą demokratiją PAR ir paprastai buvo vertinamas kaip sėkmingas. Daugelis kitų šalių pritaikė šį modelį įvairiais pavadinimais po vidaus neramumų, pilietinio karo ir diktatūros laikotarpių (Parmentier, 2001).

C/ ATKURIAMOSIOS INTERVENCIJOS NORVEGIJOJE

Norvegija, be jokios abejonės, gali būti apibūdinta kaip viena iš šalių ne tik Europoje, bet ir globaliame kontekste, kurioje vykdoma pažangi baudžiamoji politika, dažnai nustatanti standartus kitoms šalims. Jai būdingas tradiciškai žemas nusikalstamumas, santykinai liberalūs baudžiamosios teisės aktai, siūlantys platų reagavimo priemonių spektrą, ir nedidelis kalinių skaičius. Istoriskai Norvegija pasireiškė humanišku elgesiu su pažeidėjais, sumažindama nusikalstamas represijas, naudodama įvairias su laisvės atėmimu nesusijusias priemones, teikdama didelį prioritetą pažeidėjų socializacijai ir reintegracijai į bendruomenę, aktyviai dalyvaujant pastariesiems. Be to, Norvegijoje visada buvo demonstruojamas

3 www.gov.uk/government/organisations/youth-justice-board-for-england-and-wales. Žiūrėta 2020 m. kovo 22 d.

yparingas požiūris ir didelis susirūpinimas nusikaltimų aukomis. Todėl nenuostabu, kad žymusis norvegų mokslininkas Nilsas Christie praėjusio amžiaus aštuntajame dešimtmetyje suformulavo teoriją, kuri visame pasaulyje pakeitė visą modernios baudžiamosios politikos koncepciją.

26

Remdamasi šiuo požiūriu, dešimtmečius Norvegija taikė bausmių politiką, kuri priskiriama prie labiausiai išsivysčiusių bausmių sistemų Europoje, kurios neatsiejama dalis yra atkuriamasis teisingumas. Atkuriamojo teisingumo idėjos genezė Norvegijoje glūdi bandymuose rasti tinkamą atsaką į nepilnamečių nusikalstamumą. Ankstesni kovos metodai buvo neveiksmingi. Naujos paradigmos ieškojimas iš pradžių vedė prie tarpininkavimo, o paskui prie kitų modelių – konferencijų ir būrelių problemoms spręsti, nors jie buvo pradėti taikyti tik neseniai.

Naujasis Norvegijos tarpininkavimo paslaugų įstatymas įsigaliojo nuo 2014 m. liepos 1 d. Jis papildė ankstesnės sistemos pasiekimus, tačiau tuo pat metu ją žymiai patobulino. Šis įstatymas novatoriškai reglamentuoja jau klasika tapusį aukos ir nusikaltėlio tarpininkavimo metodą, taikomą suaugusiesiems ir nepilnamečiams. Tuo pat metu pirmą kartą jis įteisina naujus atkuriamojo teisingumo instrumentus, skiriamus specialiai nepilnamečiams (15–18 metų): vadinamąsias „jaunimo bausmes“, „skirtas už rimtesnius nusikaltimus“ ir „jaunimo pažangos sekimą“. Priemonių turinį sudaro jaunimo konferencija, individualiai pritaikyto jaunimo veiksmų plano parengimas ir plano įgyvendinimas. Pagrindinis tikslas yra, kad nepilnamečiai nebūtų siunčiami į kalėjimą, bet net ir nustatant šią sankciją bausmės praktiškai neišvengiama.

Šios priemonės yra taikomos Baudžiamajame kodekse nustatytomis sąlygomis. Praktiškai jie yra pagrįsti Naujosios Zelandijos konferencijų modeliu, paverstu Norvegijos tikrove. Pagal Norvegijos baudžiamąjį įstatymą, skirdamas „jaunimo bausmę“, teismas nustato priemonės trukmę, kuri svyruoja nuo šešių mėnesių iki dvejų metų, išimtiniais atvejais – iki 3 metų, per kurį asmenį prižiūri specialistai, kad užkirstų kelią tolesniam jų nusikalstamos karjeros vystymuisi ir darytų teigiamą įtaką pažeidėjams. Teismas nustato alternatyvią laisvės atėmimo bausmę, kuri būtų paskirta neįvykdžius „jaunimo bausmės“. Priemonės „Jaunimo pažangos vertinimas“ terminas yra vieneri metai. Kai kuriais atvejais šios priemonės galima imtis prokuroro iniciatyva.

Abiejose priemonėse pagrindinis elementas yra jaunimo konferencija. Tarpininkavimo tarnyba, kuri yra pagrindinis struktūrinis vienetas, įgyvendinantis tarpininkavimą tarp aukos ir nusikaltėlio ir kitas atkuriamojo teisingumo praktikas, netrukus po bylos perdavimo teismui paskiria susitikimą su nepilnamečiu. Užsiėmimui vadovauja koordinatorius, kuris užtikrina paveiktų asmenų buvimą ar atstovavimą. Tai gali būti kalėjimų administracijos ir probacijos tarnybų, mokyklos, vaikų socialinių tarnybų, sveikatos ir socialinės priežiūros atstovai ar kiti, susiję su nuteistuoju, aukomis ar visa byla. Tikslas yra sudominti platesnį žmonių ir institucijų ratą, kad jie toliau rūpintųsi nepilnamečiu (Chankova, 2017).

27

Naujosios priemonės laikomos vertingu Norvegijos bausmių ir bausmių vykdymo sistemos priedu, nes pagal 2001 m. Bausmių vykdymo įstatymą pataisos tarnybos taip pat siūlo atkuriamąjį teisingumą. Nepaisant tam tikros kritikos dėl galimų nenumatytų sistemos padarinių (pavyzdžiui, bausmės jaunimui gali būti laikomos prieštaraujančiomis bendro atgrasymo tikslui ir viešam teisingumo jausmui, kai jos skiriamos už gana sunkius nusikaltimus) ir ribotos praktikos, yra aiškių teigiamų signalų, kad šios priemonės suteikia geresnių galimybių aukai ir pažeidėjui (Holmboe, 2017).

D/ ATKURIAMIEJI POŽIŪRIAI RYTUOSE

Atlikta nemažai tyrimų, rodančių, kad rytų tradicijose tradiciškai vyravo atkuriamojo teisingumo metodai. Japonija ir Japonijos konfliktų sprendimo sistema buvo laikomos atkuriamojo teisingumo pavyzdžiu (Braithwaite, 1989; Haley, 1989 ir 1997 ir kt.). Teigiama, kad Japonijoje yra tvirtas kultūrinis įsipareigojimas įtraukti atkuriamąją koncepciją. Šie autoriai teigia, kad ilgą laiką Japonijos visuomenė naudojo neoficialius ginčų sprendimo būdus, palaikančius grupės narių harmoniją (*wa* principą). Nors kitos sistemos pabrėžia bausmes, neveiksnumą ar reabilitaciją, panašu, kad Japonija pabrėžia nesmurtą ir harmoniją. Nuo pirminio policijos tardymo iki galutinio teismo posėdžio dėl bausmės skyrimo didžioji dalis nusikalstamais veiksmais kaltinamų asmenų prisipažįsta, demonstruoja atgailą, derasi dėl savo aukų atleidimo ir atsiduoda valdžios gailėstingumui. Manoma, kad jų požiūrio kultūriniai pagrindai yra tvirti. Daugelis autorių atsiprašymą ir gailėstį laiko dominuojančiomis gijomis Japonijos visuomenėje. Johnas Braithwaite'as teigė, kad bandymai atkurti

ir reformuoti greičiausiai bus sėkmingi, kai tokios emocijos, kaip gėda, sužadindamos tokiu būdu, kuris ne žemina ar stigmatizuoja skriaudėją, o smerkia skriaudžiamą elgesį. Tai yra įstatymų besilaukiančių piliečių bendruomenė (reintegracinio gėdinimo samprata). Pagrįsdamas šį argumentą Braithwaite atkreipia dėmesį į atsiprašymo ir atleidimo vaidmenį kasdieniniame Japonijos gyvenime ir į sutikimo siekimą. Šis atsiprašymo ir atleidimo akcentas matomas visame teisingumo procese. Pažeidėjas ar jo atstovas gali kreiptis į auką prieš kreipdamiesi į teisną. Šis neoficialus tarpininkavimas, *jidān*, siekia sudaryti aukos ir pažeidėjo restitucijos susitarimą dėl turtinės ir emocinės žalos civilinėse ir baudžiamosiose bylose. Nors *jidān* yra neoficialus šalių susitarimas ne teismo salėje, rezultatas gali turėti įtakos oficialiam teismo procesui. Tačiau japonų teorijoje kyla abejonių dėl atkuriamojo atsiprašymo ir atleidimo poveikio. Mokslininkai, tokie kaip Yoko Hosoi ir Haruo Nishimura (1999), aiškina, kad tokiu būdu auka pašalinama iš proceso, o „skriaudėjui“ neleidžiama teisingai atsiprašyti.

Taigi, nors iš išorės atrodo, kad Japonijos visuomenė palaiko *wa* remdamasi „atsiprašymo ir atleidimo“ ciklu, atidžiau panagrinėjus paaiškėja, kad šis ciklas yra labiau įpročiai, socialinės pareigos vykdymas. Atrodo, kad jis veikia beveik objektyviai. Geras to pavyzdys yra „atsiprašymo laiškas“ (*shimatsusho*). „Shimatsusho“ yra rašytinis atsiprašymo pareiškimas, kuriame nusikaltęs asmuo pripažįsta savo kaltę, labai apgailėstauja, įsipareigoja niekada nekartoti netinkamo elgesio ir prašo, kad su juo būtų elgiama atjaučiančiai. Kartais nusikaltėlis pasiūlo pinigų ar kitų daiktų kaip nuosirdaus gailėjimosi simbolį. Paprastai nusikaltėlio prašoma parašyti ir pateikti darbdaviui ar mokytojams „shimatsusho“ (kadangi darbo vietos ir mokyklos yra vietos, kur jis taikomas), kad būtų išvengta oficialių teismo procesų. „Shimatsusho“ kartais nukreipia dėmesį nuo pažeidėjo kaltumo ir nukentėjusiosios šalies skausmo ir daugiausia pasitarnauja nusikaltėlio naudai (Hosoi ir Nishimura, 1999).

Taip pat išreikšta dar viena nuomonė, kad Japonija neturi „atkuriamojo teisingumo bausmių variantų“ (Hamai ir Ellis, 2008). Be to, nors dažniausiai aiškinama, kad Japonijoje vyrauja gėdos kultūra, o atsiprašymas yra labai vertinamas, pripažįstama, kad dažnai atsiprašoma, jog būtų išvengta atskirties grupėje. Jei nusikaltėliai parodo savo atgailą, jie bus vėl integruoti į *uchi* pasaulį (vidinį ratą, namus, grupę). Tai yra vienintelis pavyzdys, kuris artimas „reintegraciniam gėdinimui“. Štai kodėl daroma išvada, kad šių deklaracijų reintegracinė funkcija yra ribota – ji mažiau integruota ir užkerta

kelią atstūmimui. Todėl labiausiai įtikinama mažo nusikalstamumo lygio Japonijoje priežastį galima rasti visuomenės santvarkai prieš nusikaltimą, o ne po jo (Chankova ir Kirchhoff, 2009).

Yra mokslinių įrodymų, kad atkuriamasis teisingumas Kinijoje progresuoja gerai (Shen, 2016). Pagrindinės konfucianistinės filosofijos kategorijos – *li* – santykių darnios visuomenės moraliniame kodekse ir *ren* – altruizmo ir žmoniškumo idėja, sėkmingai įtrauktos ne tik į nusikalstamumo prevenciją, bet ir į šiuolaikinę atkuriamojo teisingumo koncepciją bei praktiką. Atkuriamasis etosas yra neatsiejama nepilnamečių nusikalstamumo politikos Honkonge ir Tailande dalis, nors taikymo sritis ir metodų pavadinimas skiriasi (Chankova, 2011; Wong, 2019).

E/ ATKURIAMASIS TEISINGUMAS UŽ BAUDŽIAMOSIOS JUSTICIJOS RIBŲ

30

Šiuolaikinis atkuriamojo teisingumo judėjimas imtas pasitelkti baudžiamosios ir nepilnamečių justicijos srityse. Dabar jis gali daryti įtaką praktiškai visiems tų sistemų aspektams. Tačiau Europos mastu vyko aršios diskusijos: ar atkuriamasis teisingumas turėtų apsiriboti taikymu baudžiamosios justicijoje ar turėtų būti įgyvendintas plačiai. Walgrave'as (2008) pasirenka „ribotą apibrėžimą“, kuriame nagrinėjami tik baudžiamieji dalykai, o ne visi kiti konfliktai mokyklose, rūpyboje ir bendruomenėse. Kiti teigia, kad yra pakankamai argumentų, jog atkuriamasis teisingumas yra dalis platesnės sąvokos, kuri buvo vadinama „atkuriamąja praktika“ ir apima sėkmingą atkuriamojo teisingumo raidą įvairiose srityse – mokyklose, kalėjimuose, bendruomenėse ir darbo vietose (Hopkins, 2004; Liebmann, 2000). Galime drįsti teigti, kad atkuriamasis teisingumas jau peržengė baudžiamosios teisingumo sistemos lygį ir buvo įgyvendintas daugelyje naujų sričių.

Atkuriamųjų metodų taikymas mokyklose jau tampa įprastu. Tarpininkavimas naudojamas kaip atsakas į patyčias. Bendraamžių būreliai pasitelkiami daugelyje klasių, kad mokiniai galėtų saugiai išreikšti jausmus, baimes ar idėjas, mokydami pagarbos taisyklių ir klausydami kitų. Konferencijos yra plačiai naudojamos, kai kyla rimtų problemų. Taikingi konfliktų sprendimo įgūdžiai, įgyti mokykloje, gali būti naudojami ir užklasiniuose situacijose. Taikydami atkuriamąjį požiūrį, jauni žmonės mokosi būti atsakingi už savo veiksmus. Šie metodai skatina sąmoningumą, kelia moralinius standartus ir savivertę bei padeda kurti įtraukties ir priklausymo kultūrą. Tačiau atkuriamųjų praktikų „bumas“ mokykloje vis dar tęsiasi.

Kalėjimuose įgyvendinama daugybė atkuriamųjų iniciatyvų. Vieni yra susiję su aukos ir nusikaltėlio santykiais, kiti – su kalinių konfliktais ar pačių kalėjimų veikla. Į turtingą atkuriamojo teisingumo priemonių rinkinį taip pat įtrauktos įvairios aukų informuotumo ir empatijos programos – kai kurios yra skirtos nusikalsti linkstantiems jaunuoliams, tačiau daugiausia jos yra paremtos pataisomis. Kai auka ar nusikaltėlis norėtų susitikti, bet kita šalis to nenori ar negali padaryti, aukų grupės susitinka su nesusijusiomis nusikaltėlių grupėmis, nors šie nusikaltėliai nepadarė nusikaltimų prieš tas konkrečias aukas. Susitikimų metu aukos, nusikaltėliai, o kartais ir bendruomenės atstovai kalba apie nusikaltimo priežastis ir pasekmes. Tikslas – priversti kalinius pagalvoti apie savo elgesio padarinius aukoms (Walker, 1999). Dabar taip eksperimentuojama ir Belgijoje.

ANALIZĖ

Skirtingi atkuriamojo teisingumo modeliai veikia skirtingose aplinkose. Nejmanoma jų palyginti. Be to, tas pats modelis, taikomas skirtingose šalyse, lemia skirtingus rezultatus. Galima būtų teigti, kad kiekvienas modelis turi teisę egzistuoti, jei laikomasi pagrindinių atkuriamojo teisingumo principų, vertybių ir standartų ir jei jis gerai tenkina aukų, nusikaltėlių ir bendruomenių poreikius.

31

Kai kuriose šalyse (Prancūzijoje, Suomijoje, Norvegijoje, Lenkijoje) tarpininkai yra savanoriai. Kitose šalyse (Austrijoje, Vokietijoje, Belgijoje) ši intervencija yra labai profesionali. Savanorių įtraukimas dažnai yra lėšų profesionalams trūkumo pasekmė, tačiau iš esmės tai yra dvi konkuruojančios vizijos apie atkuriamojo teisingumo raidą.

Atkuriamojo teisingumo modelių santykiai su baudžiamojo teisingumo sistema yra įvairūs. Kai kuriose šalyse pastebime išskirtinai sistemines programas (Belgijoje vykdomas baudžiamasis tarpininkavimas). Kitose šalyse daugiausia vykdomos bendruomenės programos (tam tikros iniciatyvos Prancūzijoje, Vokietijoje ir kt.). Todėl kriminalinės justicijos institucijų vaidmuo priimant atkuriamojo teisingumo programas taip pat skyrėsi. Norvegijoje ir Suomijoje tarpininkavimas atsirado visiškai autonomiškai, o Austrijoje, Prancūzijoje ir Čekijoje pabrėžiamos probacijos ir paramos aukoms sritys, probacija ar parama aukoms čia vaidina pagrindinį vaidmenį. Vietos ir regionų atkuriamojo teisingumo modelių raida vis dar yra norma, o jos vystymasis visoje šalyje yra idealas, kurio reikia siekti. Daugelio šalių centrinės valdžios skiriamos lėšos yra ženklas, kad atkuriamojo teisingumo modeliai yra laikomi būtinais nacionaliniu mastu.

Apibendrinant naujausius procesus Europoje, galima būtų pasakyti, kad yra puikių perspektyvų toliau plėtoti atkuriamojo teisingumo modelius baudžiamajame procese. Tikimasi, kad atkuriamojo teisingumo praktika bus taikoma tiek nepilnamečiams, tiek suaugusiems. Šeimos grupių ir bendruomenės konferencijos tikriausiai bus toliau plėtojamos ir institucionalizuojamos visos šalies mastu. Kai kuriose šalyse tikimasi dalyvaujančių šiame procese ratą. Taip pat tobulės ir bendruomenės modeliai.

Tačiau taip pat yra skepticizmo, kai atkuriamojo teisingumo praktika (daugiausia tarpininkavimo tarp aukos ir nusikaltėlio) paverčiama ne kuo kita, kaip vertikalaus teisingumo įrankiu. Yra nuomonių, kad atkuriamasis teisingumas bus dažniau pasitelkiamas, tačiau jis bus

pasirinktas atsižvelgiant į oficialios baudžiamojo teisingumo sistemos vertybes; net ir tokiu atveju ji gali likti atmesta turint omenyje tai, kad ji turi tam tikrą nepriklausomybę nuo sistemos (Fattah, 2004). Atkuriamojo teisingumo institucionalizacijos idėja rizikuoja iškreipti originalią atkuriamojo teisingumo filosofiją per bendradarbiavimą ir instrumentalizavimą (Aertsen, Daems ir Robert, 2006). Naujausi tyrimai rodo, kad šios baimės yra perdėtos ir atkuriamasis teisingumas vis labiau įsitvirtina ir gerai funkcionuoja simbiozėje arba autonomiškai nuo baudžiamojo teisingumo sistemos (Cornwell, Blad ir Wright, 2013).

Paramos aukoms grupės gali pritarti nuomonei, kad kai kuriose situacijose aukų teisių ir nusikaltėlių teisių priešinimas gali prieštarauti aukų ir nusikaltėlių interesams. Stengiantis padėti nusikaltėliui reabilituotis, neatsižvelgiama į aukos poreikį jaustis saugiai. Tačiau gerai įgyvendintoje atkuriamojoje programoje aukų ir pažeidėjų poreikiai ir interesai neturėtų prieštarauti. Aukos ir nusikaltėliai yra bendrai suinteresuoti viską sutvarkyti.

Reikėtų pabrėžti, kad teisinis, politinis ar socialinis kontekstas, kuriame atkuriamasis teisingumas įgyvendinamas konkrečioje šalyje, daro didelę įtaką jo taikymo būdai. Kontinentinės teisės sistemos šalyse teisinis kontekstas yra labai svarbus toliau plėtojant atkuriamojo teisingumo praktiką. Teisinės sistemos poreikis yra pripažintas tiek dėl atkuriamojo teisingumo patikimumo, tiek dėl nuolatinio finansavimo. Vyrauja nuomonė, kad įstatymais numatyti pagrindai sukuria bylų poreikį, tačiau kai trūksta teisinių pagrindų, bylų perdavimas priklauso nuo baudžiamosios justicijos pareigūnų pažiūrų ir geros valios. Bet taip yra net tuo atveju, jei teisiniai pagrindai egzistuoja.

Taip pat plačiai pripažįstama politinio konteksto svarba, nes ji daro tiesioginę įtaką kriminalinei politikai. Valdančioji partija skiria lėšas ir nustato prioritetus, o tai taip pat labai svarbu atkuriamajam teisingumui. Autoritarinės vyriausybės siekia prievartos. Konservatyvesnis klimatas socialinėje ir teisinėje politikoje atkuriamajam teisingumui nėra palankus.

Deja, Bulgarija gali būti įvardyta kaip neigiamas pavyzdys. Bulgarijos politika, ypač susijusi su žmogaus ir aukų teisėmis bei baudžiamuoju teisingumu, toli gražu nėra progresyvi. Nesupratimas ir klaidingas vadinamojo „lyčių klausimo“ aiškinimas lėmė neratifikuoatą Europos Tarybos Konvenciją dėl smurto prieš moteris ir smurto šeimoje prevencijos ir kovos su ja (CETS Nr.210, Stambulo

konvencija). Net Konstitucinis Teismas paskelbė šį sprendimą antikonstituciniu (Ilcheva, 2019). Nepaisant aiškaus 2004 m. Tarpininkavimo įstatymo nurodymo (3 straipsnio 2 dalis), būsimajame (tuo metu) Baudžiamojo proceso kodekse (2006 m.) siekiant išlaikyti skirtingus „interesus“ dabartiniame *status quo*, šios nuostatos dar nėra įtvirtintos (Chankova, 2014). Tuo tarpu, atsižvelgiant į naujausius Baudžiamojo kodekso pokyčius, kriminalinė politika tampa vis labiau represiška. Vyriausybės atnaujintoje 2014 m. Teismų sistemos reformos tęstinumo strategijoje atkuriamasis teisingumas buvo minimas kaip prioritetas, tačiau iki šiol nesiimta jokių teisėkūros veiksmų. Visa tai atitolina Bulgariją nuo kitų Europos šalių ir atima iš Bulgarijos piliečių galimybę naudotis atkuriamojo teisingumo instrumentais.

Gana įdomūs atkuriamojo teisingumo pokyčiai stebimi Nyderlanduose. Per pastaruosius dešimtmečius kilo įvairių nesėkmingų intervencijų. Buvo inicijuoti valstybės finansuojami bandomieji projektai Hagoje ir Roterdame, tačiau, nepaisant gerų rezultatų, po kelerių metų buvo nutraukti. Norint tinkamai suprasti atkuriamųjų idėjų ir praktikos plėtrą Nyderlanduose, atskleidžiami trys pagrindiniai veiksniai: gyvybiškai svarbus nukreipimo Nyderlandų baudžiamojoje teisėje vaidmuo, aukos vaidmuo ir atkuriamųjų idėjų bei praktikos kritinis tyrimas ir atspindėjimas visame pasaulyje, kurį iš dalies įkvėpė ir išplėtojo Nyderlandų viktimologijos tyrimai (van Drie, van Groningen ir Weijers, 2015). Iš nukentėjusiųjų tyrimų paaiškėjo, kad kyla rimtų abejonių dėl to, ar atkuriamojo teisingumo procedūros yra tikslingos kelioms aukų kategorijoms, daugiausia sunkių nusikaltimų aukoms ir aukoms, patyrusioms traumą (nors literatūroje yra priešingų nuomonių). Tai leido kritiškai apmąstyti atkuriamojo teisingumo principus, jo naudą ir riziką bei apriboti jo taikymą visoje šalyje, nes Nyderlandų vyriausybė pasirinko aiškų orientavimą į auką. Tai taip pat vaidino esminį vaidmenį atsargiai suteikiant daugiau erdvės ir reguliuojant atkuriamąjį teisingumą. Dešiniųjų vyriausybės ir populistų partijoms užimant gana tvirtą padėtį, dabartinis politinis klimatas pabrėžia bausmės svarbą ir nesukelia didelio entuziazmo dėl atkuriamojo teisingumo praktikos Nyderlanduose.

Stebėjimai Baltijos šalyse rodo tam tikrus panašumus. Atrodo, kad atkuriamasis teisingumas nėra svarbus baudžiamosios politikos formuotojų Lietuvoje darbotvarkėje, kur buvo galima pastebėti tik kai kuriuos atkuriamojo teisingumo elementus (Gruodytė, 2014). Pastebimas sąstingis ar net delsimas nustatyti šiuolaikinę bau-

džiamąją justiciją kitose regiono šalyse (Pettai, E. ir Pettai, V., 2015). Be abejoj, tai neskatina atkuriamųjų iniciatyvų net NVO sektoriuje ir trukdo atkuriamojo teisingumo bendruomenės kūrimui.

34

Taip pat reikėtų pabrėžti socialinio konteksto prasmę. Atkuriamojo teisingumo raidai didelę įtaką daro esamos sistemos ir kultūrinė aplinka. Kai visuomenė plačiau supranta atkuriamąjį teisingumą, ji visada yra palankesnė jo pasitelkimui. Nenuostabu, kad daugelyje šalių, ypač Europoje, pagrindinis atkuriamojo teisingumo įkūrimo ir taikymo variklis yra akademinė bendruomenė ir NVO. Jie vaidina lemiamą vaidmenį kuriant atkuriamojo teisingumo modelius ir praktiką, įgyvendinant bandomuosius projektus, nustatant infrastruktūrą, organizuojant švietimą ir mokymą ir kt. Taigi neperdėsime sakydami, kad NVO yra pagrindinės atkuriamojo teisingumo paslaugų teikėjos. Keletas pavyzdžių:

„Foresee“ tyrimų grupė⁴ („FORESEE-Hungary“) yra nevyriausybinė organizacija, teikianti konsultacijas, prevenciją, vykdanči interencijas ir kurianti tinklus konstruktyvaus konfliktų sprendimo, atkuriamojo teisingumo ir socialinės poliarizacijos bei atskirties prevencijos srityse. „Foresee“ įvairių agentūrų tyrėjų ir pagalbininkų komanda dirba su nepalankioje padėtyje esančiomis grupėmis, vietos bendruomenėmis, mokyklomis, NVO, taip pat su specialistais ir politikos formuotojais baudžiamojo teisingumo (aukų, pažeidėjų, probacijos, kalėjimų), socialinės rūpybos ir švietimo srityse. „Foresee“ lanksčiai taiko įvairius metodus, tokius kaip tarpininkavimas, konferencijos, taikos palaikymo būreliai, šeimos grupių konferencijos, palengvintos diskusijos ir atstatomieji dialogai. „Foresee“ neseniai baigė bandomąjį tarpininkavimo ir atkuriamojo teisingumo kalėjime projektą, dirbant su kaliniais, šeimomis, aukomis, taip pat personalu ir iš esmės tyrinėja naujas metodikas, tinkamas neapykantos nusikaltimų, ekstremizmo ir deradikalizacijos intervencijų problemoms spręsti. Jie sukūrė keletą vaizdo įrašų apie skirtingų dialogo metodų taikymą mokyklose, vietos bendruomenėse ir teismų sistemoje. 2018 metais „Foresee“ tyrimų grupė gavo Europos atkuriamojo teisingumo apdovanojimą (Mirski, 2018).

„Restorative Justice Nederland“⁵ (liet. *Atkuriamasis teisingumas Nyderlanduose*) yra ekspertų ir inovacijų centras atkuriamojo teisingumo srityje. Ji veikia trijose srityse: pilietinėje visuomenėje (mokyklos, seniūnijos, darbovietė), baudžiamojo teisingumo procese

4 www.foresee.hu

5 <http://www.restorativejustice.nl/>

ir sulaikymo bei priežiūros srityse. „Restorative Justice Nederland“ vykdo mokslinius tyrimus, teikia patarimus, stiprina gebėjimus ir dalyvauja lobistinėje aplinkoje, kuri ne visada yra lengva. Per savo Atkuriamojo teisingumo akademiją, kurią sudaro dešimt patyrusių atkuriamojo teisingumo instruktorių, sudaromos sąlygos tarpininkams, teismų specialistams ir kitiems susijusiems specialistams stiprinti gebėjimus. Pavyzdžiui, maždaug 500 kalėjimo darbuotojų per pastaruosius metus dalyvavo vienos dienos atkuriamojo meistriškumo mokymuose. „Restorative Justice Nederland“ taip pat konsultuoja Teisingumo ministerijos ir teisminių organizacijų, kuriančių ir įgyvendinančių atkuriamojo teisingumo politiką, politikos formuotojus. „Restorative Justice Nederland“ yra sukūrusi keletą priemonių siekiant integruoti ir tęsti atkuriamąjį teisingumą teisinėse organizacijose (pavyzdžiui, organizacinė atkuriamojo teisingumo pažangos lentelė; atkuriamojo teisingumo veiksmų plano, įgyvendinamo visuose kalėjimuose, pateikimas). Kartu su Maastrichto universitetu buvo parengtas teisės akto pasiūlymas, kuriuo į Olandijos baudžiamojo proceso kodeksą įtraukiamos nuostatos, reglamentuojančios atkuriamojo teisingumo paslaugas (Wolthuis, Claessen, Slump ir Van Hoek, 2019).

Pirmąją tarpininkavimo tarp aukų ir nusikaltėlių tarpininkavimo programą Albanijoje 2001 metais pristatė Albanijos konfliktų sprendimo ir ginčų sutaikinimo fondas (AFCR), kaip savo tarpininkavimo baudžiamosiose bylose plėtros Albanijoje strategijos dalį. Įvairios sudedamosios dalys, tokios kaip sąmoningumo ir informuotumo didinimo veikla, seminarai, konferencijos ir mokymai su teisingumo suinteresuotosiomis šalimis, ir teigiami tarpininkavimo teikiant nepilnamečių bylas rezultatai turėjo didelę įtaką teisiniams pokyčiams, daugiausia atsispindintiems Vaikų baudžiamojo teisingumo kodekse (priimta 2017 m.), kuriame yra straipsnių rinkinys, kuriame numatyta atkuriamojo teisingumo programa ir tarpininkavimas kaip nepilnamečių nukreipimo priemonė. Tarpininkai tam buvo specialiai apmokyti. Dėl AFCR atliekamos viešinimo veiklos atkuriamojo teisingumo sąvoka yra gerai žinoma tarp nepilnamečių justicijos specialistų ir pilietinės visuomenės organizacijų. Kitos pagrindinės AFCR veiklos apima paramos politikos ir įstatymų įgyvendinimą, įstatymų derinimą vykdant atkuriamojo teisingumo programas suaugusiesiems ir esamų tarnybų išteklių konsolidavimą. AFCR parengė labai ambicingą atkuriamojo teisingumo veiklos Albanijoje planą, atsižvelgiant į Atkuriamojo teisingumo 2019 metų pokyčių strategiją.

Visa tai liudija apie lemiamą specializuotų NVO vaidmenį vystant atkuriamąjį teisingumą.

36

Dėl ilgos baudžiamojo teisingumo sistemų istorijos visame pasaulyje jos tampa patikimos; tačiau taip pat mažiau lanksčios, ir tai neskatina kurti naujų požiūrių. Kai kuriose šalyse didžiausias dėmesys skiriamas dabartinės baudžiamosios sistemos struktūros išlaikymui, todėl atkuriamojo teisingumo praktika yra marginalizuojama. Vis dar egzistuojantis teisinių subjektų priešinimasis, bent jau kai kuriose šalyse, galbūt dėl baimės prarasti valdžią, dar labiau trukdo šiam procesui. Į visus šiuos argumentus būtina atkreipti dėmesį, nes socialinė kontrolė yra baudžiamosios teisės esmė ir prieš taikant represinius vertikaliuosius metodus reikia atsižvelgti į horizontaliuosius socialinės kontrolės metodus.

Daugelis tarptautinių organizacijų ir instrumentų supra – ir nacionaliniu lygmeniu skatina valstybes nares ar net reikalauja iš jų įvesti savo teisinėse sistemose tarpininkavimą tarp aukos ir nusikaltėlio bei kitą atkuriamojo teisingumo praktiką. JT rezoliucija 2002/12 dėl pagrindinių atkuriamojo teisingumo programų taikymo baudžiamosiose bylose principų⁶ ir Atkuriamojo teisingumo programų vadovas (JT, 2006 m. – 1-asis leidimas ir 2020 m. 2-asis leidimas)⁷ turi būti aiškiai paminėti. Šiuo aspektu Europos Taryba yra labai aktyvi. 1999 m. Ministrų Komitetas priėmė Rekomendaciją (99) 19 dėl tarpininkavimo baudžiamosiose bylose⁸, kurioje išdėstyti tarpininkavimo tarp aukos ir nusikaltėlio principai kaip gairės valstybėms narėms. Tolesnis tyrimas 2002 metais parodė, kad ši rekomendacija padarė didelę įtaką. 2007 metais Europos Taryba priėmė kitą teisinės galios neturintį dokumentą – gaires, nurodančias kaip įgyvendinti esamas rekomendacijas dėl baudžiamojo tarpininkavimo.⁹ Naujausioje Europos Tarybos ministrų komiteto rekomendacijoje CM/Rec (2018)

6 ECOSOC priimta 37-ajame plenariniame posėdyje 2002 m. liepos 24 d., prieinama: www.refworld.org/docid/46c455820.html. Žiūrėta 2020 m. balandžio 2 d.

7 https://www.unodc.org/documents/justice-and-prison-reform/2001146_Handbook_on_Restorative_Justice_Programmes.pdf. Žiūrėta 2020 m. gegužės 22 d.

8 https://search.coe.int/cm/Pages/result_details.aspx?ObjectID=090000168062e02b. Žiūrėta 2020 m. balandžio 1 d.

9 <https://rm.coe.int/1680747759>. Žiūrėta 2020 m. balandžio 1 d.

8 dėl atkuriamojo teisingumo baudžiamosiose bylose¹⁰ siekiama toliau jį patvirtinti kaip veiksmingą alternatyvaus baudžiamosios teisės ginčų sprendimo priemonę.

Taip pat reikėtų pabrėžti ES vaidmenį. 2001 m. kovo 15 d. Tarybos pamatinis sprendimas dėl nukentėjusiųjų padėties baudžiamosiose bylose (2001/220/JHA)¹¹ tapo orientyru. Europos Sąjungos valstybės narės buvo įpareigosos pritaikyti savo nacionalinius įstatymus taip, kad nusikaltimų aukoms būtų užtikrintas minimalus apsaugos lygis. Jame taip pat numatyta, kad valstybės narės privalo skatinti tarpininkavimą baudžiamosiose bylose už atitinkamus nusikaltimus. 2012 m. spalio 25 d. buvo priimta Europos Parlamento ir Tarybos direktyva 2012/29/ES, nustatanti būtiniausius nusikaltimų aukų teisių, paramos joms ir jų apsaugos standartus ir pakeičianti Tarybos pamatinį sprendimą 2001/220/JHA¹² išsamiai išplėdė daugybę teisių, kurios turėtų būti suteikiamos aukai tiek baudžiamajame procese, tiek už jo ribų. Remiantis šia direktyva, atkuriamojo teisingumo praktika gali būti pasitelkiama tik tada, kai ji geriausiai atitinka aukos interesus ir užtikrinamas aukos saugumas. Direktyva akcentuoja apsaugos priemones, užkertančias kelią antrinei ir pakartotinei viktimizacijai, bauginimams ir kerštui. Direktyvoje reikalaujama, kad prieš sutinkant dalyvauti atkuriamojo teisingumo procese aukai būtų suteikta išsami ir nešališka informacija apie procesą ir galimus rezultatus, taip pat informacija apie bet kurio susitarimo įgyvendinimo priežiūros tvarką. Šia prasme direktyva yra pernelyg atsargi, joje atkuriamasis teisingumas vertinamas kaip kažkas, dėl ko turėtume nerimauti ir būti atsargūs. Tačiau ji vis tiek pripažįsta, kad atkuriamasis teisingumas gali būti labai naudingas aukoms. Reikalaujama, kad valstybės narės palengvintų bylų nukreipimą į atkuriamojo teisingumo tarnybas.

37

Visame pasaulyje yra įsteigta nemažai nevyriausybiinių organizacijų, kurios toliau skatina atkuriamąjį teisingumą įvairiose srityse. Jos veikia gana efektyviai, skatindamos tarptautinius informacijos mainus ir savitarpio pagalbą, tyrinėdamos ir plėtodamos atkuriamojo teisingumo teorinius pagrindus, skatindamos mokslinius tyrimus ir pagalbą rengiant įstatymus, mokymus ir paslaugas¹³ (Chankova ir Kirchhoff, 2010).

10 https://search.coe.int/cm/Pages/result_details.aspx?ObjectId=09000016808e35f3. Accessed 1 April 2020.

11 Official Journal of the European Communities, 22.3.2001, L 82/1-4

12 Official Journal of the European Union, 14.11.2012, L 315/57

13 European Forum for Restorative Justice – www.euforumrj.org/, Restorative Justice Council – www.restorativejustice.org.uk/, International Institute for Restorative Practices – www.iirp.org/, Transforming Conflict – www.transformingconflict.org/.

ATKURIAMOJO TEISINGUMO TAIKYMAS NEAPYKANTOS NUSIKALTIMŲ KONTEKSTE

38

Atkuriamasis teisingumas suteikia daug galimybių reaguoti į skirtingus nusikaltimus ir išspręsti įvairius konfliktus. Neapykantos nusikaltimai, paprastai apibrėžiami kaip nusikaltimai, kai kaltininko neigiamas nusiteikimas prieš bet kurią žmonių grupę yra svarbus veiksnys pasirenkant savo auką. Neapykantos nusikaltimai, ypač neapykanta dėl rasės, yra įsisenėję reiškiniai, tačiau politikos formuotojai šią problemą ilgą laiką ignoravo. Tik neseniai jie tapo reikšminga viešosios politikos sritimi. Ir tai neišvengiama, nes neapykantos nusikaltimai įvyksta dėl rasinių, religinių motyvų, negalios, amžiaus ir kitų aplinkybių. Dažnai pranešama, kad LGBTI bendruomenės sulaukia įvairiausių homofobinių išpuolių – žodinių grasinimų, fizinio užpuolimų, žmogžudysčių ir kt. Nusikaltimams prieš LGBTI asmenis turi būti skiriamas ypatingas dėmesys, nes jie daro tiesioginį poveikį pagrindinėms žmogaus teisėms. Ieškant praktikos ir strategijų, galinčių subalansuoti visuomenėje tvyrančią įtampą ir spręsti integracijos bei nelygybės problemas, gali būti pasitelkiami atkuriamojo teisingumo principai ir praktika. Bendruomenių, kaip neapykantos nusikaltimų šalių, reikšmė rodo, kad atkuriamoji idėja iš tiesų gali būti tinkama holistiniam požiūriui. Remiantis atkuriamojo teisingumo teorijomis, atkuriamasis teisingumas suteikia galimybę spręsti jautrias ir sudėtingas problemas, tokias kaip neapykantos nusikaltimai. Atkuriamoji praktika grindžiama įtraukimo, pagarbos, tarpusavio supratimo ir savanoriško bei sąžiningo dialogo principais. Atkuriamasis teisingumas yra labai svarbus kuriant tiltus tarp įvairių kultūrų ir integruojant tam tikras grupes į visuomenę. Būtent todėl atkuriamojo teisingumo priemonės, čia yra labai tinkamos, todėl jų taikymas turėtų būti skatinamas.

Verta paminėti Sasekso neapykantos nusikaltimų projektą, kurį finansuoja „Leverhulme Trust“. Projekto tikslas buvo ištirti netiesioginį neapykantos nusikaltimų poveikį – kaip neapykantos išpuoliai prieš bendruomenės narius veikia kitų tos bendruomenės narių mintis, emocijas ir elgesį. Projekto metu pagrindinis dėmesys buvo skiriamas LGBTI ir musulmonų bendruomenėms ir buvo naudojami įvairūs tyrimo metodai. Pateikiamos šios pagrindinės tyrimo išvados:

- „61 proc. LGB ir T bei musulmonų dalyvių renkasi ne kalėjimų sistemą, o atkuriamąjį teisingumą kaip baudžiamosios teisenos reakciją į neapykantos nusikaltimus.“
- „LGB ir T dalyviai suvokė, kad atkuriamasis teisingumas yra naudingesnis nukentėjusiajam ir pažeidėjui, ir buvo labiau patenkinti atkuriamuoju teisingumu, palyginti su griežtesne bausme“. (Paterson, Walters, Brown, ir Fearn, 2018).

Interviu apie atkuriamąjį teisingumą respondentai manė, kad mažiau tikėtina, jog kaltininkas kerštaus, nei tie dalyviai, kurie dalyvavo interviu apie kalėjimų sistemą. Respondentai taip pat ne taip piktai reagavo į susitarimus, pasiektus per atkuriamąjį teisingumą nei tuo atveju, kai kaltininkas buvo nubaustas laisvės atėmimo bausme. Tyrimo dalyviai pripažino, kad atkuriamasis teisingumas yra naudingesnis tiek nusikaltėliams, tiek aukoms. Dalyviai taip pat manė, kad atkuriamasis teisingumas yra naudingesnis LGBT bendruomenei ir visai visuomenei nei kalėjimo bausmė. Taigi tikslinės bendruomenės mano, kad atkuriamasis teisingumas yra tinkamas atsakas į neapykantos nusikaltimus.

Yra daug gerų pavyzdžių, kaip sėkmingai taikomi atkuriamojo teisingumo instrumentai neapykantos ir kovos su neapykantos nusikaltimais LGBTI asmenų atžvilgiu. Čia bus pristatomas atkuriamųjų konferencijų mokykloje atvejo tyrimas. Jos centre yra Braithwaite'o „reintegracinio gėdinimo“ teorija, teigianti, kad nusikaltėliams turėtų tekti susidurti su visomis jų veiksmų pasekmėmis, tačiau jie turėtų sulaukti paramos ir priežiūros.

INCIDENTAS

40

„Dešimties metų berniukas laido žiaurias rasistines replikas iš Rytų Afrikos kilusio mokytojo atžvilgiu. Mokytojas (ir kiti vaikai, kurie matė incidentą) pasiskundžia direktoriui. Berniukas prisipažįsta, ką pasakė. Direktorius nedelsdamas laikinai nušalina berniuką nuo pamokų. Mokytojas susisieki su Mokytojų sąjunga, kuri pataria kreiptis į policiją. Mokyklos policijos pareigūnas siūlo atkuriamojo teisingumo perspektyvą. Visų tiesiogiai susijusių asmenų klausiama, ar jie norėtų dalyvauti atkuriamosiose konferencijose. Visi sutinka. Pasirengimas vyksta. Konferencija vyksta kambaryje, ramioje mokyklos vietoje. Policijos pareigūno vedamas susitikimas trunka 40 minučių. Dalyvauja mokytojas ir jo draugas, berniukas, jo motina bei direktorius.“

PROCESAS

„Proceso vedėjas įsitikina, kad visi žino, kad visi susipažįsta su vieni kitais, ir apibrėžia susitikimo tikslą. Savo ruožtu jis prašo mokytojo ir mokinio išdėstyti, kas tiksliai atsitiko ir ką jie tada jautė bei ką jaučia dabar. Tada jis klausia motinos ir direktoriaus, ką jie jautė išgirdę apie įvykį ir ką jaučia dabar. Po to prižiūrėtojas savo ruožtu paklausia, ką reikia padaryti, kad padaryta žala būtų kompensuota. Didžiausią poveikį berniukui padaro motinos žodžiai: „Aš turėsiu grįžti į darbą ir pasakyti savo kolegoms, kad mano sūnus vartojo rasistinę kalbą. Žinai, kad dauguma jų yra iš Pakistano. Ką jie apie mane pagalvos?“

REZULTATAS

1. *Berniukas atsiprašo mokytojo, kuris jaučia, kad atsiprašymas buvo nuoširdus. „Tai buvo tik žodžiai. Aš nežinojau, kad tai jus labai įskaudino. Atsiprašau.“*
2. *Po to berniukas pasiūlo po pamokų padirbėti pas mokytoją, ruošiantį prezentacijos maketą klasėje. Jis tai padaro.*
3. *Berniukas, kitą dieną grįžęs į mokyklą, savo iniciatyva papasakoja įvykį mačiusiems mokiniams, kas nutiko. Jie patenkinti ir supranta, kad mokykloje rasizmo problemos vertinamos rimtai.*
4. *Berniukas mokykloje niekada nebenaudoja rasistinės kalbos.*
5. *Minėta mokytojų sąjunga paskambina direktoriui po kelių savaičių, kad pasakytų, kaip džiaugiasi pasiektu rezultatu.“ (Chankova ir Poshtova, 2006).*

41

Jau parengta nemažai literatūros apie atkuriamojo teisingumo iniciatyvų taikymą reaguojant į neapykantos nusikaltimus; pradėta įgyvendinti daugybė bandomųjų projektų. Tačiau įstatymuose ne visose šalyse apibrėžiamos atkuriamojo teisingumo ir neapykantos nusikaltimų sąvokos. Tai išlieka iššūkiu politikams, praktikams ir tyrėjams. Būtina konceptualizuoti atkuriamąjį teisingumą kaip galimą kovos su neapykantos nusikaltimais priemonę. Nes panašu, kad atkuriamasis teisingumas siūlo dialogo formą, kuri gali padėti išsklaidyti neapykantos nusikaltimų baimes, stereotipus ir priežastis (Gavrielides, 2015).

Reikia dar kartą patvirtinti jau atliktų tyrimų išvadas apie atkuriamojo požiūrio veiksmingumą kovojant su neapykanta motyvuotais nusikaltimais. (Walters ir Hoyle, 2012; Walters, 2014) Šią praktiką reikia intensyvinti.

IŠVADOS

42

Patirtis rodo, kad yra daug skirtingų būdų ir sričių, kaip taikyti atkuriamąjį teisingumą. Būta bandymų ir klaidų. Bet jau dabar aišku, kad atkuriamasis požiūris galėtų pakeisti daugelio visuomenių organizavimo būdą ir padaryti jas saugesnes, laisvesnes nuo nusikaltimų. Laiku, kai bendruomenė vėl tampa aiškesniu veiksmu, o globalizacija rodo tam tikrus neproduktyvius rezultatus (atsižvelgiant ne tik į COVID-19 protrūkį, bet ir reakciją į jį), grįžimas prie tradicinių konfliktų sprendimo būdų nėra tikslingas.

Ši trumpa apžvalga ir analizė leidžia suformuluoti kai kurias politikos rekomendacijas, kurios, tikimės, sustiprins tolesnį atkuriamojo teisingumo plėtojimą įvairiose srityse, šalyse ir teisinėse sistemose:

Laikas peržengti atkuriamojo teisingumo modelius, kurie veikia tik tam tikruose šalies regionuose; reikėtų siekti atkuriamojo teisingumo taikymo visoje šalyje.

Teisinės sistemos poreikis yra svarbus tiek dėl atkuriamojo teisingumo patikimumo, tiek dėl nuolatinio finansavimo nacionaliniu ir tarptautiniu lygmeniu.

Įrodyta, kad norint paspartinti atkuriamojo teisingumo pažangą, būtina toliau stiprinti nevyriausybinį sektorių.

Ypač svarbu atlikti daugiau tyrimų ir vertinimų, kurti tinklus bei daryti įtaką institucijoms ir politikams. Nuolatinis tarptautinis bendradarbiavimas, informacijos sklaidimas ir keitimasis žiniomis bei patirtimi yra tinkama atkuriamojo teisingumo plėtros kryptis. Labai svarbu dalintis gerosios praktikos pavyzdžiais ir idėjomis.¹⁴

PADĖKOS: Autorė dėkoja prof. Dr. Gerdui Ferdinandui Kirchhoffui už vertingą pagalbą ir indėlį ankstyvajame šio tyrimo etape.

RAKTINIAI ŽODŽIAI: *Restorative Justice, model, evolution, spread*

¹⁴ Šis straipsnis remiasi kai kuriais ankstesniais autorės tiriamaisiais darbais, kurie buvo peržiūrėti ir atnaujinti.

Aertsen, Ivo, Robert Mackay, Christa Pelikan, Jolien Willemsens, Martin Wright. *Re-building community connections – mediation and restorative justice in Europe*. Council of Europe Publishing, 2004.

Aertsen, Ivo, Tom Daems, Luc Robert (redaktoriai). *Institutionalising Restorative Justice*. **Willan Publishing**, 2006.

Braithwaite, John. *Crime, shame and reintegration*. Cambridge University Press, 1989.

Chankova, Dobrinka. *Victim-Offender Mediation*. Feneya, 2002.

Chankova, Dobrinka. *Restorative Justice. A Comparative Analysis*. Avangard Prima Publishing, 2011.

Chankova, Dobrinka. "Restorative Justice – a New Type of Criminal Justice in Europe, Focused on the Victim of the Crime", *European Prospects for the Development of Criminal Legislation*", Sofijos universiteto Teisės fakulteto „St. Kiments Ohridski“ Baudžiamosios teisės mokslų katedros surengtos mokslinės konferencijos, vykusios 2014 m. sausio 27 d. Sofijoje, Sofijos universiteto leidykla, ataskaita, 2014, p. 265–276, rinkinys.

Chankova, Dobrinka. "New Restorative Justice Instruments Towards Youth Crime in Norway." *Global Victimology: New Voices. Theory-Facts-Legislation*", redaguota Kirchhoff, Gerd Ferdinand, Manjushree Palit, ir Sanjeev Purshotam Sahni, LexisNexis, 2017, p. 31-36.

Chankova, Dobrinka, and Gerd Ferdinand Kirchhoff. "Restorative Approaches in Japan: State of Affairs". *Scientific Research Journal of South-West University*, November 2009, 2 tomas, nr. 2, p. 21-30.

Chankova, Dobrinka, Gerd Kirchhoff. "Restorative Justice Developments in Europe: Sustainable Success." *Tokiwa Journal of Human Sciences*, nr. 18, 2010, p. 13-26.

Chankova, Dobrinka ir Tanya Poshtova. "Module E: Preventative and Integrative Practice. Unit E4: Restorative Approaches in Schools". in: Helen Cowie, Dawn Jennifer, Dobrinka Chankova, Tanya Poshtova, Johan Deklerck, Gue Deboutte, Sigrun Ertesvåg, Ann-Soffie Samuelsen, Mona O'Moore, Stephen Minton, Rosario Ortega and Virginia Sanchez. **School Bullying and Violence: Taking Action**. A Resource for Practitioners and Policy Makers and All Those Working with Children and Young People Affected by School Violence. 2006

Christie, Nils. "Conflicts as property." *British Journal of Criminology*, 17 tomas, nr.1, 1977, p.1-15.

Cornwell, David J, John Blad, ir Martin Wright (redaktoriai). *Civilising Criminal Justice. An International Restorative Agenda for Penal Reform*. Waterside Press, 2013.

Christie, Nils. *Limits to Pain*. Martin Robertson, 1982.

Dünkel, Frieder, Joanna Grzywa-Holten, ir Philip Horsfield (redaktoriai). *Restorative Justice and Mediation in Penal Matters: A stock-taking of legal issues, implementation strategies and outcomes in 36 European countries*. Forum Verlag Godesberg, 2015.

Fattah, Ezzat. "Gearing Justice Action to Victim Satisfaction: Contrasting Two Justice Philosophies: Retribution and Redress". *Crime, Victims and Justice. Essays on Principles and Practice*, redaktorai Hendrik Kaptein ir Marijke Malsch, ASHGATE, 2004, p.16 – 30.

Gavrielides, Theo. "Conceptualising and contextualising restorative justice for hate crime". *CRIMSOC: The Journal of Social Criminology. Report 4: Gender, Victimology and Restorative Justice*, redaktorai Walter de Keleredy ir Liam Leonard, 2015, p. 197-229.

Gruodyte, Edita. "Criminal policy in Lithuania: is a restorative justice applied?". *Current problems of the penal law and criminology*, redaktorius Emil W.Plywaczewski, Wydawnictwo C.H.Beck, Warszawa, 2014, p. 419-439.

Hadley, Michael (redaktorius). *The Spiritual Roots of Restorative Justice*. State University of New York Press, 2001.

Haley, John. "Confession, Repentance and Absolution." *Mediation and criminal justice: victims, offenders and community*, redaktorius Martin Wright and Burt Galaway, SAGE, 1989, p.195-211.

Haley, John. "Apology and Pardon: Learning from Japan." *Civic Repentance*, redaktorius Amitai Etzioni, Roman & Littlefield, 1997, p.97-120.

Hamai, Koichi, and Tom Ellis. "Genbatsuka: Growing Penal Populism and the Changing Role of Public Prosecutors in Japan?". *Japanese Journal of Sociological Criminology*, nr. 33, 2008, p. 67-91.

Holmboe, Morten. "Norwegian Youth Punishment-opportunity or trap?". *Bergen Journal of Criminal Law and Criminal Justice*, 5 tomas, nr.1, 2017, p.37-58.

Hopkins, Belinda. *Just schools: A whole-school approach to restorative justice*. Jessica Kingsley Publishers, 2004.

Hosoi, Yoko, Haruo Nishimura. "The Role of Apology in the Japanese Criminal Justice System." straipsnis pristatytas konferencijoje „Atkūrimas nusikaltimų aukoms“, kurią surengė Australijos kriminologijos institutas kartu su aukų pagalbos tarnyba ir kuri vyko Melburne, 1999 m. rugsėjo mėn.

Hoyle, Carolyn, Richard Young, Roderick Hill. *Proceed with caution: an evaluation of the Thames Valley Police initiative in restorative cautioning*. Joseph Rowntree Foundation, 2002.

Hudson, Joe, Allison Morris, Gabrielle Maxwell, Burt Galaway. *Family group conferences*. The Federation Press/Criminal Justice Press, 1996.

Ilcheva, Miriana. "Introducing the gender dimension as part of the new criminal procedural approach towards victims of crime in Bulgaria", *Law, Politics, Administration*, 6 tomas, nr. 4. 2019, p.66-75.

Lauwaert, Katrin, Ivo Aertsen. "Restorative Justice: activities and expectations at the European level." *ERA – Forum*, 2002-I, p.27-32.

Liebmann, Marian. *Mediation in Context*. Jessica Kingsley Publishers, 2000.

Marshall, Tony. *Restorative Justice: An Overview*. Vidaus tarnybos tyrimų plėtros ir statistikos direktorato ataskaita, 1999.

Mirski, Laura. *Award goes to innovative restorative justice work led by IIRP faculty*. <https://www.iirp.edu/news/award-goes-to-innovative-restorative-justice-work-led-by-iirp-faculty>, žiūrėta 2020 m. gegužės 27 d

Parmentier, Stephan. "The South African Truth and Reconciliation Commissions Towards

Restorative Justice in the Field of Human Rights". *Victim policies and criminal justice on the road to restorative justice*, edited by Ezzat A. Fattah and Stephan Parmentier, Leuven University Press, 2001, p. 401-428.

Paterson, Jennifer, Mark Walters, Rupert Brown, Harriet Fearn. *The Sussex Hate Crime Project: final report*. Project Report. The University of Sussex, 2018. <https://www.equallyours.org.uk/university-of-sussex-hate-crime-project-final-report/> Žiūrėta 2020 m. Gegužės 29 d.

Pettai, Eva-Clarita, Vello Pettai. *Transitional and Retrospective Justice in the Baltic States*, Cambridge University Press, 2015.

Raye, Barbara E., Ann Warner Roberts. "Restorative processes." *Handbook of Restorative Justice*, redaktoriai Gerry Johnstone ir Daniel W. Van Ness, Willan Publishing, 2007, p.211-227.

Ross, Rupert. *Returning to the Teachings, Exploring Aboriginal Justice*. Penguin Group Canada, 1996.

Shen, Yinzhi. "Development of Restorative Justice in China: Theory and Practice." *International Journal for Crime, Justice and Social Democracy*, 5 tomas, nr.4, 2016, p.76-86.

Umbreit, Mark. *The Handbook of Victim-Offender Mediation. An Essential Guide to Practice and Research*. Jossey-Bass Inc., 2001.

United Nations Office on Drugs and Crime. *Handbook on Restorative Justice Programmes*, New York, 1 leid., 2006.

United Nation Office on Drugs and Crime. *Handbook of Restorative Justice Programs*, 2 leid., 2020.

Van Drie, Diane, Sanneke van Groningen, Ido Weijers. "Country reports: The Netherlands". *Restorative Justice and Mediation in Penal Matters: A stock-taking of legal issues, implementation strategies and outcomes in 36 European countries*, redaktoriai Frieder Dünkel, Joanna Grzywa-Holten, Philip Horsfield. Forum Verlag Godesberg, 1 tomas, 2015, p. 551-582.

Weitekamp, Elmar. „The History of Restorative Justice." *Restorative Juvenile Justice: Repairing the Harm of Youth Crime*, edited by Gordon Bazemore and Lode Walgrave, Criminal Justice Press, 1999, p. 75 – 102.

Walgrave, Lode. *Restorative Justice, Self-interest and Responsible Citizenship*. Willan Publishing, 2008.

Walker, Peter. "Saying sorry, acting sorry: the Sycamore Tree Project, a model for restorative justice in prison." *Prison Service Journal*, 1999 gegužė, p.19-20.

Walters, Mark. "Restorative approaches to working with hate crime offenders". *Responding to hate crime: the case for connecting policy and research* redaktoriai Chakraborti, Neil, ir Jon Garland. The Policy Press, 2014, p.247-261.

Walters, Mark, and Carolyn Hoyle. "Exploring the Everyday World of Hate Victimization through Community Mediation." *International Review of Victimology*, 18 tomas, nr.1, 2012, p.7-24.

Wolthuis, Annemieke, Jacques Claessen, Gert Jan Slump ir Anneke Van Hoek. "Dutch developments: restorative justice in legislation and practice", *The International Journal of Restorative Justice*, 2019., 2(1) p. 117-133.

Wong, Dennis S.W. "Challenges facing the development of restorative justice in Hong Kong". *The Praxis of Justice*, redaktoriai Brunilda Pali, Katrien Lauwaert, ir Stefaan Pleysier, Eleven International Publishing, 2019, p. 267-279.

Wright, Martin. *Justice for Victims and Offenders: A Restorative Response to Crime*. 2 leid. Waterside Press, 1996.

Wright, Martin. *Restoring respect for justice: a symposium*. Waterside Press, 1999.

Zehr, Howard. *Retributive Justice, Restorative Justice*. Atsitiktinis dokumentas Nr. 4, Naujos nusikalstamumo ir teisingumo perspektyvos, MKC Kanados nukentėjusiųjų ministerijų programa ir JAV MCC nusikalstamumo ir teisingumo biuras, 1985.

Zehr, Howard. *Changing lenses: a new focus for crime and justice*. 2 leid., Herald Press, 1995.

ATKURIAMOJO TEISINGUMO TAIKYMAS LGBTI NEAPYKANTOS NUSIKALTIMŲ ATVEJAIS (ANGLIJA IR VELSAS)

47

AUTORIUS: „KODĖL AŠ?“

RAKTAŽODŽIAI: individas, atkuriamasis teisingumas, žala, geroji praktika

ĮVADAS

Atkuriamasis teisingumas daugelį metų buvo pasitelkiamas LGBTI neapykantos nusikaltimų atvejais, nors tik neseniai Jungtinėje Karalystėje jis tapo žinomas akademinuose ir instituciniuose sluoksniuose. Stengiantis dažniau pasitelkti atkuriamąjį teisingumą esant šios rūšies nusikaltimams ir suvienodinti su juo susijusią politiką, ypač svarbu plėtoti praktiką šioje srityje. Reikia, kad atkuriamasis teisingumas būtų prieinamas ir tinkamas LGBTI žmonėms, patyrusiems neapykantos nusikaltimus.

Šio straipsnio tikslas – pateikti rekomendacijas, kurių reikia imtis siekiant atkuriamojo teisingumo LGBTI neapykantos nusikaltimų atvejais. Tai apima pagrindinius dalykus, kylančius kiekviename Atkuriamojo teisingumo proceso etape – nuo tada, kai buvo užmegzti pirminiai ryšiai, iki apklausos ir vėliau. Nors pagrindiniai atkuriamojo teisingumo procesai paprastai nesikeičia, nepaisant nusikaltimo ar jo dalyvių, gali reikėti imtis papildomų priemonių, siekiant padidinti prieinamumą tam tikroms grupėms ir prisitaikyti prie individualių poreikių.

Šio straipsnio turinys susijęs su „Kodėl aš?“ darbu atkuriamojo teisingumo ir neapykantos nusikaltimų srityje. „Kodėl aš?“ yra labdaros kampanija, skirta aukoms sudaryti geresnes galimybes atkurti teisingumą visoje Anglijoje ir Velse. „Kodėl aš?“ veikia tarnyba, teikianti atkuriamojo teisingumo paslaugas tiems, kurie nukentėjo nuo nusikaltimo ir atsakingiems už žalą. „Kodėl aš?“ per pastaruosius trejus

metus atliko darbą, susijusį su visų rūšių neapykantos nusikaltimais, išleido du leidinius apie tai, kaip pagerinti atkuriamojo teisingumo galimybes visiems, kenčiantiems nuo neapykantos nusikaltimų. „Kodėl aš?“ taip pat gavo dvejų metų finansavimą plėtojant LGBTI neapykantos nusikaltimų ir atkuriamojo teisingumo projektą visame Londone. Vienas iš šio projekto tikslų buvo plėtoti gerąją praktiką palengvinant atkuriamąjį teisingumą įvykus LGBTI neapykantos nusikaltimams. Straipsnyje remiamasi abiejų projektų, LGBTI neapykantos nusikaltimų bylų, kurias vykdo nacionalinė atkuriamojo teisingumo tarnyba „Kodėl aš“, rezultatais ir platesniais šios srities tyrimais. Šiame straipsnyje bus pateikti duomenys, surinkti per pokalbius su specialistais ir LGBTI tarnybomis, kurie vyko 2019 m. gruodžio mėnesį.

Įspėjimas: kai kurios šio straipsnio išvados yra „Kodėl aš?“ atliktų interviu su žmonėmis ir organizacijomis, priklausančiomis konkrečioms mažumų grupėms, rezultatas. Jų atsiliepimai yra informatyvūs, tačiau nebūtinai reprezentatyvūs. „Kodėl aš?“ negalėjo pabendrauti su kiekvienos mažumų grupės atstovais, kuriuos gali paveikti neapykantos nusikaltimai.

TERMINOLOGIJA

Šiame straipsnyje vartojamos sąvokos „padaryta žala“ ir „pažeidėjas“, apibūdinant nukentėjusius nuo įvykio ir atsakingus asmenis. Šios sąvokos apima žmones, susijusius su kriminaliniu įvykiu, taip pat įvykius, kurių kaltininkai nebuvo nubausti, bet žala buvo padaryta.

Taip pat vartojamas terminas „atkuriamasis teisingumas“, nors „atkuriamoji praktika“ gali apibūdinti žalos pašalinimo iš baudžiamosios teisenos sistemos metodus. Atkuriamoji praktika palengvina žmonių dialogą, kad būtų galima įvertinti žalos padarinius. Ši praktika gali būti pasitelkiama daugelyje sričių, įskaitant mokyklas, darbo vietą ir baudžiamojo teisingumo sistemą.

49

Sąvoka LGBTI yra vartojama siekiant apibūdinti visas LGBTI bendruomenę sudarančias grupes: lesbietes, gėjus, biseksualius, translyčius, interseksualius, *queer*, aseksualius, panseksualius ir nė vienai lyčiai savęs nepriskiriančius asmenis.

Skirtumas tarp neapykantos nusikaltimų ir neapykantos incidentų yra tas, kad neapykantos incidentai neatitinka nusikalstamo elgesio apibrėžimo. Kai neapykantos atvejis Anglijoje ir Velse tampa baudžiamuoju nusikaltimu, jis yra apibrėžiamas kaip neapykantos nusikaltimas („Citizens Advice“ svetainė). Jungtinės Karalystės Karūnos prokuratūros tarnybai reikės pakankamai įrodymų, kad įtikintų teismą, jog nusikaltimas buvo motyvuotas neapykanta arba parodė priešiskumą (Jungtinės Karalystės Karūnos prokuratūros tarnybos svetainė). Nors šiame straipsnyje vartojamas terminas „neapykantos nusikaltimai“, „Kodėl aš?“ pasisako už tai, kad atkuriamasis teisingumas taip pat galėtų būti pasitelktas esant neapykantos incidentams.

KAS YRA ATKURIAMASIS TEISINGUMAS?

50

Atkuriamasis teisingumas yra procesas, kurio metu nukentėjusiam asmeniui suteikiama galimybė komunikuoti su žala padariusiu asmeniu apie tikrąjį įvykio poveikį. Tai įgalina aukas suteikiant joms balsą ir gali padėti judėti pirmyn ir atsigauti. Pažeidėjams ši patirtis gali būti sudėtinga, nes jie susiduria su asmeniniu savo veiksmų poveikiu. Vykdamat atkuriamąjį teisingumą su visais dalyviais elgiamasi pagarbiai. Ši praktika užtikrina, kad visos šalys jausis saugios ir kad nebus padaryta daugiau žalos.

Atkuriamasis procesas gali būti pasitelkiamas įvykus visų rūšių nusikaltimams, įskaitant atvejus, kai kažkas atlieka ilgą laisvės atėmimo bausmę. „Kodėl aš?“ dirba su smurto šeimoje, sunkaus užpuolimo, išžaginimo aukomis ir žmonėmis, praradusiais šeimos narius, kurie visi gavo naudos iš atkuriamojo teisingumo.

Atkuriamojo teisingumo konferencijas, kuriose nukentėjęs asmuo susitinka su pažeidėjais, veda apmokytas pagalbininkas, kuris palaiiko ir paruošia žmones, kurie dalyvauja, ir įsitikina, kad procesas yra saugus. Kartais, kai dalyviai nenori susitikti tiesiogiai arba tai nėra saugu, konsultantas gali susitarti, kad abi šalys bendrautų laiškais, perduodant informaciją, įrašant interviu ar vaizdo įrašą. Atkuriamasis teisingumas yra savanoriškas, o tai reiškia, kad abi šalys turi būti pasirengusios dalyvauti, kad jis vyktų.

LGBTI NEAPYKANTOS NUSIKALTIMAI JUNGTINĖJE KARALYSTĖJE

51

Anglijos ir Velso policija ir Jungtinės Karalystės Karūnos prokuratūros tarnyba susitarė neapykantos nusikaltimus apibrėžti kaip „bet kokį baudžiamąjį nusižengimą, kurį auka ar bet kuris kitas asmuo suvokia kaip priešiškamą ar išankstinį nusistatymą“ (Jungtinės Karalystės Karūnos prokuratūros tarnybos svetainė) dėl rasės, religijos, seksualinės orientacijos, negalios ar lytinės tapatybės. Anglijoje ir Velse neapykantos nusikaltimų pavyzdžiai gali būti užpuolimai, žmogžudystės, nusikalstama žala, seksualinis užpuolimas, įsilaužimai ir priekabiavimas. Neapykantos incidentai gali apimti žodinę prievartą, patyčias, smurto grėsmę ir priekabiavimą internete („Citizens Advice“ svetainė).

„Stonewall“ užsakymu 2017 metais Bachmann ir Gooch atliktas tyrimas rodo LGBTI neapykantos nusikaltimų lygį Jungtinėje Karalystėje. Pagrindinės išvados yra šios:

- Vienas iš penkių LGBTI asmenų per pastaruosius 12 mėnesių patyrė neapykantos nusikaltimą ar incidentą dėl savo seksualinės orientacijos ir (arba) lytinės tapatybės.
- Du iš penkių translyčių žmonių per pastaruosius 12 mėnesių patyrė neapykantos nusikaltimą ar incidentą dėl savo lytinės tapatybės.
- LGB asmenų, praėjusiais metais patyrusių neapykantos nusikaltimus ar įvykius dėl seksualinės orientacijos, skaičius nuo 2013 metų išaugo 78 proc.
- Keturi iš penkių LGBTI asmenų, patyrusių neapykantos nusikaltimą ar incidentą, nepranešė apie tai policijai.
- Vienas iš dešimties LGBTI žmonių patyrė prievartą internete, nukreiptą prieš juos asmeniškai. Translyčių asmenų, tiesiogiai patyrusių transfobinę prievartą internete, skaičius siekia vieną iš keturių (6).

Apie LGBTI neapykantos nusikaltimus taip pat nėra pakankamai pranešama. Dauguma LGBTI žmonių, patyrusių neapykantos nusikaltimą, nepranešė apie tai policijai ar palaikymo organizacijai (Bachmann ir Gooch 12). Nacionalinės LGBTI apklausos surinkti duomenys įvardija daugybę pranešimo trūkumo priežasčių. Daž-

niausios priežastys yra šios: netinkamos policijos reakcijos baimė; manymas, kad nusikaltimas nebuvo pakankamai sunkus; pakartotinio neapykantos nusikaltimų atvejo baimė; ar įsitikinimas, kad pranešimai nieko nepakeistų (Vyriausybės lygių galimybių tarnyba 13). Vyresni LGBTI žmonės gali mažiau pasitikėti policija dėl ankstesnio jų seksualumo kriminalizavimo. 1967 m. Seksualinių nusikaltimų įstatymas pirmą kartą įteisino homoseksualumą Anglijoje ir Velse. Kitų Jungtinės Karalystės teisės aktų nuostatos buvo suvienodintos 2000 metais, kai buvo nustatyta 16 metų amžiaus riba sutikimui dėl heteroseksualių ir homoseksualių santykių.

ATKURIAMOJO TEISINGUMO PASITELKIMO KOVOJANT SU NEAPYKANTOS NUSIKALTIMAIS NAUDA

53

Atkuriamasis teisingumas gali tapti alternatyviu būdu siekiant kovoti su LGBTI neapykantos nusikaltimais, nes tai yra savarankiškas procesas, kuriuo siekiama pašalinti asmens patirtą žalą. Taip pat gali būti atsižvelgiama į pasikartojantį neapykantos nusikaltimų pobūdį. Atkuriamajo teisingumo nauda gali būti pati didžiausia tiems, kurie nukentėjo nuo sunkių nusikaltimų, nes jie dažnai patiria didžiausią ilgalaikę žalą. Neapykantos nusikaltimas yra sunkus nusikaltimas, kuris gali turėti ilgalaikį poveikį nukentėjusiems žmonėms. Tai reiškia, kad atkuriamasis teisingumas jiems yra ypač svarbus pasirinkimas, nes jis gali pašalinti šią ilgalaikę žalą, leisdamas ieškoti atsakymų, kodėl įvyko incidentas, paaiškinti, kaip tai privertė juos jaustis, ir atgauti galios bei kontrolės jausmą.

Atkuriamasis teisingumas gali padėti kovoti su išankstiniu nusistatymu. Pavyzdžiui, viena LGBTI neapykantos nusikaltimų auka pasakojo „Kodėl aš“?, kad ji pasinaudotų galimybe susitikti su pažeidėjais per atkuriamajo teisingumo procesą, kad galėtų paneigti jų požiūrį į savo seksualumą ir atgrasyti juos nuo neapykantos („Kodėl aš?“ „Atkuriamajo teisingumo įgyvendinimas dėl neapykantos nusikaltimų visoje šalyje“ 3). Švietimo aktas įgalina neapykantos paveiktus žmones ir gali padėti jiems atsigausti po įvykio.

Atkuriamasis teisingumas taip pat skatina empatiją ir supratimą, todėl daugeliui žmonių, kenčiančių nuo neapykantos nusikaltimų, šis procesas atrodo naudingas (Walters, septintas skyrius). Tai gali būti vienareikšmiškai naudinga kenčiantiems nuo neapykantos nusikaltimų, nes prieš juos įvykdyti nusikaltimai dažnai motyvuojami išankstiniu nusistatymu. Kova su išankstiniu nusistatymu ir žmogiškumo parodymas gali pakirsti įsitikinimus, kurie verčia žmones daryti neapykantos nusikaltimus („Kodėl aš?“ „Atkuriamajo teisingumo įgyvendinimas visoje šalyje sukelia neapykantos nusikaltimus“ 3). Atkuriamasis teisingumas pažeidėjui parodo aukos žmogiškumą. Žmogui, einančiam gatve daug lengviau reikšti neapykantą nei susitikti su auka ir išgirsti, kad dėl patirto incidento jis kenčia nuo panikos priepuolių.

Ilgalaikis atkuriamojo teisingumo poveikis galėtų sumažinti padarytų neapykantos nusikaltimų skaičių, nors dar reikia atlikti papildomus tyrimus. Tyrimai parodė, kad atkuriamasis teisingumas sumažina pakartotinius nusikaltimus 14 proc. (Teisingumo ministerijos „Žaliosios knygos įrodymų ataskaita“ 64).

PARTNERYSČIŲ IR KREIPIMOSI BŪDŲ UŽMEZGIMAS

Londono LGBTI atkuriamojo teisingumo neapykantos nusikaltimų projekto sėkmės raktas buvo glaudus bendradarbiavimas su specializuotomis organizacijomis, tokiomis kaip „Galop“, LGBTI kovos su smurtu organizacija. Pirmasis projekto etapas buvo konsultacijos ir bendradarbiavimas su LGBTI organizacijomis siekiant suprasti jų ir LGBTI bendruomenės poreikius, problemas ir kliūtis. Organizacija „Kodėl aš?“ susisiekė su „Galop“, „Elop“, „Metro“, „Mozaika“, Peterio Tatchello fondu, „Stonewall“ ir „Stonewall Housing“.

55

2019 metais „Kodėl aš?“ surengė sąmoningumo ugdymo sesijų ciklą, įskaitant renginį Londone su 17 organizacijų, kuriame pranešimus skaitė „Galop“, Metropoliteno policijos tarnyba ir Londono Mero biuro policijai ir nusikalstamumui atstovai. Tai paskatino diskusijas su „Galop“ bei „Stonewall Housing“, kad klientams būtų suteikta galimybė palaikyti atkuriamąjį teisingumą.

Atkuriamojo teisingumo tarnybų ir LGBTI organizacijų partnerystės užmezgimas gali užtrukti, ir nukreipimų lygis iš pradžių greičiausiai bus lėtas. Norint užtikrinti aiškų ir saugų nukreipimo procesą reikia didelių investicijų. Taip pat svarbu, kad ryšių ir dalijimosi duomenimis protokolus suprastų visos šalys. Tam padeda kiekvienos organizacijos kontaktiniai centrai, kurie valdo nukreipimo procesą.

Nuo 2019 m. liepos iki lapkričio mėnesio „Kodėl aš?“ gavo penkis „Galop“ nukreipimus. Dėl vieno atvejo įvyko atkuriamasis susitikimas. „Kodėl aš?“ nustatė, kad „Galop“ atstovo dalyvavimas neapykantos paveiktam asmeniui šioje konferencijoje buvo ypač naudingas. Jie taip pat galėjo pamatyti, kaip atkuriamasis teisingumas veikia praktiškai, ir pagilinti savo supratimą apie jo naudą. Atkuriamosios paslaugos turėtų suteikti galimybę LGBTI organizacijoms partnerėms stebėti atkuriamąsias konferencijas, kad jos galėtų geriau paaiškinti, kas nutinka taikant atkuriamąjį teisingumą.

Atkuriamosios tarnybos turėtų reguliariai teikti grįžtamąjį ryšį nukreipiančiajai agentūrai apie kreipimosi eigą arba bent jau po to, kai atkuriamoji intervencija bus baigta, pateikiant išsamią informaciją apie rezultatus ir bet kokius dalyvių atsiliepimus. Reguliarūs reko-

mendacijų atnaujinimai, pavyzdžiui, reiškia, kad jie gali susisiekti su paslaugos vartotoju, jei atkuriamoji tarnyba su juo praranda ryšį. Sutikimas teikti informaciją nukreipiančiajai agentūrai gaunamas per pirmąjį susitikimą su paslaugos gavėju. Svarbu pateikti informacijos apie bylą minėtai šaliai, kad būtų galima nustatyti bet kokius elgesio modelius.

MOKYMAI ATKURIAMOJO TEISINGUMO IR LGBTI KLAUSIMAIS

57

Pagrindinis elementas užtikrinant sėkmingą bet kokio projekto, skirto atkuriamojo teisingumo pasitelkimui LGBTI neapykantos nusikaltimų bylose, įgyvendinimą yra tinkamas tiek atkuriamojo teisingumo specialistų, tiek dirbančiųjų su LGBTI bendruomene, darbo organizavimas. Siūloma, kad atkuriamosios tarnybos ir LGBTI organizacijos sudarytų abipusę mokymų organizavimo tvarką. „Kodėl aš?“ skyrė bylas tik tarpininkams, kurie dalyvavo LGBTI sąmoningumo mokymuose. Visi „Kodėl aš?“ tarpininkai yra savanoriai. Organizacijoje šia veikla taip pat užsiima du personalo nariai, kurie taip pat teikia paramą pagalbininkų komandai.

Idealiu atveju, prieš priimant siuntimus dėl LGBTI neapykantos nusikaltimų, turėtų būti pasitelkiami atkuriamojo teisingumo specialistai, dirbantys su LGBTI bendruomenėmis. „Kodėl aš?“ pavedė „Galop“ pristatyti pritaikytą paketą darbuotojams, valdybos nariams ir pagalbininkams. Bet kokie tokio pobūdžio mokymai turėtų apimti daugybę sričių, įskaitant supratimą apie neapykantos nusikaltimus, neapykantos nusikaltimų pranešimo kliūtis ir priežastis bei jų poveikį žmonėms ir bendruomenėms. Atkuriamieji tarpininkai turėtų būti supažindinti su skirtingomis seksualinėmis orientacijomis ir lytinėmis tapatybėmis bei tinkama terminologija, taip pat LGBTI kultūra. Vykdytojams svarbu žinoti, kad neapykantos nusikaltimai gali būti susikertantys ir susiję su kitais nusikaltimais. Pavyzdžiui, neįgalūs LGBTI žmonės gali būti neapykantos aukos ne tik dėl savo seksualumo, bet ir dėl negalios. Mokymo programos taip pat gali apimti galimą atkuriamojo požiūrio su LGBTI žmonėmis naudą ir riziką.

Visiems darbuotojams ir savanoriams, kurie gali nukreipti neapykantos nusikaltimų atvejus atkuriamajam teisingumui, turėtų būti organizuojami pusdienio atkuriamojo teisingumo supratimo mokymai. Tokių mokymų turinį galėtų sudaryti atkuriamojo teisingumo sąvokos paaiškinimas, pasakojimas, kaip šis procesas veikia, kokie yra jo vykdymo modeliai ir kaip atkuriamasis teisingumas gali padėti žmonėms, nukentėjusiems nuo LGBTI neapykantos nusikaltimų. Atvejų analizė, informacija kaip naudotis atkuriamojo teisingumo priemonėmis ir kaip kreiptis atkuriamojo teisingumo paslaugų, taip pat turėtų būti mokymų dalimi.

Norint geriau suprasti, kaip veikia atkuriamojo teisingumo tarnybos ir LGBTI organizacijos, darbuotojams ir savanoriams gali būti naudinga įsijausti į vieni kitų vaidmenį. Taip pat siūloma, kad, be sąmoningumo ugdymo, bent vienas iš LGBTI nukreipiančios agentūros darbuotojų dalyvautų atkuriamojo pobūdžio mokymuose ar kursuose. Ilgalakis tikslas būtų apmokyti daugiau specialiųjų agentūrų specialistų, kad jie patys įgyvendintų atkuriamąjį teisingumą. Taip pat kaip atkuriamojo teisingumo tarpininkus reikia įdarbinti ir apmokyti daugiau LGBTI bendruomenės atstovų.

ATKURIAMOJO TEISINGUMO TINKAMUMO SUVOKIMAS

Kai kurie specialistai atkuriamąjį teisingumą regi tik kaip būdą „atsikratyti“ nesunkiais nusikaltimais. Tai neapima visos atkuriamojo teisingumo taikymo srities. („Kodėl aš?“ „Atkuriamojo teisingumo įgyvendinimas dėl neapykantos nusikaltimų visoje šalyje“ 4). Atkuriamasis teisingumas gali būti pasitelkiamas visų rūšių nusikaltimams, įskaitant atvejus, kai kažkas atlieka laisvės atėmimo bausmę. Jis gali būti pasitelkiamas kartu su teismo nuosprendžiu arba vietoje baudžiamojo persekiojimo. Neapykantos nusikaltimai yra sudėtinga ir opi problema, tačiau tai nebūtinai turėtų užkirsti kelią neapykantos aukai suteikti galimybę dalyvauti atkuriamajame teisingume.

59

„Kodėl aš?“ atliktais tyrimais nustatyta, kad vyrauja skirtingas požiūris į tai, ar atkuriamasis teisingumas yra tinkamas neapykantos nusikaltimų atvejais. Kai kurie žmonės skeptiškai vertina atkuriamojo teisingumo pasitelkimą neapykantos nusikaltimams dėl baimės, kad šis procesas gali dar labiau juos sutrikdyti (Gavrielides 21-24). Galimas ir nenoras susidurti su žmonėmis, kurių ideologiniai įsitikinimai ir požiūriai į neapykantą yra labai skirtingi. Buvo nustatyta, kad kai kurie neapykantą patyrę žmonės teigė, kad būtų norėję dalyvauti atkuriamojo teisingumo procese, o kiti teigė, kad jie tokių paslaugų nenorėtų. Buvo susirūpinta, kad atkuriamojo teisingumo procesas gali neigiamai paveikti auką, tačiau nė vienas dalyvių nesisakė, kad neapykantos paveiktas asmuo neturėtų turėti galimybės pats priimti šio sprendimo („Kodėl aš?“ „Atkuriamojo teisingumo įgyvendinimas visoje šalyje dėl neapykantos nusikaltimų“ 4-5).

Straipsnyje „Kodėl aš pasitelkiu atkuriamąjį teisingumą neapykantos nusikaltimų konferencijai“ (2019 m. spalio mėn.), Markas Walteras pateikė LGBTI asmenų suvokimo apie atkuriamąjį teisingumą ir griežtesnes bausmes (tokias kaip ilgesnės kalėjimo bausmės už neapykantos nusikaltimus) įrodymus. Tyrimo, atlikto vykdant „Saseks neapykantos nusikaltimų“ projektą, metu nustatyta, kad LGBTI žmonės atkuriamąjį teisingumą suprato kaip pakartotinio nusikalstamumo prevencijos priemonę, padedančią nusikaltėliams suprasti savo padaryto nusikaltimo padarinius, o neapykantos aukoms suteikia galimybę atsigausti po patirto incidento.

Žmonės, patyrę nusikaltimus dėl savo tapatybės, gali turėti daugybę sudėtingų poreikių, susijusių su psichine sveikata ar piktnaudžiavimu narkotinėmis medžiagomis. Jie taip pat gali turėti didesnį pažeidžiamumą dėl savo ankstesnių LGBTI neapykantos nusikaltimų patirties ir paties neapykantos nusikaltimų pobūdžio. Įvykus neapykantos nusikaltimui asmuo jaučia neapykantą aukai dėl to, kas ji yra, ir tai gali paveikti aukos saugumo jausmą. Daugelis nuo neapykantos nusikaltimų nukentėjusių žmonių, ne tik patyrusių LGBTI neapykantos nusikaltimų, nuolat saugosi naujo išpuolio. Tačiau tokie poreikiai nebūtinai turi tapti kliūtimi dalyvauti atkuriamajame teisingume. Nukentėję žmonės gali nerimauti, kad yra pažeidžiami, todėl svarbu, kad konsultantai būtų pagarbūs ir jų prioritetas būtų juos apsaugoti. Atkuriamieji konsultantai pritaikys savo praktiką valdant panašius poreikius ir, jei įmanoma, bendrauti su atitinkamomis organizacijomis, kurios taip pat palaikytų asmenį. Paramos organizatoriai turėtų pasitarti su paslaugų vartotojais ir nukreipti juos į atitinkamas paslaugas teikiančias LGBTI organizacijas.

NUKENTĖJUSIŲJŲ ĮGALINIMAS NAUDOTIS ATKURIAMUOJU TEISINGUMU

Profesionalai, dirbantys su nukentėjusiais nuo neapykantos nusikaltimų, vaidina itin svarbų vaidmenį suteikiant jiems galimybę sužinoti apie atkuriamąjį teisingumą. Tai apima policiją, paramos aukoms paslaugas teikiančius asmenis ir LGBTI organizacijas.

61

„Kodėl aš?“ siekia, kad visoms nusikaltimų aukoms turi būti suteikta informacija ir galimybė dalyvauti atkuriamojo teisingumo veiklose. Žmonės, nukentėję nuo LGBTI neapykantos nusikaltimų, turėtų turėti tokias pačias galimybes atkurti teisingumą kaip ir visi kiti. Svarbu, kad pasiūlymas dalyvauti galėtų viso baudžiamosios justicijos proceso metu. Tie, kurie kenčia nuo neapykantos nusikaltimų, turėtų būti įgalinti patys priimti sprendimus dėl atkuriamojo teisingumo. Žmonės, kenčiantys nuo neapykantos nusikaltimų, turi daug priežasčių, dėl kurių nori dalyvauti atkuriamajame teisingume; jiems gali kilti klausimų, pavyzdžiui, „Kodėl aš?“, „Kodėl jiems tai užkliuvo?“, arba jie gali norėti paaiškinti kaltininkui neapykantos nusikaltimo poveikį. Tik pats nukentėjęs asmuo gali nuspręsti, ar atkuriamasis teisingumas gali būti tinkamas konkrečiu atveju.

Svarbu, kad ten, kur asmenys praneša apie neapykantos nusikaltimą, jie būtų informuoti apie savo teisę gauti informaciją apie atkuriamąjį teisingumą (Teisingumo ministerijos „Praktikos kodeksas“ 35) ir, kai jie nemato būtinybės pranešti, jie galėtų susisiekti su atkuriamojo teisingumo tarnybomis tiesiogiai.

ŽMONIŲ INFORMAVIMAS APIE ATKURIAMĄJĮ TEISINGUMĄ

62

Daugelis žmonių, kurie visą gyvenimą susiduria su neapykantos nusikaltimais, yra linkę apie juos pranešti tik po kelių įvykių. Tai reiškia, kad jiems gali būti netinkamos sąlygos dalyvauti atkuriamojo teisingumo procese. Jei bus daugiau supratimo apie atkuriamojo teisingumo pasitelkimą įvykius LGBTI neapykantos nusikaltimams, tada į jo procesus įsitraukti gali daugiau žmonių. Nusikalstamumo paveikti asmenys dažnai jaučiasi baudžiamojo teisingumo proceso atstumti, o atkuriamasis teisingumas čia gali padėti.

Tyrimai parodė, kad, kai įmanoma, atkuriamąjį teisingumą turėtų vykdyti kvalifikuotas atkuriamasis teisininkas, pageidautina tiesioginio susitikimo metu, o bet koks išankstinis kontaktas, pavyzdžiui, telefonu, turėtų užtikrinti tiesioginį susitikimą. Taip pat rekomenduojama, kad terminas „atkuriamasis teisingumas“ nebūtų vartojamas ankstyvuosiuose pokalbiuose su dalyviais. Privalu pirmiausia paaiškinti procesą, nesuteikiant jam etiketės (Atkuriamojo teisingumo taryba „Aukų priėmimo gerinimas“ 15).

Tačiau pirminį pasiūlymą dalyvauti atkuriamajame teisingume gali pateikti policija, paramos nukentėjusiesiems tarnyba ar kita paramą teikianti šalis. Dažnai policijos pareigūnas užmezga kontaktą su neapykantos nusikaltimo auka, o prireikus – pagalbos aukoms pareigūnu („Kodėl aš?“ – „Atkuriamojo teisingumo vykdymas už nusikaltimus jūsų tyrimų srityje“ 6).

Kai kurie policijos pareigūnai atkuriamąjį teisingumą suvokia tik kaip nusikaltimo sprendimo būdą, neteisminio tyrimo dalį ar alternatyvą, pavyzdžiui, bendruomenės nutarimą ar susitarimą. Tai gali jiems užkirsti kelią diskutuoti apie atkuriamąsias galimybes, išskyrus smulkius nusikaltimus. Didelis jų darbo krūvis taip pat verčia juos greitai išnagrinėti bylas, o tai reiškia, kad aiškūs kreipimosi į atkuriamąjį teisingumą keliai yra svarbūs skatinant apsvarstyti galimybę („Kodėl aš?“ „Atkuriamojo teisingumo įgyvendinimas už nusikaltimus jūsų tyrimų srityje“ 6). Tačiau reikia pasirūpinti, kad nukentėję žmonės nepajustų spaudimo dalyvauti atkuriamajame teisingume.

Paramos aukoms personalas taip pat gali nuspręsti, ar atkuriamojo teisingumo galimybę pasirinkti. Atkuriamojo teisingumo idėją jie yra linkę kelti tik tada, kai, jų manymu, asmuo greičiausiai šią galimybę

pasirinks, užuot leidę asmeniui priimti sprendimą pačiam. Banvelio-Moore'o tyrime dėl kliūčių dalyvauti atkuriamajame teisingume nustatyta, kad paramos aukoms teikėjai svarstė „ar auka su jais bendravo; ar ji buvo nusiminusi, ar supykusi; ir ar ji „išreiškė socialinius motyvus, ar demonstravo altruistines tendencijas“, kai sprendė, ar pasitelkti atkuriamąjį teisingumą („Kodėl aš?“, „Atkuriamojo teisingumo įgyvendinimas už nusikaltimus jūsų tyrimų srityje“ 6).

Daugelis paramos aukoms tarnybų darbuotojų niekada nesuteikia tiems, kuriuos paveikė neapykantos nusikaltimai, galimybės apsvarstyti atkuriamąjį teisingumą. Tai gali būti dėl klaidingos nuomonės, kad atkuriamasis teisingumas tinkamas tik už nesunkius nusikaltimus, ir dėl darbuotojų pasitikėjimo stokos pateikiant pasiūlymą („Kodėl aš?“ „Atkuriamojo teisingumo vykdymas už nusikaltimus jūsų tyrimų srityje“ 6).

Žmonės, dirbantys su LGBTI neapykantos nusikaltimais, gali pasitelkti procesą, vadinamą „virtualiomis konferencijomis“, kad padėtų jiems paaiškinti atkuriamąjį teisingumą. Pasitelkus šį metodą užduodama keletas klausimų:

1. Įsivaizduokite, kad žalą padaręs asmuo dabar yra kambaryje su jumis. Ką galėtumėte jam pasakyti?
2. Kaip manote, kaip jis į tai reaguos?
3. Kokius klausimus pateiktumėte?
4. Ar manote, kad iš tikrųjų galėtumėte pasakyti šiuos dalykus akis į akį?

(Brianas Dowlingas ir „Kodėl aš?“ 2)

„Kodėl aš?“ bendradarbiavima su „Galop“ parodė atkuriamojo teisingumo pasiūlymo, kurį pateikė specialistai, kurie jau bendrauja su neapykantos paveiktais žmonėmis ir giliai supranta jų poreikius, teikiamus pranašumus. Svarbu, kad tokie specialistai gerai suprastų atkuriamąjį teisingumą, įskaitant jo pranašumus, kad galėtų atpažinti, kada procesas gali būti vertingas. Atsižvelgiant į galimą nepasitikėjimą policija, jei atkuriamojo teisingumo pasiūlymas bus pateiktas iš kitur, tai galėtų paskatinti daugiau žmonių įsitraukti į atkuriamąjį teisingumą.

NUKREIPIMO SVARBA

64

Atkuriamąjį teisingumą gali inicijuoti arba nukentėjęs, arba nusikaltes asmuo. Tačiau atkuriamosios tarnybos negali svarstyti siuntimų, jei jie susiję su smurtu šeimoje ir (arba) seksualine prievarta ir yra inicijuoti nusikaltusių asmenų. Anglijoje ir Velse atkuriamąsias paslaugas finansuoja vietos policijos ir nusikaltimų komisija, o nukreipimo kriterijai gali skirtis tarp skirtingų atkuriamųjų paslaugų. Atkuriamojo teisingumo tarpininkai nuolat vertins atkuriamojo teisingumo procesą, kad įsitikintų, jog visoms šalims gali būti saugu. Jie apsvarstys motyvaciją dalyvauti, atsakomybės lygį ir tai, ar koks nors atkuriamasis procesas padidins žalos riziką. Atkuriamasis teisingumas yra savanoriškas ir bet kuri šalis gali bet kada pasitraukti iš proceso.

Atkuriamojo teisingumo tarpininkai visada priima sprendimą dėl nukreipimo kiekvienu konkrečiu atveju, atsižvelgiant į nukentėjusio asmens poreikius ir norus. Vienas iš pagrindinių atkuriamosios praktikos principų yra tas, kad tarpininkai išlieka neutralūs ir „užtikrina, kad jų atkuriamoji praktika būtų pagarbi, nediskriminacinė ir nešališka visiems dalyviams“ (Atkuriamojo teisingumo taryba, „Atkuriamosios praktikos vadovas“ 8). Kadangi LGBTI bendruomenė apima labai daug įvairių žmonių, labai svarbu, kad visos intervencijos būtų pritaikytos konkrečiam asmeniui. Atkuriamasis teisingumas gali pasiūlyti šį individualizuotą požiūrį ir suteikti žmonėms alternatyvą, jei jie jaučiasi negalintys pasiekti žalos pripažinimo tradiciniu būdu.

Atkuriamasis teisingumas gali vykti bet kuriuo baudžiamosios justicijos proceso metu, nors paprastai jis vyksta po sprendimo priėmimo, pavyzdžiui, paskelbus nuosprendį ar vykdant neteisinį nagrinėjimą (įspėjimas, bendruomenės sprendimas). Atkuriamoji procedūra gali būti vykdoma kartu su teismo nuosprendžiu. Atkuriamasis teisingumas gali vykti, jei policija nusprendžia nesiimti jokių tolesnių veiksmų reaguodama į įvykį, pavyzdžiui, jei incidentas neatitiko nusikaltimo sudėties, o visos šalys sutinka dalyvauti.

„Kodėl aš?“ ir „Galop“ patirtis parodė, kad žmonės, nukentėję nuo neapykantos nusikaltimų, gali norėti dalyvauti atkuriamajame teisingume kartu su asmeniu ar organizacija, kurie nebuvo tiesiogiai atsakingi už įvykį, bet vis tiek padarė žalos. Pavyzdžiui, jei užpuolimas įvyko viešoje erdvėje, pavyzdžiui, bare, klube ar sporto salėje, ir atsakingo asmens neįmanoma nustatyti, nukentėjusiam asmeniui gali būti naudingas atkūrimo procesas kartu su renginio vietoje esančiais darbuotojais, jei jie mano, kad tai, kas įvyko, nebuvo vertinama rimtai. Tai suteikia asmeniui, kuriam padaryta žala, galimybę paaiškinti jo patirtą žalą. Atkuriamasis teisingumas taip pat galėtų būti vykdomas pasitelkiant galimybę užmegzti ryšius policija, kai asmuo ar grupė jaučiasi nesuprasti, net jei jie nebuvo tiesiogiai atsakingi už nusikaltimą.

ATKURIAMOJO TEISINGUMO PROCESAS

Kai atkuriamojo teisingumo tarnyba gaus nukreipimą, atkuriamojo teisingumo procesas apims keletą žingsnių, kuriuos galima apibendrinti taip (kreipimosi dėl žalos atveju).

- 66** 1. Pradinis koordinatoriaus kontaktas telefonu arba el. paštu.
2. Pirmasis susitikimas su nukentėjusiais siekiant paaiškinti atkuriamąjį teisingumą, suprasti jų jausmus dėl to, kas įvyko, ir aptarti, ką jie norėtų pasiekti.
3. Vykdytojas užmezga ryšį su pažeidėju, nesvarbu, ar jis yra kalėjime, ar bendruomenėje, kad suderintų panašų pokalbį apie atkuriamąjį teisingumą ir jo motyvaciją dalyvauti šiame procese.
4. Jei abi šalys sutinka su atkuriamuoju teisingumu, bus rengiami keli parengiamieji susitikimai, kol abi šalys bus pasirengusios susitikti.
5. Rengiamas tiesioginis susitikimas ar kita atkuriamojo teisingumo forma.
6. Kartu su visomis šalimis bus palaikomas kontaktas ir gautas grįžtamasis ryšys apie tai, ką jie mano apie atkuriamąją intervenciją.

SKIRTINGI ATKURIAMOJO TEISINGUMO MODELIAI

Tyrimai parodė, kad dalyviai mano, jog atkuriamieji teismai yra veiksmingiausias atkuriamųjų susitikimų (ar konferencijų) būdas (Atkinson et al 48). Šiuose susitikimuose dalyvauja auka ir nusi kaltėlis, o atkuriamojo teisingumo praktikos palengvina susitikimą. Atkuriamosiose konferencijose paprastai laikomasi scenarijaus principo, pirmojoje dalyje sutelkiant dėmesį į tai, kas įvyko, ir mintis bei jausmus, susijusius su tuo, kas įvyko. Antroji susitikimo dalis leidžia dalyviams aptarti, kaip būtų galima kompensuoti žalą. Atkuriamasis susitikimas leidžia nukentėjusiam asmeniui išgirsti savo balsą saugioje aplinkoje.

Tačiau dalyviai gali nenorėti tokiu būdu bendrauti arba jiems susitikti gali būti nesaugu. Atkuriamasis teisingumas gali būti vykdomas laiškais, tarpininkavimu (kai tarpininkas perduoda informaciją tarp dalyvių) arba vaizdo ar garso konferencijomis. Tai yra vadinama netiesioginiais atkuriamojo teisingumo procesais.

Pavyzdžiui, tiems, kurie nukentėjo nuo LGBTI neapykantos nusikaltimų, gali būti pasiūlytas keitimasis laiškais. Kai kuriais atvejais gyvi susitikimai gali papildomai traumuoti auką. Laiškas tokiais atvejais gali būti ne toks bauginantis. Tarpininkas patikrina laišką, kad įsitikintų, jog jame nėra netinkamo turinio, pavyzdžiui, neteisingo įvardžio vartojimo. Tarpininkas gali dalyvauti, kai gavėjas skaito laišką, atsižvelgdamas į jo norus. Vis dėlto „Kodėl aš?“ atlikti interviu su LGBTI organizacijomis parodė, kad atkuriamieji laišakai nėra populiarius būdas. Taip gali būti todėl, kad potencialūs dalyviai renkasi susitikti su nusikaltėliais akis į akį.

67

„Kodėl aš?“ atlikti tyrimai parodė, kad aukų įgaliotųjų dalyvavimas gali būti naudingas atkuriamojo teisingumo procese („Kodėl aš?“ „Atkuriamojo teisingumo įgyvendinimas įvykus neapykantos nusikaltimui jūsų tyrimo srityje“ g). Taip galima sutarti tada, kai nukentėjęs asmuo nenori dalyvauti susitikime tiesiogiai, bet nori, kad kitas asmuo dalyvautų jo vardu. Paprastai tai yra kas nors iš tos pačios bendruomenės. Įgaliotinis kalba tiesiogiai su asmeniu, kuriam buvo padaryta žala, sužino jo požiūrį ir jausmus, ir atstovauja auką atkuriamajame susitikime.

Daugelis žmonių, kuriuos kalbino „Kodėl aš?“, teigiamai įvertino aukų įgaliotųjų idėją. Kai kurie žmonės, kurie nemanė, kad turės laiko ar emocinio atsparumo dalyvauti atkuriamojo teisingumo procese, teigė, kad juos paguos žinojimas, kad kažkas, patyręs panašią diskriminaciją, šiame procese dalyvauja už juos.

Kai kuriose policijos pajėgose įprasta pasitelkti įgaliotinius atkuriamojo proceso metu neapykantos nusikaltimų atvejais. Tai gali būti naudinga priemonė, kai sąlyginio atsargumo principu pasitelkiami atkuriamieji metodai. Ne visada įmanoma gauti nukentėjusio asmens sutikimą ir tinkamai jį paruošti, todėl dalyvaujant įgaliotiniui, kuris gali perteikti aukos jausmus, atkūrimo procesas gali vykti ten, kur kitaip nebūtų vykęs. Vis dėlto nauda tiesiogiai nukentėjusiam asmeniui tokiais atvejais kartais nėra tokia reikšminga. Atkuriamosioms tarnyboms taip pat svarbu atsižvelgti į asmens, kuris veikia kaip įgaliotinis, gerovę.

Kalbėjimas su palaikančiuoju tarpininku apie nusikaltimo poveikį gali būti naudingas savaime, net jei jis nesuteikia susitikimo akis į akį ar kitokio pobūdžio atkuriamojo proceso galimybės. Tai vadinama atkuriamuoju pokalbiu. Dėl to, kad atkuriamasis teisingumas yra savanoriškas, nusikaltėliai turi galimybę nedalyvauti. Nors tai gali nuvilti nukentėjusįjį, tačiau tai suteikia atvejo užbaigimo jausmą. Galimybė aukoms kalbėti apie savo mintis ir jausmus gali turėti terapinį efektą. Atkuriamieji pokalbiai gali priversti pakeisti savo mintis apie norą dalyvauti tiesioginiame susitikime, nes aukos gali manyti, kad atkuriamasis pokalbis jiems suteikė tai, ko jiems reikėjo.

BENDROSIOS REKOMENDACIJŲ TEIKĖJŲ IR ATKURIAMŲJŲ PASLAUGŲ NUOSTATOS

Nukreipsiantieji turėtų pateikti kuo daugiau informacijos teikiančioms atkuriamojo teisingumo paslaugas apie tai, kad asmuo galėtų pasirinkti, kas bus jo atkuriamojo teisingumo tarpininkas: vyras, moteris, gėjus, heteroseksualus asmuo, cislytis ar translytis asmuo. Kita svarbi informacija gali apimti lytinę tapatybę ir asmens pageidaujamą įvardį, jei asmuo nori, kad šia informacija būtų dalijamasi. Atkuriamojo teisingumo tarnybos tada gali atsižvelgti į jų poreikius paskirdamos pagalbinus bylos darbuotojus.

Atkuriamoji tarnyba turėtų iš naujo patikrinti visus pageidavimus, kai pirmą kartą susisiekiama su nukentėjusiais. Kai kurioms nedidelėms atkuriamosioms paslaugoms gali būti sudėtinga rasti asmenį iš ribotos tarpininkų grupės, patyrusio panašią žalą, ypač jei procesą vykdydų du pagalbininkai. Tinkama praktika yra skirti du tarpininkus sudėtingiems ir opiems atvejams, tokiems kaip neapykantos nusikaltimai. Tai yra viena iš priežasčių, kodėl visiems tarpininkams būtina organizuoti LGBTI sąmoningumo ugdymo mokymus prieš pradėdant dirbti su LGBTI neapykantos nusikaltimų atvejais. LGBTI žmonės nori žinoti, kad juos supranta, kad jiems nereikia aiškinti, koks jausmas būti gėjumi, translyčiu ir t.t. Atkuriamojo teisingumo tarpininkai privalo užtikrinti, kad jie išliks neutralūs ir sugebėti pripažinti, kad jų pačių patirtis gali paveikti jų nešališkumą, nes jiems reikės užmegzti ryšius su žmonėmis, kurie padarė didelę žalą. Tai dar viena priežastis, kodėl toks svarbus yra neapykantos nusikaltimų proceso palengvinimo modelis, taip pat ir palaikomoji atveju priežiūros struktūra. Bylų prižiūrėtojai teikia patarimus ir prižiūri atskirus atvejus, todėl LGBTI neapykantos nusikaltimų bylos priežiūrą kartu turėtų teikti patyręs atkuriamojo teisingumo profesionalas ir asmuo, dirbantis LGBTI srityje.

„Kodėl aš?“ pripažįsta neįkainojamą tokios organizacijos kaip „Galop“ palaikymą. Į šią organizaciją gali būti kreipiamasi patarimo ir rekomendacijų, kaip palengvinti LGBTI neapykantos nusikaltimų atvejus. „Galop“ teikė *ad hoc* patarimus atkuriamojo teisingumo tarpininkams, kad sustiprintų dalyvių poreikių supratimą.

Svarbu, kad atkuriamasis tarpininkas suprastų neapykantos nusikaltimo prieš bendruomenę, su kuria jis dirba, aplinkybes, kad galėtų įvertinti stereotipus, kurie gali lemti aukos antrinę viktimizaciją. Nukentėjęs asmuo gali nevisiškai suprasti, kas yra neapykantos nusikaltimas, ir tarpininkams gali tekti tai paaiškinti. Nukentėjusieji taip pat gali jaustis užtikrinti, jei pagalbininkas jiems pabrėžia, kad tai, kas įvyko, nebuvo priimtina ir yra nusikaltimas. Jei bus rimtai žiūrima į nukentėjusiojo pasakojimą, net jei pagalbininkas nemans, kad buvo padarytas neapykantos nusikaltimas, tai padės sukurti ryšį.

69

Atkuriamojo proceso pradžioje labai svarbu, kad koordinatoriai su dalyviais aptartų tinkamą terminologiją, pavyzdžiui, kokius įvardžius vartoti. Gali būti, kad atkuriamojo proceso metu keičiasi asmens lytinė tapatybė, todėl instruktoriams gali tekti reguliariai iš naujo pasitikslinti dėl dalyvio pageidaujamo įvardžio. Jei tarpininkas pavartojo neteisingą įvardį, geriausias būdas yra trumpai atsiprašyti ir judėti toliau.

Koordinatoriai turėtų jautriai reaguoti į galimybę, kad asmuo gali nebūti atviras apie savo tapatybę. Kad žala būtų tinkamai pripažinta, svarbu, kad tokie klausimai būtų traktuojami jautriai ir būtų gerbiami asmens norai dėl privatumo ir konfidencialumo. Todėl ypač atsargiai reikia bendrauti užmezgant ryšį su LGBTI asmeniu, taip pat bendraujant viso atkuriamojo proceso metu. Pavyzdžiui, įvadiniuose laiškuose neturėtų būti nuorodos į tai, kad jie buvo neapykantos nusikaltimo aukos. Bendraudami telefonu, konsultantai turėtų visada pasitikslinti, ar asmeniui šiuo metu yra saugu kalbėtis. Gali būti naudinga išsiųsti tekstinį pranešimą prieš skambinant. Konsultantai taip pat turėtų nepamiršti, kas gali klausytis balso pašto pranešimų. Atkuriamojo proceso metu konsultantai su visomis šalimis pasitikslins, kokia informacija galima dalintis ir su kuo.

Renkantis vertėjus, kurie gali būti įsitraukę į atkuriamąjį procesą, reikia būti atsargiems ir prieš susisiekiant su vertėjais jie turėtų būti išsamiai informuoti apie atkuriamojo teisingumo tikslą. Ar vertėjas kilęs iš tos pačios bendruomenės, kuriai priklauso nukentėjusysis, ir ar yra rizika, kad jam bus atskleista nukentėjusiojo seksualinė orientacija ar lytinė tapatybė? Ar jis turi išankstinių nusistatymų?

Proceso koordinatoriai turėtų apsvarstyti, ar profesionalas iš LGBTI bendruomenės turėtų dalyvauti susitikimuose su nukentėjusiais, įskaitant tiesioginį susitikimą su pažeidėju. Tai gali būti, pavyzdžiui, asmuo, kuris nukreipė atvejį į atkuriamąją tarnybą, kuri užmezgė ryšį su asmeniu, kuriam padaryta žala. Koordinatoriai, pirmą kartą užmezgę kontaktą, turėtų paklausti, kas, nukentėjusio asmens nuomone, turėtų dalyvauti susitikimuose. Tai taip pat gali būti draugas ar šeimos narys, kuris gali veikti kaip pagalbininkas.

70

RIZIKOS VERTINIMAS

Vykdamas kiekvieną atkuriamąją intervenciją privaloma įvertinti jos riziką. Konsultantai turi ne tik numatyti riziką, bet ir suplanuoti, kaip ji bus valdoma. Rizika gali būti, pavyzdžiui, dalyvio psichinės sveikatos poreikiai arba tai, ar yra tolesnės žalos pavojus. Rizika privalo būti vertinama nuolat. Atkuriamasis procesas vis tiek gali vykti saugiai ir patikimai, jei bus atlikti tinkami pakeitimai. Atkuriamoji intervencija nebus vykdoma tik ten, kur yra praktinių kliūčių, dėl kurių neįmanoma tęsti veiksmų, arba yra rimtų saugos problemų, kurių negalima pašalinti.

Atkuriamojo teisingumo konsultantai įvertina, koku mastu smurtautojas prisiima atsakomybę už tai, kas atsitiko, ar jie neigia, kad padarė žalą, ir koks jų apgailėstavimo lygis. Pavyzdžiui, jei smurtautojas neigia, kad padarė nusikaltimą, atkuriamojo proceso metu kyla rimta rizika pakartotinei viktimizacijai. Smurtautojas, kuris nemano, kad jo veiksmai ar žodžiai turi pasekmių, ypač LGBTI neapykantos nusikaltimų atvejais, gali būti netinkamas dalyvauti atkuriamojoje konferencijoje. Taip pat kyla papildomų nesklandumų, jei pažeidėjas prisipažįsta padaręs nusikaltimą, tačiau nebūtinai pripažįsta, kad taip pat buvo ir neapykantos elementas. Atkuriamosios intervencijos metu konsultantas paaiškina, ką patyrė asmuo, kuriam padaryta žala. Atkuriamojo teisingumo konsultantas informuos apie šiuos rizikos veiksnius nukentėjusiuosius ir padės jiems padaryti savo išvadas, ar tokiomis aplinkybėmis jie norėtų tęsti atkuriamojo teisingumo procesą.

PASIRENGIMAS VISIEMS, ĮSKAITANT RĖMĖJUS IR STEBĖTOJUS

Visi dalyviai, įskaitant rėmėjus ir stebėtojus¹, prieš pradėdant procesą, turi būti visiškai jam pasirengę. Kruopštus pasiruošimas leis suformuoti kiekvieno žmogaus lūkesčius dėl to, ką gali ir ko negali pasiekti atkuriamasis procesas, įskaitant ir tai, kad kita šalis gali bet kada atsisakyti dalyvauti procese. Pasirengimas atkuriamajam procesui gali sukelti sunkių klausimų abiem šalims, nes konsultantas dirba su jomis, kad padėtų joms nuspręsti, ko jos tikisi iš šio proceso, ką jie nori pasakyti kitai šaliai ir suteikia galimybę išsakyti savo vertybes ir jausmus. Svarbu sąžiningai pasakyti nukentėjusiajam, kad atkuriamasis teisingumas negali sutelkti dėmesio į visus jų poreikius ir gali spręsti tik problemas, kylančias dėl konkretaus nusikaltimo ar žalos, dėl kurios jie buvo nukreipti į atkuriamąjį teisingumą.

71

Parengiamieji susitikimai turėtų vykti erdvėje, kurioje nukentėjusieji jaučiasi saugūs. Šie susitikimai vyksta nukentėjusiųjų namuose arba viešojoje erdvėje, pavyzdžiui, ramioje kavinės vietoje. Tačiau tokios vietos gali būti netinkamos dirbant su LGBTI žmonėmis, jei, pavyzdžiui, jie nėra atsiskleidę savo šeimos nariams arba gyvena ar dirba netoli pažeidėjo. Daugelis LGBTI neapykantos nusikaltimų atvejų yra įvyksta kaimynystėje. Potenciali parengiamojo susitikimo vieta galėtų būti nukreipiančiosios organizacijos biuras. Tinkamą susitikimo vietą turėtų pasirinkti nukentėjusysis.

Šio straipsnio rašymo metu atkuriamojo teisingumo tarpininkai atitinkamai peržiūri savo praktiką atsižvelgiant į „Covid-19“ situacijos nustatytus apribojimus. Padaugėjo telefoninių ir virtualių metodų, skirtų bendrauti su dalyviais ir juos paruošti. Naudojant technologijas, palengvinančias atkuriamuosius procesus, kyla keletas pavojų, pavyzdžiui, ar dalyviai gali saugiai kalbėtis, ar pokalbis įrašomas. Juos konsultantai privalo apsvarstyti. Numatoma, kad atsižvelgiant į „Covid-19“ situacijos valdymą, gali būti dažniau organizuojamos virtualios atkuriamosios konferencijos.

Rengdamiesi konsultantai turėtų iš anksto susitarti su nukentėjusiais dėl to, kaip bus valdomos situacijos, kai pažeidėjas vykdo pastebimą mikroagresiją, pavyzdžiui, auką vadina senu vardu arba netinkamu įvardžiu. Kai kurie translyčiai ir nė vienai lyčiai savęs

1 Rėmėjai gali būti šeima, draugai ar profesionalai, palaikantys dalyvio emociją ar fizinę gerovę. Stebėtojai gali būti suinteresuoti dalyvauti atkuriamajame susitikime, siekiant savo profesinio tobulėjimo, tačiau posėdyje aktyviai nedalyvauja.

nepriskiriantys žmonės norėtų, kad pagalbininkas reaguotų į tokį elgesį, o kiti norėtų tai padaryti patys arba visai nesikišti. Atsižvelgiant į nukentėjusio asmens norus, tai, kaip kovojama su mikroagresija, gali tapti pagrindinių susitikimų akis į akį taisyklių dalimi.

72

Pasirengimo atkuriamajam procesui metu konsultantas aptars su pažeidėju jo požiūrį, mintis ir jausmus dėl neapykantos nusikaltimų bei jų motyvaciją dalyvauti atkuriamojo teisingumo procese. Konsultantams svarbu išsiaiškinti, ar pažeidėjai dalyvavo kokiose nors programose, kad suprastų neapykantos nusikaltimus; pavyzdžiui, tokios programos gali būti teikiamos asmenims, atliekantiems laisvės atėmimo bausmę. Mokymų vedėjas reaguos į netinkamus komentarus ir padės jiems apmąstyti savo elgesį. Pasirengimo metu tarpininkas išsiaiškins, ar pažeidėjas gali pateikti išankstinių nusistatymų paveiktų komentarų ar replikų per tiesioginį susitikimą. Vykdytojas turėtų išsiaiškinti, kaip tokios nuomonės gali būti pateikiamos atkuriamojo susitikimo metu su asmeniu, kuriam padaryta žala, ir aptarti galimą tokių replikų poveikį. Posėdis turėtų vykti tik tuo atveju, jei nukentėjęs asmuo supranta, kad tokios pastabos gali būti pareikštos, ir jei bus valdoma galimos pakartotinės viktimizacijos rizika.

Taip pat yra rizika, kad nukentėję asmenys, jų rėmėjai ar pažeidėjo rėmėjai gali turėti išankstinių nusistatymų ar pasidalyti jais. Tyrimo metu išnagrinėti šias nuomones vėlgi yra tarpininko vaidmuo. Gera praktika yra tada, kai konsultantas prieš atkuriamojo susitikimo dieną akis į akį susitinka su rėmėjais ir stebėtojais. „Kodėl aš?“ koordinatoriai patyrė incidentą, kai rėmėjas, su kuriuo jie anksčiau nebuvo susitikę, lydėjo nukentėjusįjį. Rėmėjams gali būti neįmanoma dalyvauti atkuriamajame susirinkime, nes tai gali turėti įtakos dalyvių galios dinamikai. Tarpininkas turės priimti sprendimą, ar per turimą laiką įmanoma tinkamai pasiruošti. Tai gali būti sąžiningas pokalbis su dalyviu, kuriame aptariama, kodėl rėmėjas negali dalyvauti. Minėtu atveju rėmėjas dalyvavo posėdyje, nors iš koordinatorių atsiliepimų paaiškėjo, kad tai paveikė tai, kaip nukentėjusysis prisistatė.

Atkuriamojo proceso dalyviai turi suvokti, kad procesas užtrunka ilgai. Pavyzdžiui, kartais gali prireikti laiko susisiekti su kalėjime esančiu asmeniu. Konsultantai turėtų susitarti su dalyviais, kada ir kaip reguliariai informuos juos, ir gali būti atvejų, kai nebus ką pranešti.

ATKURIAMASIS SUSITIKIMAS

Atkuriamieji susitikimai gali vykti įvairiose vietose, įskaitant bendruomenės centrus, mokyklas ir kalėjimus. Idealiu atveju turėtų būti įrengti du kambariai, kuriuose galėtų būti privati vieta, jei reikalinga trumpam išeiti iš posėdžio. Atkuriamojo teisingumo susitikimai, išskyrus kalėjimus, turėtų būti rengiami neutralioje vietoje, todėl policijos nuovada, probacijos tarnyba ir paramos organizacijų įstaigos nėra tinkamos palengvinti LGBTI neapykantos nusikaltimų konferencijas. Reikėtų apsvarstyti, ar tikslinga, kad posėdis vyktų toje vietoje, kurioje įvyko incidentas.

73

Atkuriamosios tarnybos šiuo metu svarsto galimybę atkuriamuosius susitikimus rengti atsižvelgiant į „Covid-19“ apribojimus. Tai yra nauja praktika ir vis dar svarstoma, kaip tokiu būdu bus valdoma rizika.

Pagrindinių taisyklių taikymas atkuriamajam susitikimui sukuria pagarbią aplinką ir gali sušvelninti netinkamų pastabų ar elgesio galimybę konferencijos metu. Konsultantai parengiamojo etapo metu diskutuos ir suderins pagrindines taisykles su dalyviais. Jos bus išdėstytos susitikimo pradžioje. Jei dalyvis pažeidžia pagrindinę taisyklę, tarpininkas į jį kreipiasi susitikimo metu, pavyzdžiui, atkreipdamas dėmesį į netinkamą elgesį arba pasiūlydamas, kaip galima jį pakeisti. Atkuriamieji susitikimai paprastai taip pat prasideda žalos nusakymu ir tai gali būti proga visiems dalyviams pabrėžti, kad nukentėjusieji įvykį supranta kaip neapykantos nusikaltimą.

Atsiprašymas ar atleidimas nėra išankstiniai reikalavimai, siekiant kad įvyktų atkuriamasis susirinkimas. Pažeidėjai dažnai mano, kad jei jie sako „atsiprašau“, tada šis žodis gali nebeturėti prasmės ir nepakankamai išreiškia tai, ką nori pasakyti. Taip pat daugelis žmonių, kuriems padaryta žala, gali nenorėti atleisti asmeniui, atsakingam už padarytą žalą.

Atkuriamieji susitikimai gali padėti geriau suprasti, kodėl buvo imtasi tam tikrų veiksmų. Pavyzdžiui, vieno „Kodėl aš?“ susitikimo metu pažeidėjai sugebėjo paaiškinti įmonės politiką, skirtą incidentams valdyti. Pažeidėjai atsiprašė už savo veiksmus. Nukentėjusysis nurodė, kad atkuriamasis susitikimas suteikė jam galimybę pasikalbėti su žmonėmis, kurie jam padarė žalą, nesant šališkumo.

Atkuriamieji susitikimai gali baigtis susitarimu, kurį pasirašo visos šalys. Šios sutartys atspindi dalyvių, o ne atkuriamojo teisingumo tarpininko norus ir pasiūlymus. Susitarime gali būti nurodyti veiks-

mai, kuriuos atliks pažeidėjas: dalyvaus programoje, skirtoje kovoti su jų žalingu elgesiu, arba sutiks pateikti informaciją apie savo progresą vykdant bausmę (baudžiamosiose bylose). Neapykantos nusikaltimų bylų susitarimuose gali būti numatyta žalos atlyginimo veikla vietos LGBTI bendruomenei.

Jei visos šalys sutinka, po oficialios susitikimo dalies pasiūlomi galieji gėrimai ir užkandžiai. Dažnai tai gali būti labiausiai teisingumą atkurianti susitikimo dalis, nes ji suteikia galimybę dalyviams pabendrauti neformaliai.

74

PO INTERVENCIJOS

Atkuriamojo teisingumo tarpininkai turėtų susisiekti su dalyviais po atkuriamojo proceso. Tai gali būti telefoninis skambutis praėjus kelioms valandoms po atkuriamojo susitikimo. Tolesnių veiksmų tikslas yra aptarti su dalyviais jų jausmus ir patikrinti, ar jie proceso metu pasiekė tai, ko norėjo. Vėliau galima apsvarstyti, ar reikia tolesnių veiksmų, pavyzdžiui, pasikeisti laiškais. Tolesnių veiksmų reikia kiekvienu konkrečiu atveju, atsižvelgiant į dalyvių poreikius ir tai, ar reikia stebėti susitarimo įgyvendinimą. Pasirengimo procesui metu tarpininkai turėtų informuoti dalyvius, kada numatoma nutraukti bendradarbiavimą.

Pasibaigus atkuriamajam procesui, iš visų šalių paprastai prašoma oficialių atsiliepimų. „Kodėl aš?“ atsiliepimų rinkimo politika yra tokia, kad darbuotojas, kuris nedalyvavo byloje, paprašo atsiliepimo. Atsiliepimai yra svarbūs, kad organizacijos galėtų įvertinti savo paslaugas ir nuolat tobulėti.

ŽMONIŲ, KURIEMS PADARYTA ŽALA, ĮGALINIMAS KALBĖTI APIE ATKURIAMĄJĮ TEISINGUMĄ

„Kodėl aš?“ nustatė, kad veiksmingas būdas skatinti atkuriamąjį teisingumą yra įgalinti proceso dalyvius kalbėti apie savo patirtį. Atkuriamojo teisingumo ambasadoriai vykdo įvairias veiklas – pasakoja savo istorijas „Kodėl aš?“ svetainėje ir bendradarbiauja su „Kodėl aš?“ siekiant paveikti politikos formuotojus. Jie taip pat padeda didinti atkuriamojo teisingumo svarbą baudžiamosios justicijos srityje. Gerindami atkuriamojo teisingumo supratimą vietos bendruomenėse, mes padedame geriau suprasti jo naudą ir skatiname daugiau žmonių jo siekti.

75

Gareth'as Thomas'as yra pirmasis profesionalus regbio sąjungos žaidėjas, atskleidęs, jog yra homoseksualus. Jo atvejis yra bene garsiausias pavyzdys, kai naudojamosi atkuriamuoju teisingumu siekiant kovoti su homofobiniu neapykantos nusikaltimu. Gareth'as sulaukė smūgio į veidą per homofobinį išpuolį Kardife. Vaizdo įrašė jis paaiškino, kad savo mieste tapo neapykantos nusikaltimo dėl savo seksualumo auka ir paprašė policijos pareigūnų imtis atkuriamojo teisingumo proceso, nes, jo manymu, atsakingas asmuo galėjo iš situacijos pasimokyti. Pietų Velso policija pranešė, kad 16-metis berniukas ne tik prisipažino surengęs išpuolį, bet ir atsiprašė Gareth'o po sėkmingo atkuriamojo teisingumo proceso. Tuo metu byla sulaukė didelio žiniasklaidos dėmesio, parodydama, kaip atkuriamąjį teisingumą galima veiksmingai pasitelkti kovojant su LGBTI neapykantos nusikaltimais („The Guardian“).

„Kodėl aš?“ ambasadoriai gali pasirinkti, ar jie nori likti anonimiški, ar ne. Kalbėdamas su būsimu ambasadoriumi „Kodėl aš?“ konsultantas asmeniui padeda suprasti galimą viešumo poveikį.

IŠVADOS

76

Pagrindinis šio straipsnio aspektas yra tai, kad bet koks atkuriamojo teisingumo procesas turėtų būti pritaikytas individualiems poreikiams. Atkuriamojo teisingumo konsultantai ir tarpininkai dirba remdamiesi tuo, kad skirtingiems žmonėms reikia skirtingų sprendimų. Atkuriamasis teisingumas gali būti veiksminga priemonė kovojant su LGBTI neapykantos nusikaltimais, kai yra tinkamai organizuojamas atkuriamojo teisingumo procesas. Nors šiame straipsnyje pateikiama atkuriamojo teisingumo intervencijų geroji patirtis, intervencijos turėtų būti pritaikytos atsižvelgiant į klientų grupę, kuriai siekiama padėti.

Reikia vykdyti daugiau tyrimų siekiant gerai atkurti teisingumą įvykus LGBTI neapykantos nusikaltimams. Šiuo metu yra palyginti nedaug gerai žinomų pavyzdžių, tokių kaip Gareth'o Thomas'o, kurių metu vykdomas atkuriamasis teisingumas. Kai daugiau žmonių nori kalbėti apie atkuriamąjį teisingumą kad ir anonimiškai, tada tikėtina, kad atsiras daugiau žmonių, norinčių dalyvauti atkuriamojo teisingumo procesuose.

APIE „KODĖL AŠ?“

„Kodėl aš?“ yra vienintelė nacionalinė labdaros kampanija, skirta aukoms gauti prieigą prie atkuriamojo teisingumo Anglijoje ir Velse. Vykdomė kampanijas, tyrimus, darome įtaką politikams ir remiame organizacijas, kurios vykdo atkuriamąjį teisingumą. „Kodėl aš?“ taip pat vadovauja nacionalinei atkuriamojo teisingumo tarnybai.

Daugiau informacijos apie mūsų darbą galima rasti tinklalapyje www.why-me.org, o su mumis galima susisiekti el. paštu info@why-me.org.

PADĖKOS

Barrow Cadbury
Kembridžsyro policija
„City Bridge“ fondas
„ELOP“
„Free2b“
„Galop“: Nick Antjoulle, Billie Boyd, Melanie Stray
Lankašyro policija
„Metro“
Peter Tatchell Fondas
„Resolve West“ (Avono ir Somerseto Policijos ir nusikaltimų komisaras)
„Stonewall“
„Stonewall Housing“
„Why me?“ koordinatoriai ir darbuotojai: Ben Andrew, Claire Dodds, Lucy Jaffé, Tehmina Kazi, Jennifer Jones, Olivia Lyons, Linda Millington, Genevieve Ryan, Judy Smith
Žmonėms, įsitraukusiems į „Ben's project“

77

ŠALTINIAI

Atkinson, A., Atkinson H., Chapman, B., Dignan, J., Howes, M., Johnstone, J., Robinson, G., Shapland J. ir Sorsby, A. *Restorative justice: the views of victims and offenders. The third report from the evaluation of three schemes.* Teisingumo ministerija. 2007.

Banwell-Moore, R. *The 'ideal restorative justice system' how professionals prevent victims from making an informed decision.* <https://why-me.org/2018/the-ideal-restorative-justice-victim-how-professionals-prevent-victims-from-making-an-informed-decision/> 2018.

Bachman, C.L. ir Gooch, B. *LGBT in Britain. Hate crime and discrimination.* „Stonewall“. 2017

„Citizens Advice“ svetainė: <https://www.citizensadvice.org.uk/law-and-courts/discrimination/hate-crime/what-are-hate-incidents-and-hate-crime/> Žiūrėta 2020 m. birželio 11 d.

Jungtinės Karalystės Karūnos prokuratūros tarnyba: <https://www.cps.gov.uk/hate-crime>. Žiūrėta 2020 m. gegužės 20 d.

Dowling, B. ir „Kodėl aš?“ „How to have a restorative conversation with victims and people working with victims. Explaining the Restorative Justice process through virtual conferencing“. „Kodėl aš?“ 2017.

Gavrielides, T. "Restoring relationships: addressing hate crime through Restorative Justice. Race on the Agenda". www.rota.org.uk 2007 Prieinama: https://www.rota.org.uk/sites/default/files/webfm/rota_report_on_hate_crime_rj_july_2007_final.pdf

Vyriausybės lygybės tarnyba. *National LGBT survey. Summary Report*. Vyriausybės lygybės tarnyba. 2018

Teisingumo ministerija. *Code of Practice for Victims of Crime*. Teisingumo ministerija. 2015

Atkuriamojo teisingumo taryba. *Improving victim take-up of restorative justice A Restorative Justice Council research report*. Atkuriamojo teisingumo taryba, 2017.

Teisingumo ministerija. *Green Paper Evidence Report. Breaking the Cycle: Effective Punishment, Rehabilitation and Sentencing of Offenders*. Teisingumo ministerija. 2010

Atkuriamojo teisingumo taryba. *Restorative Practice Guidance 2020*. Atkuriamojo teisingumo taryba. 2020

The Guardian. *Teenager apologies to Gareth Thomas over homophobic attack in Cardiff*. Prieinama:

<https://www.theguardian.com/sport/2018/nov/18/gareth-thomas-victim-homophobic-attack-cardiff-wales>. 2018

„Kodėl aš?“ *Making Restorative Justice happen for hate crime across the country*. „Kodėl aš?“ (2019)

„Kodėl aš?“ *Making Restorative Justice happen for hate crime in your police area*. „Kodėl aš?“ (2019)

Walters, M. *Hate crime and Restorative Justice*. Clarendon Studies in Criminology. 2014

PAGARBOS ATKŪRIMAS: KOVOS SU NEAPYKANTOS LGBTQ ATVEJ AIS UNIVERSITETINI UOSE MIESTELIUOSE ATVEJ AI, TAIKANT ATKURIAMĄJĮ TEISINGUMĄ

79

LIYANA KAYALI IR MARK A. WALTERS

RAKTAŽODŽIAI: neapykantos nusikaltimai; LGBTQ; studentai; atkuriamasis teisingumas; universitetas.

Universitetai ne tik suteikia galimybę siekti aukštojo mokslo ir akademinės kvalifikacijos, bet ir tampa tramplinu į suaugusiųjų gyvenimą. Universiteto aplinka yra erdvė, kurioje studentai gali atrasti savo vertybių sistemas, nuostatas ir įsitikinimus, bendrauti su įvairesniais bendraamžiais ir išsiugdyti perspektyvą bei savarankiškumą, kuris lydės kitame gyvenimo etape. Daugeliui lesbiečių, gėjų, biseksualių, translyčių ar *queer* (LGBTQ) studentų šis svarbus gyvenimo etapas gali vykti tokioje aplinkoje, kuri kartais gali pasižymėti homofobija ir transfobija. Ši neretai priešiška aplinka gali tapti dar priešiškesne, kai universitetai turi nedaug veiksmingų priemonių LGBTQ studentams apsaugoti nuo galimos žalos.

Jungtinėje Karalystėje (JK) užregistruoti neapykantos nusikaltimų, nukreiptų prieš LGBTQ asmenis, skaičiai per pastaruosius penkerius metus smarkiai išaugo. Nusikaltimų, susijusių su neapykanta translyčiams asmenims, skaičius išaugo 317 proc., o seksualinės orientacijos pagrindu neapykantos nusikaltimų padaugėjo 216 proc., atitinkamai iki 2333 ir 14491 (Vidaus reikalų ministerija, 2019). Nepaisant optimistiškų svarstymų, kad šie skaičiai rodo padidėjusį pranešimų skaičių, palyginti su faktiniu incidentų skaičiaus padidėjimu, to paties laikotarpio atsitiktinių imčių gyventojų apklausos rodo, kad padidėjo tiek neigiamas britų požiūris į LGBT asmenis, tiek bendras neapykantos prieš LGBT asmenis incidentų, apie kuriuos oficialiai nepranešta, skaičius (Walters 2019).

Universitetų sektorius perėmė ir atspindėjo šias nerimą keliančias tendencijas. Apklausa, kurią atliko Aukštojo ar tęstinio mokymosi studentų nacionalinė sąjunga, parodė, kad 31 proc. lesbiečių, gėjų ar biseksualių (LGB) studentų JK pastaruoju metu patyrė bent vieną neapykantos atvejį, susijusį su jų seksualine orientacija; tuo tarpu dar didesnis procentas translyčių studentų buvo patyrę tokios formos prievartą, o 55% pranešė apie grasinančias, įžeidžiančias replikas, grasinantį elgesį ar smurto grėsmes (NUS 2011a). Be to, 2019 metais atlikus žiniasklaidos tyrimą 92 JK universitetuose, nustatyta, kad šimtams studentų buvo pritaikytos sankcijos už homofobinių, rasistinių, transfobinių, seksistinių, antisemitinių ar islamofobinių komentarų paskelbimą socialinėje žiniasklaidoje per pastaruosius trejus metus (Marsh 2019). Labiausiai nerimą keliantys tyrimų rezultatai taip pat parodė, kad studentai, patyrę neapykantos atvejus, rečiau praneša apie savo patirtis, nei patyrę su neapykanta nesusijusių incidentų, o didžioji dauguma neapykantos atvejų neatskleidžiama (NUS 2011b).

Pripažindama rimtą neapykantos ir išankstinių nusistatymų problemą universitetų sektoriuje, 2018 m. Anglijos aukštojo mokslo finansavimo taryba (neseniai reorganizuota į dvi atskiras įstaigas: Studentų biurą ir Tyrimų Anglijoje biurą) paskelbė teikianti dotacijas, kurių vertė yra 4,7 mln. svarų sterlingų – aukštojo mokslo įstaigoms, siekiant patobulinti ir sustiprinti apsaugą nuo neapykantos nusikaltimų, seksualinio smurto ir priekabiavimo internete per savo „Catalyst“ studentų apsaugos fondą (AdvanceHE, 2018). Šiame skyriuje aptariami kai kurios projekto, vykdomo įgyvendinant šią finansavimo iniciatyvą, išvados, siekiant įvertinti atkuriamojo teisingumo tinkamumą kovojant su neapykantos nusikaltimais prieš LGBT asmenis. Pagrindinis šio projekto tikslas buvo surinkti kuo daugiau įrodymų apie atkuriamojo teisingumo naudą kovojant su neapykantos nusikaltimais ir neapykantos kalba, kuriant atkuriamojo teisingumo praktiką dviejuose JK universitetuose.

Pavadinta „Restore Respect“, programa buvo oficialiai pradėta įgyvendinti 2018 m. spalio mėnesį. „Restore Respect“ tikslas – suteikti daugiau galimybių universitetams ir studentams spręsti išankstinio nusistatymo ir neapykantos priežastis ir pasekmes universitetiniuose miesteliuose. Universiteto A programoje teigiama, kad tie, kurie praneša apie incidentus, gali:

... gauti informaciją apie skirtingus dialogo metodus, kurie bus priinami bet kokiai padarytai žalai pašalinti. Tam tikrais atvejais programos dalyviai taip pat turės galimybę atrasti būdus, kaip padėti sumažinti neigiamą išankstinį nusistatymą tam tikrų grupių atžvilgiu universiteto miestelyje.¹

Iniciatyva remiasi atkuriamojo teisingumo teorija ir praktika, kuri pasisako už įtraukaus dialogo, kuriame pagrindinis dėmesys skiriamas žalos nustatymui ir to, kaip geriausiai ją atitaisyti, pasitelkimą (Zehr 2015). Remiantis tyrimais, įrodančiais efektyvų atkuriamojo teisingumo pasitelkimą kovojant su neapykantos nusikaltimais (Walters 2014), šis projektas yra pirmoji atkuriamuoju teisingumu paremta schema, skirta kovoti su neapykantos nusikaltimais ir incidentais universitete. Įkūrus „Restore Respect“ buvo siekiama pateikti atkuriamojo požiūrio į neapykantos incidentus kitose JK (ir už jos ribų) institucijose taikymo pavyzdžius ir gaires.

81

Programą įgyvendina apmokyti atkuriamojo teisingumo praktikai (dar vadinami tarpininkais), teikdami paslaugas studentams ir studentų sąjungai viename iš universitetų. Kaip buvo rekomenduota UUK (UUK 2016), buvo stengiamasi mokyti ir įtraukti praktikus iš visų universitetų tarnybų ir studentų sąjungos. Programa suteikia pranešimo apie neapykantos atvejus ir neapykantos nusikaltimus mechanizmą universitetui ar studentų sąjungai ir siūlo paramą visiems, kurie buvo įsitraukę į incidentą universiteto miestelyje, kurį, kaip manoma, motyvuoja identiteto grįsti išankstiniai nusistatymai. Pagarbos atstatymo programa buvo pradėta įgyvendinti dviejuose bandomuosiuose universitetuose kaip visiškai savanoriška programa, atskirta nuo bet kokių oficialių drausminių procesų. Vykdam programą 107 darbuotojai buvo apmokyti reaguoti į neapykantą ir išankstinį nusistatymą pasitelkiant „atkuriamąjį požiūrį“², tuo tarpu 11 darbuotojų dalyvavo išplėstiniuose trijų dienų mokymuose, kad taptų programos atkuriamąją praktiką įgyvendinančiais asmenimis.

1 http://www.sussex.ac.uk/studentlifecentre/issues/restore_respect, žiūrėta 2020 m. gegužės mėn.

2 Mokymus sudarė: informacija apie neapykantos nusikaltimus ir neapykantos kalbą; atkuriamosios teisingumo vertybės ir principus; atkuriamojo teisingumo klausimų uždavimo pratimai, į kuriuos įėjo klausimai: 1. Kas nutiko? 2. Ką tuometu galvojai? Ką manai dabar? 3. Kaip jautėsi? Kaip jautiesi dabar? 4. Kas tau buvo sunkiausia? 5. Kas dar nukentėjo? Žiūrėti toliau: Studentų apsauga nuo neapykantos ir išankstinių nusistatymų Universiteto miesteliuose: Atkuriamosios praktikos kūrimas (priemonių rinkinys): <https://www.sussex.ac.uk/webteam/gateway/file.php?name=toolkit---safeguarding-students-against-hate-and-prejudice-on-university-campuses.pdf&site=67>, žiūrėta 2020 m. gegužės mėn.

Į trijų dienų mokymų kursą buvo įtrauktos nuodugnios instrukcijos apie neapykantos nusikaltimus ir jų padarinius, taip pat atkuriamojo teisingumo teorija ir praktika. Pirmajame susitikime su apie patirtą neapykanta motyvuotą incidentą pranešančiu studentu instruktoriai buvo mokomi „atkuriamojo įsiklausymo“. Dažnai šio pradinio atkuriamojo įsiklausymo proceso pakanka, kad individas jaustųsi išgirstas ir suprastas. Tačiau atkuriamojo teisingumo tarpininkas taip pat gali apsvarstyti „Restore Respect“ siūlomos intervencijos su studentu galimybę. Šiomis intervencijomis siekiama įtraukti atsakingą asmenį (ir galbūt kitus su incidentu glaudžiai susijusius asmenis) į tiesioginį ar netiesioginį dialogą apie tai, kas nutiko, kodėl tai įvyko, kokia žala dėl to patirta ir ką reikėtų padaryti norint tą žalą atlyginti. Apskritai „Restore Respect“ vykdytojai skatina reaguoti į incidentą, daugiausia dėmesio skirdami atsakomybei ir žalos atlyginimui, o ne etikečių klijavimui, baudimui ar asmenų, kurie laikomi atsakingais už incidentą, stigmatizacijai.

Projektas „Restore Respect“ buvo daugialypė iniciatyva, apimanti mokslinių tyrimų ir vertinimo bei programos koordinavimo dalis. Programos koordinatoriui, dirbančiam universitete B, buvo pavesta sukurti programą ir apmokyti naujus pagalbininkus, o universitete A dirbusiam tyrėjui (Kayali) teko atsakomybė už studentų neapykantos ir išankstinių nusistatymų studentų miestelyje tyrimus bei programos sukūrimo dviejuose universitetuose per vienerius metus galimybių įvertinimą. Abu projekto komponentus prižiūrėjo vyriausiasis tyrėjas (Walters), įsikūręs universitete A.

Pirmajame projekto etape buvo tiriama studentų išankstinio nusistatymo ir neapykantos incidentų patirtis studentų miestelyje bei jų nuomonė apie pranešimų apie šiuos incidentus teikimo procedūras atitinkamame universitete. Šiuo tikslu 2018 m. gegužės – birželio mėnesiais buvo atliktos keturios tikslinių grupių diskusijos ir 14 interviu, kuriuose iš viso dalyvavo 41 studentas – 31 studentas iš universiteto A ir 10 studentų iš universiteto B. Kokybiniai metodai buvo pasitelkiami renkant duomenis, kad būtų kokybiškiau identifikuoti pažeidžiamų asmenų balsai, patirtys, poreikiai ir požiūriai, apie kuriuos oficiali statistika nutyli. Tyrime dalyvavo, moterys, nė vienai lyčiai savęs nepriskiriantys studentai, juodaodžiai, azijiečiai ir etninių mažumų atstovai, studentai su negalia, LGBTQ asmenys, religinių mažumų atstovai. Daugybė šių savybių tarpusavyje sąveikauja, to-

dėl buvo išgirsti studentai, kurie jautėsi atstumti dėl savo tapatybės dėl daugiau nei vienos tapatybės kategorijos. Dėl šios priežasties išvados išsamiai neatspindi LGBTQ studentų problematikos, tačiau pateikia įžvalgą apie LGBTQ studentų patirtį, susijusią su neapykantos atvejais, ir jų požiūrį į universiteto reakciją. Paskutiniame projekto etape vykdytais moksliniais tyrimais buvo siekiama ištirti projekto poveikį universiteto kultūrai ir paramos studentams procesams. Tai apėmė mokymų dalyvių apklausas, įvairias grįžtamojo ryšio formas ir aštuonis tiesioginius arba telefoninius pokalbius su atkuriamaisiais praktikais

ŽALINGI NEAPYKANTOS PADARINIAI LGBTQ STUDENTAMS

84

Incidentai, kuriuos LGBTQ studentai patyrė ar liudijo universitete, apėmė (bet tuo neapsiribojo): homofobinius žodinius išpuolius; transfobinę prievartą; transfobiją studentų grupėse; suvokiamą atskirtį ar priešiškus dėt lyties, negalios, seksualinės orientacijos, rasės, etninės priklausomybės ar religijos; žėidžiančias pastabas dėt lytinės tapatybės; bendrą tapatumo skirtumų ir mažumų grupių patirties neįvertinimą. Dėl tokių įvykių LGBTQ asmenys gali jaustis sutrikę, susijaudinę ir izoliuoti. Hereko ir kitų 1999 m. atlikti tyrimai parodė, kad neapykantos prieš LGBT nusikaltimų aukos yra labiau linkusios patirti neigiamą emocinį poveikį, palyginti su kitų panašių nusikaltimų aukomis. Savo tyrimu jie nustatė, kad neapykantos nusikaltimų dėl priklausymo LGBT bendruomenei aukos išgyveno depresiją iki penkerių metų, palyginti su aukomis, kurios patyrė ne neapykanta motyvuotą incidentą, kurių depresija truko dvejus metus. Stiprėjantys neigiami neapykantos LGBTQ asmenims padariniai yra nepalankios socialinės padėties, kurią LGBTQ žmonės užima visuomenėje, rezultatas (Herek, 2004). Aukos žino, kad patyrė neapykantos išpuolį ne dėl to, ką pasakė ir padarė, bet dėl to, kas jie yra. Tai gali neigiamai paveikti asmens pasitikėjimą savimi. Kai kurie jų nuolat išgyvens šias baimes, nerimą ir gėdą. Tai gali priversti kai kurias aukas manyti, kad jos nusipelno būti aukomis ir kad, norėdamos išvengti neapykantos, jos turėjo elgtis kitaip (Herek, 2004).

Neapykantos atvejai taip pat gali turėti žalingų padarinių, nes LGBTQ žmonės siekia išvengti tolesnės viktimizacijos. Pavyzdžiui, „Sussex Hate Crime Project“, didelio masto tyrimas apie neapykantos LGBT nusikaltimų poveikį JK, nustatė, kad pažeidžiamumo ir nerimo jausmai, kuriuos sukelia neapykantos prieš LGBT asmenis nusikaltimai, gali paskatinti asmenis vengti tam tikrų vietų ir nuvykus į jas imtis saugumo priemonių (Paterson et al. 2019b; Walters et al. 2020). Tačiau bet kuriam studentui, kuris tampa neapykantos taikiniu, ypač studentams, gyvenantiems studentų miestelyje, kuriame jie studijuoja ir bendrauja, neretai tenka imtis priemonių siekiant išvengti erdvių, kuriose jie anksčiau buvo patyrę neapykantą prieš LGBT asmenis. Vienas LGBTQ studentas iliustravo šią problemą taip:

Esate kavinėje, o kažkas jūsų neaptarnaus arba demonstruos tam tikrą požiūrį ... Jei apie tai kam nors prasitartumėte, jie sakytų: „Gerai, kažkas turėjo neigiamą požiūrį“. Bet jei taip atsitiks visur, kur eisite, kiekvieną kartą be jokios konkrečios priežasties, tokie dalykai kaip nors paveiks jus. Jie privers jus net nenorėti išeiti. O kai esate universitete, jūs turėtumėte galėti mėgautis savo gyvenimu.

Kaip pastebi studentas, socialinė izoliacija, atsitraukimas ir kitoks elgesys, kurio vengiama, yra keletas dažniausiai pastebimų reakcijų į neapykantos nusikaltimų viktimizavimą (Paterson ir kt., 2019a: 994). Svarbu pažymėti, kad šis poveikis gali paveikti visą LGBTQ žmonių bendruomenę universiteto miestelyje, nes visi šios bendruomenės nariai mato ar girdi apie atskirus incidentus (Paterson ir kt., 2018; 2019a; 2019b; Walters ir kt., 2019). Kiti LGBTQ studentai greičiausiai suvoks įvykius kaip simbolinį išpuolį prieš visą LGBTQ studentų bendruomenę (Perry ir Alvi, 2012).

Šiame tyrime daugelis studentų paaiškino, kad dėl neapykantos atvejų jie jaučiasi nesaugūs studentų miestelyje ir už jo ribų. Dalyviai įvairiai išreiškė šoką, nerimą, pyktį, gėdą, depresiją, atskirtį, izoliaciją, susvetimėjimą ar emocinį išsekimą, apie kuriuos neapykantos nusikaltimų aukos yra labiau linkę patirti, nei kitų tipų nusikaltimų aukos. Tokie emociniai padariniai, neapsiribojant studijų universitete laikotarpiu, gali pasikartoti tolesniame aukos gyvenime. Tyrimai rodo, kad studentai, patiriantys didelę psichologinę kančią, ir toliau jaus aukštą kančios lygį savo profesinėje karjeroje, o neigiamas poveikis dar labiau pasireikš jų akademiniam rezultatams, profesinei kompetencijai ir fizinei sveikatai (Samaranayake et al. 2014: 14).

STANDARTINIO UNIVERSITETO ATSAKO TRŪKUMAI IR PAVOJAI

86

Kaip jau minėta, tyrimai parodė, kad apie neapykantos atvejus, susijusius su LGBTQ tapatybe, dažniausiai nepranešama. Pavyzdžiui, NUS apklausoje apie neapykantos atvejus, susijusius su LGBTQ, nustatyta, kad tik apie 8–13 proc. atvejų, susijusių su išankstiniu nusistatymu prieš aukos seksualinę orientaciją, buvo pranešta atitinkamoms institucijoms (NUS 2011: 41). Tie asmenys, kurie pateikė pranešimus, pasirinko tai padaryti akademiniam personalui (42 proc.) arba studentų atstovams (29 proc.). Vos 12 proc. jų pranešė kitiems universiteto darbuotojams (NUS 2011: 4). Kokybiniame tyrime buvo nustatyti panašūs pranešimo apie incidentus teikimo būdai. Daugeliu atvejų, tyrimo dalyviai nepranešė universitetui apie patirtus neapykantos incidentus. Apie nedidelį incidentų skaičių pranešta akademiniam personalui, mažesnį skaičių – studentų atstovams, vienas tyrimo dalyvis apie incidentą pranešė universiteto miestelio apsaugos pareigūnams. Studentai, kurie teigė sulaukę tinkamos pagalbos, dažniausiai jos sulaukė tik po to, kai išbandė kelis pranešimų būdus arba kreipėsi į keletą žmonių.

„Restore Respect“ vykdytame tyrime studentai nurodė keturias pagrindines priežastis, dėl kurių nepranešė apie neapykantos atvejus savo universitetui. Jie nurodė, kad nežinojo kam universitete turėtų apie tai pranešti; nemanė, kad incidentai, kuriuos jie patyrė, buvo „pakankamai rimti“; baiminosi, kad jų patirtis nebus suprasta ar įvertinta rimtai; nebuvo tikri, kad nebus atskleisti jų asmens duomenys (žr. Kayali ir Walters, 2018). Šis netikrumas dėl universitetų reakcijos pobūdžio daugeliu atvejų buvo pakankama kliūtis studentams, ypač todėl, kad jie gerai suprato apie galimas pakartotinės viktimizacijos ir pakartotinės traumatizacijos galimybes, kurias sąlygoja pranešimo teikimo procesai. Tai nurodė šis pašnekovas, kurio bendramokslė pradėjo svarstyti apie lyties keitimą:

Ji nusprendė nusikirpti plaukus labai trumpai ir po dviejų savaičių nusipirko peruką, nes moterų vonios kambaryje jai sakė: „Tai ne tavo vonios kambarys! Ar tu mergina, ar berniukas?“ [...] Aš suprantu tuos žmones, pavyzdžiui, kodėl jie nenori nieko daryti [kalba apie pranešimą]. Bet nesu tikras, ar jie nenori nieko daryti, ar nežino, ką daryti. Nežinau ... jei aš skundžiuosi, kokia bus procedūra? Ar mano tapatybe bus pasirūpinta, ar ne? Ar aš susidursiu su žmogumi, kuris

iš manęs tyčiojosi ar ne? Taigi sunku paskatinti žmones tiesiog pranešti universitetui apie šį įvykį, nes aš pats nežinau, kas nutiks. Taigi aš negaliu jūsų skatinti pranešti apie šį įvykį, nes nežinau, kur eiti.

Studentai taip pat išreiškė įsitikinimą, kad jų patirti incidentai neatrodo pakankamai rimti, kad galėtų kelti susirūpinimą universitetui ar kad dėl jų verta atlikti ilgas oficialias procedūras. Kaip teigė vienas dalyvis, „atrodo, kad jūs nieko negalite padaryti, arba galite eiti labai formaliu keliu“. Tai buvo ypač reikšminga kliūtis studentams, patyrusiems tai, kas, žvelgiant iš liudytojų perspektyvos, gali būti laikoma „nedideliu“ įvykiu ar mikroagresija. Tačiau daugeliu atvejų emocinis poveikis atsiranda dėl patirtos žalos, susiejamos su „išankstinio nusistatymo ir diskriminacijos tęstinumu, kuris yra įgytas beveik visais aukos gyvenimo aspektais“ (Walters 2014: 63). Vienas studentas pastebėjo:

87

Man atrodo, kad kaip LGBT [studentui] sunku su kažkuo kalbėti, nebent jis tikrai žino, kad bus tinkamai suprastas. [...] Nes žmogus, kuriam pranešama, gali nesuprasti, kokia tai rimta problema. Tai gali būti kažkokia smulkmena, bet tai tau atsitinka kiekvieną dieną.

Taip pat dažnas buvo požiūris, kad standartinė institucijų paramos sistema yra pernelyg biurokratiška, lėta, nuasmeninanti, neempatiška. Pastebimas požiūris, kad neapykantos atvejų padariniai bus nevisiškai įvertinti universitetų darbuotojų, kuriems labiau rūpėtų universiteto tvarkos laikymasis, o ne bandymas užjausti. Viena translytė studentė kalbėjo apie paramos trūkumą, kurį jautė patyrusi neapykantos nusikaltimą ir neapykantos atvejus studentų grupėse. Svarbu tai, kad dėl daugialypės atskirties universitete, ši studentė jautė, kad neverta pranešti apie patirtus incidentus:

Esu autistė, o prieš tai, kai pajutau esanti translytė, save identifikuavau kaip gėjų. Patyriau daug neapykantos nusikaltimų [...], apie kuriuos nenorėjau pranešti, nes maniau, kad... tai tiesiog beprasmiška. Iš pažiūros atrodžiau kaip cislytis vyras. Todėl išgirdau, kaip žmonės kalbėjo apie šias įvairias grupes. Jutau esanti privilegijuota, kad pritampu šiose grupėse, ir tai, kad manęs asmeniškai nemėgina užpulti ... bet viduje jaučiausi siaubingai.

Papildomas iššūkis, kuris buvo nustatytas atsižvelgiant į jaunas LGBTQ žmones, yra nenoras pranešti apie neapykantos atvejus, atsižvelgiant į pažeidžiamumo sąvokas, kurių neapima standartinis pranešimų teikimo procesas (Gatehouse ir kt., 2018). „Restore Respect“ tyrime universiteto pranešimo teikimo procedūrų suvoki-

mas atspindėjo kriminalinės justicijos sistemos pranešimo teikimo proceso suvokimą. JK universitetuose neapykantos prieš LGBTQ asmenis atvejai paprastai patenka į „studentų netinkamo elgesio“ politikos ir susijusių studentų drausminių procedūrų taikymo sritį. Šių procedūrų struktūra ir požiūris yra gana vienodi visame sektoriuje, atspindintys tradicinius baudžiamojo teisingumo modelius, kai dėmesys skiriamas nustatant nusizengimus ir kovojant su jais baudžiamosiomis sankcijomis (Kara ir MacAlister 2010: 444; 446; Gallagher Dahl ir kt., 2014; Karp 2004; Lindsay 2017). Daugeliu atvejų netinkamas elgesys pirmiausia klasifikuojamas kaip „sunkus“ arba „nesunkus“ pagal standartizuotą nusikalstamų veikų hierarchiją, prieš tai pradedamas tyrimo procesas. Po to drausmės komisija ar komisijos narys nuspręs dėl pažeidimo sunkumo ir taikytinų sankcijų, kurias turėtų skirti atsakingiems studentams. Kai studentas, kuriam padaryta žala dėl incidento, iš tikrųjų dalyvauja drausmės procese, jame dalyvauja tik tyrimo liudytojas. Paprastai incidentų aukos nėra įtraukiamos į sprendimų priėmimo procesą ir daugeliu atvejų nėra informuojamos apie tyrimo rezultatus. Kai universitetas sulaukia pranešimo apie netinkamą elgesį, paprastai teikiamos konsultacijos miestelyje, kurios, kaip ir dviejų projekte dalyvaujančių universitetų atveju, paprastai yra per didelės apimties ir tam nėra pakankamai apmokytų darbuotojų. Nesunku pastebėti, kaip taikant tokį modelį LGBTQ studentai suvokia universiteto reakciją kaip palaikančią kaltininko poziciją, kai LGBTQ studentas, kuris praneša apie neapykantos atvejį, vaizduojamas kaip pasyvus ir pažeidžiamas. Šis modelis ne tik veikia remdamasis teisiniu požiūriu, bet ir nesuteikia galimybės nukentėjusiesiems dalyvauti teisingumo procese, tokiu būdu paversdamas juos pasyviais proceso metu. Šie metodai sustiprina stigmatizaciją, su kuria studentai gali susidurti. Neretai vienintelė nukentėjusiesiems studentams siūloma priemonė yra konsultavimas. Be to, reikėtų nepamiršti apie istorinį LGBTQ tapatybių patologizavimą (Rofes 2004: 42; Formby 2014: 627). Tokios universiteto procedūros atgraso studentus nuo pranešimų apie neapykantos nusikaltimus ir neapykantos atvejus. Tyrimai taip pat parodė, kad šios procedūros daro minimalų poveikį elgesio su kitais studentais pokyčiui (Nelson 2017: 1274; Neumeister 2017: 97). Vienas tyrimas nurodė recidyvizmo padidėjimą kaip tokios netinkamos universiteto reakcijos poveikį (Khey et al. 2010: 155).

Šie duomenys pabrėžia akivaizdų universitetų poreikį organizuoti intervencijas, kurios parodytų tinkamą supratimą apie neapykantos prieš LGBTQ asmenis atvejų padarinius, būtų lengvai prieinamos studentams, gerbtų ir saugotų studentų asmeninę informaciją ir reaguotų į studentų patirtį, susijusią su neapykanta ir išankstiniais nusistatymais demonstruojant atsidavimą ir jautrumą. Svarbu tai, kad universiteto reakcija turėtų pabrėžti neapykantos prieš LGBTQ asmenis žalą ir būtų nukreipti į procesus, kurie suteikia studentams daugiau galimybių ir padidina jų sąmoningumą.

UNIVERSITETO VYKDOMOS ATKURIAMOJO TEISINGUMO PRAKTIKOS PRANAŠUMAI

90

Universiteto darbuotojai ir studentų tyrimų dalyviai teigiamai atsiliepė apie atkuriamojo teisingumo praktiką, kuri bus pradėta taikyti jų universitete, ir tikėjo, kad tai paskatins daugiau studentų pranešti apie incidentus. LGBTQ studentai taip pat buvo įsitikinę, kad atkuriamasis teisingumas greičiau duos ilgalaikių rezultatų nei įprastas drausminantis požiūris, įskaitant būsimų neapykantos atvejų prevenciją:

Manau, kai kalbi su studentais, jei tu suteiki jiems pasirinkimą tarp kaltininko drausminimo ar jo pamokymo, jie pasirinktų jų pamokymą ... aš manau ... studentai supranta, kad sankcijos neturi daug galios, todėl toks reagavimo aspektas yra gana svarbus.

Tokius vertinimus pagrindžia ir esama literatūra apie atkuriamąjį teisingumą, kuri rodo, kad aukos paprastai yra labiau suinteresuotos būsimų nusikaltimų prevencija nei pažeidėjų baudimu (žr., Walters 2014).

Beveik visiems LGBTQ dalyviams perspektyva taikyti atkuriamąjį teisingumą jų universitete tapo vertinga galimybe išspręsti giliai įsišaknijusias problemas, susijusias su neapykanta ir išankstiniais nusistatymais bei pasiekti elgesio ir požiūrio pokyčių. Visų pirma, studentai pabrėžė atkuriamojo teisingumo siūlomą įtraukųjį dialogą kaip prasmingą būdą mesti iššūkį homofobiniam, bifobiniam ar transfobiniam elgesiui. Kaip paaiškino vienas studentas:

Manau, kad, pavyzdžiui, dialogo su neapykantą kurstančiais studentais sesijos, būtų labai naudingos ... siekiant priversti juos suprasti, kodėl tai, ką jie sako, yra žalinga. Manau, kad kalbant apie neapykantą kurstančią kalbą, didžiąją laiko dalį žmonės sako, kad nemano, jog tai iš tikrųjų yra žalinga. Jie supranta, kad kažkas gali juos vadinti „homofobais“, tačiau nemano, kad tai iš tikrųjų kam nors kenkia, jie nesuprantą darą žalą visuomenei... Tam suvokti prireiks daug laiko.

Užtikrinant, kad aukos jaustųsi išklaudytos ir atliktų pagrindinį vaidmenį sprendžiant savo atvejį, įrodyta, kad atkuriamojo teisingumo procesai (iš dalies) palengvina neapykantos nusikaltimų emocines traumas (Walters 2014; plačiau žr. Strang 2002). Studentai, tikėdami atkuriamojo teisingumo akcentuojamu neapykantos paveiktų asmenų ir grupių įgalinimu, tikisi šių rezultatų. Vertinant universitetų reakciją į neapykantos atvejus, kai studentai perduoda kontrolę drausmės komisijai ir atliekamas uždaras tyrimas, atkuriamoji programa buvo suvokiama kaip suteikianti studentams galimybę aktyviai dalyvauti atvejo vadyboje. Kaip pažymėjo vienas iš „Restore Respect“ vykdytojų, prireikė nueiti nemažą kelią įveikti disciplinuojančio proceso sukeltą susvetimėjimą:

Jie nenori eiti tokiu įprastu keliu kaip skundas ir dalyvauti oficialiame procese, nes taip nesijaučia girdimi, nes viskas atimama iš jų. Atkuriamasis teisingumas galėtų būti atsakymas į šį fenomeną. [...] Aš daug sužinojau apie tai, kaip [atkuriamasis teisingumas] veikia praktiškai [per programą „Restore Respect“]. Nelabai žinojau, ką reiškia atkuriamasis teisingumas [...], bet neįvertinau, koks jis efektyvus. Aš nesuvokiau, kad dabartinės sistemos, tokios, kokios jos yra, atima galią iš žmonių, ir todėl jie jaučia antrinę viktimizaciją.

Be to, tiek darbuotojai, tiek studentai tikėjo, kad atkuriamoji praktika visiems dalyviams suteikia daugiau galimybių mokytis, o tai reiškia, kad studentai galėjo inicijuoti požiūrio ir elgesio pokyčius. Kaip paaiškino tarpininkas:

Reikalas tas, kad kai bandote priversti žmones suprasti ir kurti empatiją, turite būti labai atsargūs, kad tai nebūtų primesti įpareigojimai. Aš jaučiu, kad pokyčiai turi būti nuoširdūs. Manau, kad atkuriamojo teisingumo dėka galima išgirsti apie žalą, kuri buvo padaryta konkrečiam asmeniui, ir aš manau, kad tam tikrais atvejais tai yra vienintelis sprendimas, siekiant priversti žmones pakeisti savo nuomonę.

Įdomu tai, kad atkuriamojo teisingumo pasitelkimas tapo įgalinančia patirtimi ne tik studentams, bet ir universiteto darbuotojams, kurie anksčiau apibūdino save kaip slegiamus „gremėzdiškų“ institucinių procedūrų ir kuriems taip pat trūko priemonių, leidžiančių į incidentus reaguoti efektyviau:

Iš pokalbio, kurį vedžiau su studentu, man pasirodė, kad atkuriamojo teisingumo priemonių pasitelkimas reiškia, kad jie jaučiasi išgirsti. Žvelgiant iš mano perspektyvos, tai man suteikė daug galimybių, nes aš jaučiau, kad turiu ką nors vertingo pasiūlyti siekiant surasti geriausią sprendimą.

92

Ar „Restore Respect“ padės sumažinti išankstinio nusistatymo prieš LGBT asmenis žalą universiteto miestelyje ir padės pasiekti kultūrinių pokyčių, labiau atspindinčių LGBTQ studentų poreikius, dar neaišku. Tikimės, kad ateityje bus atlikti tolesni atvejų baigčių ir dalyvių patirties tyrimai.

UNIVERSITETO KONTEKSTO APRIBOJIMAI SIEKIANT ATKURIAMOSIOS REAKCIJOS Į NEAPYKANTOS PRIEŠ LGBTQ ASMENIS ATVEJUS

93

Nors studentų ir personalo imlumas programai „Restore Respect“ lėmė teigiamus rezultatus, keli universitetų specifikos veiksniai dažnai stabdė veiksmingą atkuriamosios praktikos veikimą. Iš jų turbūt akivaizdžiausias buvo darbuotojų trūkumas, taip pat nepakankamas laikas ir išteklių, skirti personalui. Nors tokia praktinė tikrovė gali neatrodyti ypač svarbi teigiamam atkuriamosios programos veikimui, rūpestis ir dėmesys, kurio reikalaujama daugeliu neapykantos atvejų, priklauso nuo tokių aplinkybių. Be to, buvo pastebimas akivaizdus specialistų įvairovės trūkumas. Neproporcingai mažas LGBTQ darbuotojų skaičius tarp konsultantų lėmė, kad dar prieš pradėdant naudoti programa studentų pasitikėjimas savo galimybėmis buvo žemas.

Be to, be aiškiai apibrėžto centrinių universitetų struktūrų ir padalinių palaikymo, darbuotojai nebuvo tikri dėl praktinės paramos ir veiksmų laisvės, kuri jiems bus suteikta organizuojant atkuriamojo teisingumo procesą.

Visi šie klausimai kyla dėl santykinio LGBTQ studentų nematomumo JK universitetuose, taip pat dėl vyraujančių cis ir heteronormų universitetų miesteliuose. Iki 2015 metų LGBTQ studentų padėtis nebuvo stebima. Vėliau jiems buvo suteikta galimybė nurodyti savo seksualinę orientaciją ar lytinę tapatybę universiteto ar koledžo priėmimo tarnybų (UCAS) paraiškos formoje (Marzetti 2018: 701). Be to, kad pranešama apie institucinį LGBTQ studentų patirties nepaisymą, ši atskirtis tik sustiprino supratimo stoką dėl LGBTQ studentų patirčių ir mokymosi rezultatų (Formby 2015; Marzetti 2018: 701). Tai atsispindi bendroje cis-heteronormatyviame požiūryje, kuris, kaip parodė tyrimai, egzistuoja visuose JK universitetuose, pristatant save mokymo programoje, klasėje, studentų renginiuose, studentų erdvėse ir kitose patalpose (pvz., trūkstant lyčių požiūriu neutralių tualetų), studentų rezidencijose ir santykiuose („Formby 2015“; 2017; Keenan 2014; Gunn, 2010).

Tad nenuostabu, kad diskusijos su LGBTQ studentais atskleidė gily nepasitikėjimo universitetų atsaku jausmą ir apima naujas iniciatyvas, skirtas specialiai mažumų grupėms. Taip pat buvo nustatyta, kad tai yra iššūkis „Restore Respect“ programai, kai bendras nepasitikėjimas buvo susijęs su nepakankamu atkuriamojo teisingumo supratimu:

94

Šiandien pamačiau studentę, su kuria kalbėjau apie atkuriamąjį požiūrį, ir ji buvo be galo išsigandusi. Ji sakė, kad jai nepatinka konfrontacija. Aš bandžiau paaiškinti, kad konfrontacija nebus šio proceso dalis, tačiau ji, kaip esu įsitikinusi, norėjo atsitraukti ir nušalinti save iš situacijos, nes tai buvo lengviau. [...] Taigi taip, aš manau, kad yra tam tikrų problemų dėl pasitikėjimo atkuriamojo teisingumo idėja. Taigi galbūt reikia veikti didinant supratimą apie atkuriamąją praktiką visame universitete. Žinant, kad tai yra gerai, gali būti lengviau suprasti, kas tai yra, ir pastebėti teigiamus rezultatus.

Be abejo, darbuotojai pripažino, kad pasitikėjimą ir žinomumą apie programą bus sunku sukurti tol, kol programos dalyviai neperduos informacijos kitoms studentų grupėms. Taigi pasitikėjimo stiprinimas daug kam pasirodė esantis lėtas procesas, tačiau tam taip pat reikėjo labiau išreikšto universiteto įsipareigojimo.

IŠVADOS IR PASEKMĖS

Transformuojantis atkuriamosios praktikos, skirtos kovoti su neapykantos LGBTQ asmenims atvejais, potencialas atrodo ypač tinkamas universiteto kontekste, kurio tikslas, matyt, yra skatinti kritinį įsitraukimą ir atradimus. Tačiau universitetai taip pat yra institucijos, veikiančios pagal specifinę organizacinę logiką. Taigi norint įdiegti atkuriamąją praktiką kovojant su neapykantos LGBTQ atvejais, reikia suprasti studentų, personalo ir fakulteto unikalumą, taip pat struktūrų, procesų ir strategijų, reglamentuojančių universiteto reakciją į studentų elgesį poveikį. Trūksta aiškumo, kaip atkuriamoji praktika veiks kartu su galiojančia politika ir procedūromis, pavyzdžiui, susijusiomis su studentų drausme.

95

Vis dėlto galbūt svarbesnis nei šis susirūpinimas yra poreikis imtis labiau apibendrintų pastangų, kad būtų galima suprasti LGBTQ studentų patirtis dėl neapykantos nusikaltimų ir neapykantos kalbos, taip pat kovoti su cis-heteronormatyvumu universiteto mokymo programose, auditorijose, sporto komandose, ir bendruomenėse. Nors atkuriamasis teisingumas gali būti veiksmingai pasitelkiamas didinant universiteto bendruomenės sąmoningumą, pareiga šviesti savo bendraamžius neturėtų būti vien LGBTQ studentų atsakomybė. Iš tikrųjų pripažinimas, kad reikia nuveikti prasmingesnį darbą keičiant institucinę kultūrą, požiūrį, struktūrą ir supratimą, yra būtinas pagrindas kuriant pasitikėjimą ir sąmoningumą.

Nepaisant šių iššūkių, „Restore Respect“ projektas parodė atkuriamojo teisingumo vertę universiteto aplinkoje – suteikdamas daugiau vilčių teikiančią galimybę studentams atitaisyti žalą, padarytą jiems asmeniškai ir jų tapatybės grupei. Be to, atkuriamasis teisingumas taip pat yra svarbi priemonė kovojant su LGBTQ studentų susvetimėjimu ir stigmatizavimu, kartu įpareigojant studentų bendruomenę prisiimti atsakomybę už jų supratimo ir moralinės atsakomybės jausmo stiprinimą.

PADEKA

Norime padėkoti visiems šiame projekte dalyvavusiems dalyviams ir projekto vadovei Bonitai Holland už „Restore Respect“ koordinavimą dviejuose universitetuose.

96

ŠALTINIAI

AdvanceHE. *Report to the Office for Students by AdvanceHE: Evaluation of Safeguarding Students Catalyst Fund Projects*, 2018. https://www.officeforstudents.org.uk/media/bd771e1c-b650-49d1-bd60-a6188d084506/ofs2018_safeeval.pdf

Formby, E. *From Freshers' Week to Finals: Understanding LGBT+ Perspectives on, and Experiences of, Higher Education*. Sheffield, 2015. http://www4.shu.ac.uk/_assets/pdf/freshers-to-finals-end-report.pdf

Formby, E. How should we 'care' for LGBT+ students within higher education? *Pastoral Care in Education*, 35 tomas, nr. 3, 2017, p. 203-220.

Gallagher Dahl, M., Meagher, P., ir Vander Velde, S. "Motivation and outcomes for university students in a restorative justice program". *Journal of Student Affairs Research and Practice*, 51 tomas, nr. 4, 2014, p. 364-379.

Gatehouse, C., Wood, M., Briggs, J., Pickles, J., ir Lawson, S. "Troubling Vulnerability: Designing with LGBT young people's ambivalence towards hate crime reporting". *CHI '18: Proceedings of the 2018 CHI Conference on Human Factors in Computing Systems*, Association for Computing Machinery, 2018.

Gunn, V. *Academic development discussion briefing: Lesbian, gay, bisexual and transgender (LGBT) perspectives and learning at university*. Glasgow: University of Glasgow, 2010.

Herek, G., Cogan, J., ir Gillis, J. "Psychological Sequelae of Hate-Crime Victimization among Lesbian, Gay, and Bisexual Adults". *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 67 tomas, nr. 6, 1999, p. 945-951.

Herek, G.M. "Beyond 'Homophobia': Thinking about sexual prejudice and stigma in the twenty-first century". *Sex Research and Social Policy*, 1 tomas, 2004, p. 6-24.

Home Office. *Hate Crime, England and Wales, 2018/19*. Statistical Bulletin 24/19, 15 October 2019. London: Home Office.

Kara F., ir MacAlister, D. "Responding to academic dishonesty in universities: a restorative justice approach". *Contemporary Justice Review*, 13 tomas, nr. 4, 2010, p. 443-453.

Karp, D. R. "Introducing restorative justice to the campus community". In D.R. Karp, ir T. Allena (Eds.), *Restorative justice on the college campus: Promoting student growth and responsibility, and reawakening the spirit of campus community*. Springfield, IL: Charles C. Thomas, 2004.

Kayali, L., ir Walters, M. *Prejudice and Hate on University Campuses: Repairing Harms through Student-led Restorative Dialogue*, University of Sussex, 2018. <http://sro.sussex.ac.uk/id/eprint/81958/>.

Keenan, M. *Coming out and fitting in: A qualitative exploration of lesbian, gay, bisexual, trans and queer students' university experiences*. Nottingham: Nottingham Trent University, 2014.

Khey, D. N., Lanza-Kaduce, L. L., Spillane, J. F., ir Frazier, C. E. "A longitudinal exploration of the effect of official processing and sanctioning on the academic and criminal careers of college students". *American Journal of Criminal Justice*, 35 tomas, 2010, p.144–158.

97

Lindsay, B. "Markets, Discipline, Students: Governing Student Conduct and Performance in the University". In M. Thornton (ed.), *Through a Glass Darkly: The Social Sciences Look at the Neoliberal University*. Canberra: ANU Press, 2017.

Marsh, S. "Hundreds of students in UK sanctioned over racist or offensive online posts". *The Guardian*, 2019 gegužės 6. Paskelbta: <http://www.theguardian.com>

Marzetti, H. "Proudly proactive: celebrating and supporting LGBT+ students in Scotland". *Teaching in Higher Education*, 23 tomas, nr. 6, 2018, p. 701-717.

National Union of Students. *No Place for Hate: Hate crimes and incidents in further and higher education: sexual orientation and gender identity*. London: NUS, 2011a.

National Union of Students. *Hate Crime Interim Report: Exploring students' understanding, awareness and experiences of hate incidents*. London: NUS, 2011b.

Nelson, A. R. "Measure of Development for Student Conduct Administration". *Journal of College Student Development*, 58 tomas, nr. 8, 2017, p. 1274-1280.

Neumeister, J. R. "The Model of Transformational Change for Moral Action: A Conceptual Framework to Elevate Student Conduct Practice in Higher Education". *Journal of College and Character*, 18 tomas, nr. 2, 2017, p. 97-111.

Paterson, J., Brown, R., ir Walters, M. "Feeling for and as a group member: understanding LGBT victimisation via group-based empathy and intergroup emotions". *British Journal of Social Psychology*, 58 tomas, nr. 1, 2019a, p. 211-224.

Paterson, J., Brown, R., ir Walters, M. "The short and longer term impacts of hate crimes experienced directly, indirectly and through the media". *Personality and Social Psychology Bulletin*, 45 tomas, nr. 7, 2019b, p. 994-1010.

Paterson, J., Walters, M., Brown, R. ir Fearn, H. *The Sussex Hate Crime Project*. University of Sussex, 2018. <http://www.sussex.ac.uk/psychology/sussexhatecrime-project/>

Rofes, E. "Martyr-Target-Victim: Interrogating Narratives of Persecution and Suffering among Queer Youth". In M. L. Rasmussen, E. Rofes, and S. Talburt (eds.), *Youth and Sexualities: Pleasure, Subversion, and Insubordination in and out of Schools*, Basings-toke: Palgrave Macmillan, 2004.

Samaranayake, C. B., Arroll, B., Fernando, A. T. "Sleep disorders, depression, anxiety and satisfaction with life among young adults: a survey of university students in Auckland, New Zealand". *The New Zealand Medical Journal*, 127 tomas, nr. 1399, 2014, p. 13-22.

Shapland, J., Atkinson, A., Atkinson, H., Dignan, J., Edwards, L., Hibbert, J., Howes, M., Johnstone, J., Robinson, G. ir Sorsby, A. *Does Restorative Justice Affect Reconviction? The Fourth Report from the Evaluation of Three Schemes*. London: Ministry of Justice, 2008.

Strang, H. *Repair or Revenge: Victims and Restorative Justice*. Oxford: Oxford University Press, 2002.

Universities UK. *Changing the Culture*. London: UUK, 2006.

Walters, M. *Hate Crime and Restorative Justice: Exploring Causes, Repairing Harms*. Oxford: Oxford University Press, 2014.

98

Walters, M. "After years of decreasing hostilities, hate crimes against LGBT+ people are now on the rise". International Network for Hate Studies Blog, 2019. <https://internationalhatestudies.com/after-years-of-decreasing-hostilities-hate-crime-sagainst-lgbt-people-are-now-on-the-rise/>.

Walters, M., Paterson, J., McDonnell, L., and Brown, R. "Group identity, empathy and shared suffering: understanding the 'community' impacts of anti-LGBT and Islamophobic hate crimes". *International Review of Victimology*, 2019. <http://dx.doi.org/10.1177/0269758019833284>

Zehr, H. *Changing Lenses. Restorative Justice for Our Times*. Harrisonburg, VA: Herald Press, 2015.

NEAPYKANTOS NUSIKALTIMAI, NEAPYKANTOS KALBA IR ATKURIAMASIS TEISINGUMAS: BELGIJOS PATIRTIS

PAUL BORGHS

99

Belgija turi plačią teisinę bazę, skirtą atgrasyti nuo neapykantos nusikaltimų ir neapykantos kalbos. Teisinė sistema leidžia taikyti alternatyvias sankcijas ir atkuriamąją intervenciją. Tačiau praktikoje atrodo, kad šios galimybės mažai pasitelkiamos.

Šiame dokumente pirmiausia pateiksime Belgijos teisinės bazės, susijusios su neapykantos nusikaltimais ir neapykantos kalba, apžvalgą. Po to bus išnagrinėtos alternatyvios sankcijos ir atkuriamosios intervencijos, kurios galimos baudžiamojo persekiojimo ir teismų lygmenimis. Tuomet, remdamiesi tokiais aspektais kaip teismų praktika dėl su LGBTI susijusių neapykantos nusikaltimų ir neapykantos kalbos, mes nustatysime, kaip plačiai taikomos alternatyvios sankcijos ir atkuriamosios intervencijos. Galiausiai apžvelgsime kliūtis, dėl kurių netinkamai pasitelkiamos alternatyvios sankcijos ir atkuriamoji intervencija, ir pasiūlysimė būdus, kaip jas pašalinti.

BELGIJOS NEAPYKANTOS NUSIKALTIMŲ IR NEAPYKANTOS KALBOS TEISINĖ SISTEMA

100

Už ribotą skaičių nusikaltimų, vadinamųjų neapykantos nusikaltimų ar nusikaltimų dėl šališkumo, Belgijos baudžiamasis kodeksas numato griežtinti bausmę, jei kaltininkas veikė remdamasis smerktinu motyvu. Laikoma, kad motyvas yra smerktinas, kai vienas iš kaltininko motyvų buvo neapykanta, panieka ar priešiškusis aukai dėl saugomos savybės. Saugomos savybės yra seksualinė orientacija ir lytinė tapatybė. Tai apima šiuos nusikaltimus: vojerizmas, seksualinis užpuolimas, išžaginimas, nusikalstamas nerūpestingumas, kėsینimasis, padegimas...¹ Padidintą bausmę teismas gali taikyti pasirinktinai.

Šio neprivalomo taikymo išimtis yra griežtesnės bausmės už smūgius ir sužeidimus, žmogžudystes ir apnuodijimus.² Už šiuos nusikaltimus privaloma skirti padidintą bausmę, jei pažeidėjas veikė remdamasis smerktinu motyvu. Be to, ši padidinta bausmė taikoma ne tik saugomoms seksualinės orientacijos ir lyties, bet ir lytinės tapatybės savybėms. Šiems nusikaltimams taikoma nuostata atsirado dėl Baudžiamojo kodekso pakeitimo 2013 m.³ 2012 m. Belgijoje buvo nužudytas homoseksualus jaunuolis.⁴ Homofobinis neapykantos nusikaltimas sukėlė gana didelį sujudimą ir paskatino sugriežtinti įstatymus. Tačiau dėl šių priežasčių žmogžudystės nusikaltimas buvo išbrauktas iš neapykantos nusikaltimų sąrašo, nes tokiais atvejais jau buvo taikoma griežčiausia bausmė (kalėjimas iki gyvos galvos).

- 1 377 baudžiamasis kodekso straipsnis (vojerizmas, seksualinis užpuolimas ir prievartavimas), 422 straipsnis (nusikalstamas nerūpestingumas), 438 straipsnis (asmens laisvės pažeidimas), 442 straipsnis (persekiojimas), 453 straipsnis (šmeižtas), 514 straipsnis (padegimas), 525 straipsnis (pastatų sunaikinimas), 532 straipsnis (kilnojamojo turto sunaikinimas ir sugadinimas) ir 534 straipsnis (grafčiai ir nekilnojamojo turto sugadinimas).
- 2 405 baudžiamasis kodekso straipsnis (žmogžudystė, sužeidimas bei apnuodijimas).
- 3 2013 m. sausio 14 d. įstatymas, iš dalies keičiantis Baudžiamojo kodekso 405 straipsnį ir 1867 m. spalio 4 d. įstatymo dėl atsakomybę lengvinančių aplinkybių 2 straipsnį, Belgijos oficialusis leidinys 2013 m. sausio 31 d., p. 5000.
- 4 Borghs, Paul. "The Gay and Lesbian Movement in Belgium from the 1950s to the Present." *QED A Journal in LGBTIQ Worldmaking*, 3 tomas, nr. 3, 2016, p. 59.

Už neapykantos kalbą dažniausiai baudžiama remiantis kovos su diskriminacija įstatymo baudžiamojo įstatymo nuostatomis, kurios numato atsakomybę už diskriminaciją, segregaciją, neapykantą ar smurtą prieš asmenis ar grupes remiantis saugomu požymiu.⁵ Saugomi pagrindai yra seksualinė orientacija ir lytis.

Belgijoje yra atskiras spaudos nusikaltimų reglamentas. Šiuos nusikaltimus tiria prisiekusiųjų teismas, išskyrus spaudos nusikaltimus, motyvuotus rasizmu ar ksenofobija.⁶ Vis dėlto prisiekusiųjų teismai nėra šaukiami įvykus spaudos nusikaltimui. Dėl šios priežasties už nerasistinius spaudos nusikaltimus baudžiamasis persekiojimas nėra vykdomas. Kita vertus, rasistiniai spaudos nusikaltimai yra traukiami baudžiamajon atsakomybėn įprastuose baudžiamuosiuose teismuose. Belgijos kasacinis teismas nusprendė, kad rašytinių tekstų platinimas per socialinę žiniasklaidą turi būti prilyginamas platinimui per spaudą.⁷ Kai rašytinės žiniasklaidos priemonės, įskaitant socialinę žiniasklaidą, kursto diskriminaciją, segregaciją, neapykantą ar smurtą prieš, pavyzdžiui, homoseksualus, jos gali *de facto* turėti baudžiamąjį imunitetą.

101

5 Kovos su diskriminacija įstatymo 22 straipsnis (2007 m. gegužės 10 d. įstatymas, skirtas kovoti su tam tikromis diskriminacijos formomis, Belgijos oficialusis leidinys, 2007 m. gegužės 30 d., p. 29016), Lyčių įstatymo 27 straipsnis (2007 m. gegužės 10 d. įstatymas dėl kovos su moterų ir vyrų diskriminacija, Belgijos oficialusis leidinys 2007 m. gegužės 30 d., p. 29031) ir Kovos su rasizmu įstatymo 20 straipsnis (1981 m. liepos 30 d. įstatymas, baudžiantis už tam tikras rasizmo ar ksenofobijos paskatintas veikas), Belgijos oficialusis leidinys 1981 m. rugpjūčio 8 d., p. 9928).

6 Konstitucijos 150 straipsnis.

7 Kasacinis teismas, 2012 m. kovo 6 d., AR P.11.1374 ir P.11.0855.

ALTERNATYVIOS PRIEMONĖS

Belgijoje kolektyvinės alternatyvios priemonės pasitelkiamos alternatyvioms sankcijoms ir atkuriamoms intervencijoms. Pastaroji daugiau dėmesio skiria aukos poreikiams ir auka (aktyviau) dalyvauja. Kiekvieno atvejo pavyzdys bus pateiktas žemiau.

102

2017 m. futbolo sirgaliai puolė pastatą, kuriame apsistojo romai. Futbolo sirgaliai buvo ginkluoti lazdomis ir nešėsi šaltąsias ugneles. Prieš šį reidą per „WhatsApp“ buvo išsiųstas kvietimas jame dalyvauti. Daugeliui futbolo sirgalių buvo paskirta alternatyvi sankcija, tam, kad jie galėtų apsilankyti Kazerne Dossin Mechelen mieste. Be to, jie turėjo stiprinti savo savarankišką kritinį mąstymą, taip pat atkreipti dėmesį į grupės dinamikos veikimą.⁸ Antrojo pasaulinio karo metais žydai ir romai buvo gabenami iš Kazerne Dossin į koncentracijos stovyklas. Dabar tai muziejus apie holokaustą ir žmogaus teises.

2004 m. septyniolikmetis moksleivis (kartu su keliais bendražygiais) naktį nuvažiavo į prieglobsčio prašytojų prieglaudą. Trys prieglobsčio prašytojai buvo sumušti ir sužeisti. Buvo sutarta dėl atkuriamosios priemonės taikymo. Nepilnametis nusikaltėlis, dvi aukos, Belgijos lygių galimybių centro „Unia“ atstovas⁹, federalinės paramos prieglobsčio prašytojams agentūros „Fedasil“ atstovas ir policijos pareigūnas dalyvavo atkuriamajame grupės pokalbyje, kuriam vadovavo nepriklausomas moderatorius. Smurtautojas įvykdė keletą susitarimų: jis parašė asmeninį atsiprašymo laišką aukoms, sumokėjo už padarytą žalą, didino sąmoningumą apie rasizmą ir atliko viešuosius darbus prieglobsčio centre.¹⁰

8 Baudžiamasis teismas Gente 2019 m. spalio 7 d. www.unia.be.

9 „Unia“ yra viešoji įstaiga, atsakinga už, be kita ko, Kovos su diskriminacija įstatymo ir Kovos su rasizmu įstatymo įgyvendinimo priežiūrą.

10 „Des coups et blessures racistes à la déclaration d'intention“, www.unia.be.

ALTERNATYVIOS PRIEMONĖS PROKURATŪROS LYGMENIU

CIRKULIARAS COL13/2013

2013 m. Belgijoje teisingumo ministras, vidaus reikalų ministras ir apeliacinių teismų generalinė prokurorų taryba išleido cirkuliaraž COL13/2013 dėl diskriminacijos ir neapykantos nusikaltimų.¹¹ Šis cirkuliaras rodo žymiai efektyvesnį požiūrį į diskriminaciją, neapykantos nusikaltimus ir neapykantos kalbą policijoje ir prokuratūroje.

103

Cirkuliare numatyta, pavyzdžiui, skirti referencinius asmenis policijoje ir prokuratūroje. Apraše taip pat pateikiamos išsamios diskriminacijos, neapykantos nusikaltimų ir neapykantos kalbos registravimo gairės. Šis cirkuliaras reglamentuoja policijos, prokuratūros, „Unia“ ir moterų ir vyrų lygybės instituto bendradarbiavimą.¹²

Cirkuliare teigiama, kad už nusikalstamas veikas, nukreiptas prieš antidiskriminacinius įstatymus – susijusius su didele žala aukos fiziniam neliečiamumui, padegimu, nusikalstamu susivienijimu, nusikaltimų pakartojimu ar veiksmams, kurie rimtai trikdo viešąją tvarką – prokuroras, laikydamasis tarpininkavimo, privalo paskirti tyrimo teisėją, nes mediacija baudžiamosiose bylose negali būti svarstoma.¹³ Taip pat privaloma gauti arešto orderį arba iškviesti kaltininką tiesiai į baudžiamąjį teismą.

Dėl kitų nusikalstamų veikų, nukreiptų prieš antidiskriminacinę teisę, prokuratūra turi imtis šių priemonių: patraukti kaltininką baudžiamojon atsakomybėn, inicijuoti tarpininkavimą baudžiamosiose bylose, pasiūlyti draugišką sprendimą, savanoriškai nutraukti bylą, paskelbti papeikimą kaltininkui arba perduoti baudžiamąją bylą administracinėms institucijoms, kai teisiškai įmanoma skirti administracinę nuobaudą.

11 Prokurorų kolegija. Diskriminacijos ir neapykantos nusikaltimų tyrimo ir baudžiamojos persekiojimo politikos cirkuliaras, 2013 m. jungtinis cirkuliaras Nr. COL13/2013.

12 Moterų ir vyrų lygybės institutas yra viešoji įstaiga, atsakinga už, be kita ko, lyčių įstatymo įgyvendinimo priežiūrą.

13 Prokuratūra gali perduoti bylą tyrimo teisėjui, pavyzdžiui, kai reikia atlikti tam tikrus tyrimo veiksmus (tokius kaip kardomasis kalinimas, kratos, ryšių palaikymas ir įrašai). Tuomet vykdomas teisminis tyrimas, vadovaujant jį atliekančiam teisėjui.

TARPININKAVIMAS IR PRIEMONIŲ PROCEDŪRA

Baudžiamasis tarpininkavimas (arba mediacija baudžiamosiose bylose) buvo reformuota 2018 m. ir tapo mediacijos ir priemonių procedūra.¹⁴ Tai yra savanoriška procedūra.

104

Prokuratūra tam tikromis sąlygomis gali paprašyti įtariamojo (kuris padarė žalą nustatytai aukai) ir aukos sutikti tarpininkauti dėl žalos atlyginimo. Be to, prokuroras įtariamajam gali pasiūlyti tam tikrų priemonių. Šios priemonės gali būti: tam tikrų paslaugų teikimas laisvalaikiu arba po mokymų, kai yra atliktas gydymas ar terapijos. Priemonės taip pat gali būti siūlomos įtraukiant įtariamąjį ir auką.

Jei įtariamasis įvykdė visas sąlygas, jo atžvilgiu baudžiamasis persekiojimas nebus vykdomas. Prokuratūrai padeda Teisingumo rūmų teismų padėjėjai tarpininkaudami tarp įtariamojo ir aukos bei teikdami informaciją ir stebėdami sąlygas.

Dėl tarpininkavimo ir priemonių taikymo nukentėjusiajam suteikiamas ribotas įsitraukimas, nes žala dažnai reguliuojama per netiesioginį įtariamojo ir aukos dialogą. Kai kurioms aukoms to pakanka, kad jaustųsi, jog jų interesai vertinami. Įtariamojo atžvilgiu mediacijos ir priemonių procedūra suteikia galimybę sutelkti dėmesį į pagalbą, paslaugas ir mokymosi priemones.¹⁵

14 Baudžiamojo proceso kodekso 216 straipsnis.

15 Leveno kriminologijos institutas et al. *Vers des mesures alternatives dans la lutte contre les discriminations et les délits de haine*. Lygių galimybių ir priešinimosi rasizmui centras, 2012, p. 18.

DRAUGIŠKAS SUSITARIMAS

Prokuratūra esant tam tikromis sąlygomis gali pasiūlyti draugišką susitarimą įtariamajam padarius nusikaltimą. Jei įtariamasis sumoka tam tikrą pinigų sumą, baudžiamasis persekiojimas jo atžvilgiu nėra vykdomas. Įtariamasis pirmiausia turi pasirūpinti kompensacija aukai.

Užuot atsisakius kaltinimų, esant taikiam susitarimui prokuratūra vis tiek gali spręsti dėl padarinių. Išmoka laikoma neginčijama įtariamojo atsakomybės prezumpcija ir auka gali ją naudoti civiliniame procese. Tačiau taikus susitarimas yra mažiau tinkamas kovai su neapykantos nusikaltimais ir neapykantos kalba, nes nesuteikia galimybių pabrėžti pagrindinės įtariamojo motyvacijos ir nėra pakankamai galimybių spręsti paties diskriminacijos klausimo.¹⁶

105

PRETORIONŲ PROBACIJA

Cirkuliare COL13/2013 teigiama, kad atleidimas iš darbo turėtų būti netaikomas, jei prokuratūra neatkreipia dėmesio į galiojančias elgesio taisykles.¹⁷ Prokuratūra gali atmesti kaltinimus ir nurodyti kaltininkui pareikšti papeikimą, taip pat įvykdyti tam tikras sąlygas. Tai vadinama pretorionų probacija.

¹⁶ Leveno kriminologijos institutas et al. *Vers des mesures alternatives dans la lutte contre les discriminations et les délits de haine*. Lygių galimybių ir priešinimosi rasizmui centras, 2012, p. 17.

¹⁷ Prokurorų kolegija. Diskriminacijos ir neapykantos nusikaltimų tyrimo ir baudžiamojo persekiojimo politikos cirkuliaras, 2013 m. jungtinis cirkuliaras Nr. COL13/2013., p. 15 ir 18.

ALTERNATYVIOS PRIEMONĖS TEISMŲ LYGIU

PAGRINDINĖS IR PAPILDOMOS NUOBAUDOS

106

Teismai gali skirti keletą pagrindinių bausmių,¹⁸ įskaitant laisvės atėmimą ir (arba) baudą. Tam tikromis sąlygomis gali būti taikomi viešieji darbai¹⁹ arba lygtinė bausmė²⁰.

VIEŠŲJŲ DARBŲ BAUSMĖ

Viešųjų darbų bausmė reiškia, kad nuteistasis laisvalaikiu privalo atlikti nemokamą darbą valstybinėje įstaigoje, ne pelno asociacijoje ar fonde.²¹ Viešųjų darbų bausmės trukmė yra mažiausiai dvidešimt valandų ir daugiausia trys šimtai valandų.²²

2019 m. buvo atliktas reikšmingas Baudžiamojo kodekso pakeitimas.²³ Kai teisėjas nuteisia asmenį pagal antidiskriminacinių įstatymų baudžiamąsias nuostatas ir paskiria bausmę atlikti viešuosius darbus, teisėjas dabar gali duoti nurodymus, kad bendruomenės tarnybos bausmės vykdymas būtų susijęs atitinkamai su kova su rasizmu ar ksenofobija, diskriminacija, seksizmu ar homofobija, siekiant sumažinti tokių nusikaltimų pasikartojimo riziką.

Bendruomenių darbų bausmė suteikia galimybę netiesiogiai paveikti kaltininko idėjas – stereotipus, išankstines nuostatas ir požiūrį. Viešųjų darbų bausmė leidžia nusikaltėliui susidurti su žmonėmis, kurie nėra kilę iš nusikaltėlio nusikalstamos aplinkos. Teigiama sąveika su tais žmonėmis gali būti pagrindu pakeisti nei-

18 Baudžiamojo kodekso 7 straipsnis.

19 Baudžiamojo kodekso 37 straipsnis.

20 Baudžiamojo kodekso 37 straipsnis.

21 Viešųjų darbų bausmė visada derinama su pakaitine laisvės atėmimo bausme arba bauda, kuri skiriama, kai nuteistasis neatlieka viešųjų darbų bausmės.

22 Baudžiamojo kodekso 37 straipsnis.

23 Baudžiamojo kodekso 37 straipsnis., Baudžiamojo kodekso 4 straipsnis (su pakeitimais, padarytais 2019 m. gegužės 5 d. įstatymu, iš dalies keičiančiu Baudžiamąjį kodeksą, siekiant skatinti alternatyvias kovos su rasizmu ar ksenofobijos įkvėptais nusikaltimais priemones ir geriau kovoti su recidyvizmu diskriminacijos srityje. Belgijos oficialusis leidinys 2019 m. gegužės 28 d., 51915 psl.).

giamas kaltininko mintis. Kai viešųjų darbų bausmė atliekama su nusikaltimu susijusioje vietoje, pavyzdžiui, LGBTI jaunimo centre, ryšys tarp bausmės ir nusikaltimo dar labiau išryškėja.²⁴

Paslaugų teikimas laisvalaikiu, kurias gali nustatyti prokuratūra tarpininkavimo ir priemonių taikymo srityje, siūlo tas pačias galimybes. Teikiant paslaugas laisvu laiku siekiama nukreipti įtariamąjį į socialinę ir profesinę integraciją. Tai skiriasi nuo viešųjų darbų bausmės, kuri yra baudžiamojo pobūdžio.

107

AUTONOMINĖ LYGTINĖ BAUSMĖ

Autonominė lygtinė bausmė reiškia, kad nuteistasis teismo nustatytą laiką turi laikytis specialių sąlygų.²⁵ Lygtinio laisvės atėmimo bausmės trukmė yra mažiausiai šeši mėnesiai ir daugiausiai dveji metai.²⁶

2019 m. buvo atliktas reikšmingas Baudžiamojo kodekso pakeitimas.²⁷ Kai teisėjas nuteisia asmenį pagal antidiskriminacinio įstatymo baudžiamąsias nuostatas ir paskiria lygtinę bausmę, teisėjas nuo šiol gali duoti nurodymus, kad lygtinės bausmės vykdymas būtų susijęs atitinkamai su kova su rasizmu ar ksenofobija, diskriminacija, seksizmu ir homofobija, siekiant sumažinti tokių nusikaltimų pasikartojimo riziką.

24 Leveno kriminologijos institutas et al. *Vers des mesures alternatives dans la lutte contre les discriminations et les délits de haine*. Lygių galimybių ir priešinimosi rasizmui centras, 2012, p. 17-18.

25 Viešųjų darbų bausmė visada derinama su pakaitine laisvės atėmimo bausme arba bauda, kuri skiriama, kai nuteistasis neatlieka viešųjų darbų bausmės.

26 Baudžiamojo kodekso 37 straipsnis.

27 Baudžiamojo kodekso 37 straipsnis., Baudžiamojo kodekso 4 straipsnis (su pakeitimais, padarytais 2019 m. gegužės 5 d. įstatymu, iš dalies keičiančiu Baudžiamąjį kodeksą, siekiant skatinti alternatyvias kovos su rasizmu ar ksenofobijos įkvėptais nusikaltimais priemones ir geriau kovoti su recidyvizmu diskriminacijos srityje. Belgijos oficialusis leidinys 2019 m. gegužės 28 d., 51915 psl.).

MOKYMOŠI PRIEMONĖS

Mokymosi priemonės negali būti skiriamos kaip savarankiška bausmė suaugusiems nusikaltėliams. Tačiau tokią atkuriamojo teisingumo priemonę gali paskirti prokuratūra arba teismas kaip probacijos sąlygą.²⁸

108

Mokymosi priemonės suteikia galimybę tiesiogiai paveikti kaltininko idėjas. Nusikaltėlio neigiami stereotipai, išankstiniai nusistatymai ir požiūris gali būti aptariami ir koreguojami per pažintines ar elgesio intervencijas.²⁹

PROBACIJOS SUSTABDYMAS IR PROBACIJOS ATIDĖJIMAS

Teismai gali pripažinti kaltininką kaltu, tačiau tam tikru bandomuoju laikotarpiu atsisakyti paskelbti apkaltinamąjį nuosprendį (tai yra bausmės vykdymo atidėjimas). Teismai taip pat gali paskelbti nuosprendį, tačiau nuspręsti, kad bausmė tam tikru bandomuoju laikotarpiu neturėtų būti vykdoma arba vykdoma tik iš dalies (bausmės vykdymo atidėjimas). Laikinas bausmės sustabdymas ir atidėjimas gali būti atšauktas, jei asmuo bandomojo laikotarpio metu padaro naujus nusikaltimus.³⁰ Probacijos sąlygos gali būti susietos su bausmės sustabdymu ir atidėjimu, kurių atitinkamas asmuo privalo laikytis per probacijos laikotarpį (probacijos sustabdymas ir probacijos atidėjimas).³¹

28 Baudžiamojo proceso kodekso 216 straipsnio 1 dalis, Baudžiamojo kodekso 37 straipsnis ir Probacijos įstatymo 1 straipsnio 3 dalis.

29 Leveno kriminologijos institutas et al. *Vers des mesures alternatives dans la lutte contre les discriminations et les délits de haine*. Lygių galimybių ir priešinimosi rasizmui centras, 2012, p. 17-18.

Baudžiamojo kodekso 37 straipsnis.

30 Probacijos įstatymo 13 ir 14 straipsniai.

31 Probacijos įstatymo 13 ir 14 straipsniai.

MEDIACIJA

Atkuriamoji mediacija papildo baudžiamąjį procesą. Bet kuri tiesiogiai susijusi šalis turi galimybę prašyti tarpininkavimo bet kuriame baudžiamojo proceso etape ir bausmės vykdymo metu.³² Atkuriamoji mediacija visada vyksta savanoriškai ir yra konfidenciali.

Atkuriamojo tarpininkavimo atveju kviečiama neutrali trečioji šalis (tarpininkavimo tarnyba), kad palengvintų šalių bendravimą ir padėtų šalims susitarti dėl taisyklių ir sąlygų, kurios gali padėti įgyvendinti atkuriamąjį teisingumą.³³ Sėkmingas atkuriamasis tarpininkavimas nereiškia, kad baudžiamoji byla bus nutraukta. Šalys gali susitarti pranešti teismui apie atkuriamojo tarpininkavimo rezultata. Tuomet teismas gali į tai atsižvelgti.³⁴

Atkuriamoji mediacija auką aktyviai įtraukia į žalos sumažinimo procesą. Be to, atkuriamoji mediacija suteikia galimybę nuodugniau sutelkti dėmesį į smerktiną kaltininko motyvą. Auka gali išreikšti savo jausmus dalyvaujant kaltininkui, o tai suteikia aukai tapatybę. Be abejo, per tiesioginį susitikimą auka tampa aktyvi ir smurtautojui tampa sunkiau išlaikyti tam tikrus išankstinius nusistatymus. Pavyzdžiui, tiesioginis susitikimas su LGBTI jaunuimu gali priversti smurtautoją suvokti, kad jo išankstiniai nusistatymai šios grupės atžvilgiu yra nepagrįsti.³⁵

32 Baudžiamojo proceso kodekso 553 straipsnis.

33 Baudžiamojo proceso kodekso 3 straipsnis.

34 Baudžiamojo proceso kodekso 163 straipsnio 5 dalis ir 195 straipsnio 5 dalis.

35 Leveno kriminologijos institutas et al. *Vers des mesures alternatives dans la lutte contre les discriminations et les délits de haine*. Lygių galimybių ir priešinimosi rasizmui centras, 2012, p. 28-29.

NEPILNAMEČIŲ NUOBAUDŲ ĮSTATYMAS

110

Nepilnamečiams, kurie daro nusikaltimus, iš esmės taikomas nepilnamečių nuobaudų įstatymas³⁶. Minėtame cirkuliare COL13/2013 dėl diskriminacijos ir neapykantos nusikaltimų teigiama, kad baudžiamasis persekiojimas iš pradžių nukreipia bylą į tarpininkavimo procedūrą (išskyrus atvejus, kai bylą reikia perduoti nepilnamečių teismui).³⁷

Prokuratūra, jei bus nustatyta auka, gali pasiūlyti atkuriamąją mediaciją nepilnamečiui, nukentėjusiajam ir abiejų šalių tėvams. Jei pastarieji priims pasiūlymą, jie bendradarbiaus su neutraliu tarpininku ieškant sprendimo, įskaitant santykinės ir materialinės nusikaltimo pasekmes. Jei tarpininkavimas pavyks, baudžiamasis procesas gali būti nutrauktas.³⁸

Jaunimo teisėjas ir (arba) nepilnamečių teismas, be atkuriamojo grupinio pokalbio, taip pat gali (ir pageidautina) pasiūlo atkuriamąjį tarpininkavimą.³⁹ Atkuriamojo grupės pokalbio metu nepilnamečiai, auka, jų socialinė aplinka (tėvai, šeima, draugai) ir visi dalyvaujantys asmenys (pavyzdžiui, policija) bendraus kartu su neutraliu tarpininku, kad surastų konflikto sprendimą, atsižvelgiant į santykinės ir materialinės pasekmes. Į atkuriamąjį teisingumą orientuotas

36 Paprastai nuo 16 metų amžiaus, esant tam tikroms sąlygoms, nepilnamečiai nusikaltėliai gali būti teisiami kaip suaugusieji.

37 Prokurorų kolegija. Diskriminacijos ir neapykantos nusikaltimų tyrimo ir baudžiamąjo persekiojimo politikos cirkuliaras, 2013 m. jungtinis cirkuliaras Nr. COL13/2013., p. 18.

38 12 Flandrijos dekreto straipsnis dėl nepilnamečių nusikalstamumo ir 97 straipsnis Prancūzų bendruomenės dekretas dėl prevencijos, pagalbos jaunimui ir jaunimo apsaugos kodekso.

39 Flandrijos dekreto dėl nepilnamečių nusikalstamumo 20 straipsnio 1 dalis; 22 straipsnis; 29 straipsnio 1 ir 30 dalys ir 101 straipsnio 3 dalis; Prancūzų bendruomenės dekretas dėl prevencijos, pagalbos jaunimui ir jaunimo apsaugos kodekso.

grupinis pokalbis leidžia atkreipti dėmesį į nusikaltimo padarinių viešąją dimensiją.⁴⁰ Jaunimo teisėjas ir (arba) nepilnamečių teismas atsižvelgs į pasiektą susitarimą.⁴¹

Nepilnamečių sankcijos iš esmės priklauso bendruomenių kompetencijai Belgijoje.⁴² Dėl to skirtinguose Belgijos regionuose teisinės nuostatos ir sankcijų taikymo galimybės skiriasi. Galimos sankcijos yra, pavyzdžiui, pozityvaus nepilnamečio sugalvoto projekto įgyvendinimas⁴³, nepilnamečiui pasiūlius planą raštu (pavyzdžiui, su įsipareigojimu atitaisyti žalą, dalyvauti mokymuose ar mokymosi projekte)⁴⁴, įsipareigoti teikti bendruomenines paslaugas laisvalaikiu.⁴⁵

111

40 Leveno kriminologijos institutas et al. *Vers des mesures alternatives dans la lutte contre les discriminations et les délits de haine*. Lygių galimybių ir priešinimosi rasizmui centras, 2012, p. 27-28.

41 Flandrijos dekreto dėl nepilnamečių nusikalstamumo 22, 10 ir 30 straipsniai ir 117 straipsnio 1 dalies 6, 7 pastraipos bei Prancūzų bendruomenės dekretas dėl prevencijos, pagalbos jaunimui ir jaunimo apsaugos kodekso.

42 Šiame pranešime kaip pavyzdį minime (tik) flamandų ir prancūzų bendruomenėse taikomą reglamentą.

43 Flandrijos dekreto dėl nepilnamečių nusikalstamumo 13 straipsnis, 20 straipsnio 2 ir 1 dalis; 23 straipsnis, 29 straipsnio 2 ir 3 dalis ir Flandrijos dekreto dėl nepilnamečių nusikalstamumo 32 straipsnis

44 Flandrijos dekreto dėl nepilnamečių nusikalstamumo 20 straipsnio 1 dalis; 22 straipsnis; 29 straipsnio 1 ir 30 dalys ir 101 straipsnio 3 dalis; Prancūzų bendruomenės dekretas dėl prevencijos, pagalbos jaunimui ir jaunimo apsaugos kodekso.

45 Flandrijos dekreto dėl nepilnamečių nusikalstamumo 20 straipsnio 1 ir 3 dalis; 25 straipsnio 3 ir 4 dalis; 29 straipsnio 2 ir 5 dalis; Prancūzų bendruomenės dekretas dėl prevencijos, pagalbos jaunimui ir jaunimo apsaugos kodekso.

ALTERNATYVIOS PRIEMONĖS PRAKTIKOJE

Nepaisant įvairių galimų teisinių variantų, atrodo, kad praktiškai mažai naudojama alternatyvių priemonių, susijusių su LGBTI neapykantos nusikaltimais ir neapykantos kalbomis.

112 Iš turimų duomenų matyti, kad prokuratūra mažai naudojami tarpininkavimo ir priemonių procedūra, taikiu susitarimu ir pretorionų probacija neapykantos nusikaltimų ir neapykantos kalbos kontekste. Pasitelkiant šias priemones nagrinėjama tik 5-6 proc. atvejų.⁴⁶ Atkreiptinas dėmesys į didelę bylų, kurių atsisakoma dėl techninių galimybių, skaičių – jos sudaro daugiau kaip 65 proc.⁴⁷

Siekiant nustatyti, kiek baudžiamieji teismai taiko alternatyvias priemones, buvo išanalizuota teismų praktika dėl su LGBTI susijusių neapykantos nusikaltimų ir neapykantos kalbos, paskelbtų „Unia“ tinklalapyje. Cirkuliare COL13/2013 teigiama, kad prokuratūra „Unia“ siunčia visų teismo sprendimų ir sprendimų dėl neapykantos nusikaltimų ir neapykantos kalbos kopijas. Todėl „Unia“ svetainė suteikia platų žinomos teismų praktikos vaizdą.⁴⁸

Su LGBTI susijusių neapykantos nusikaltimų ir neapykantos kalbos teismų praktikos analizė rodo, kad baudžiamųjų teismų lygmeniu alternatyvios priemonės naudojamos labai ribotai. Su LGBTI susijusių neapykantos nusikaltimų ir neapykantos kalbos kaltininkams:

46 Commission d'évaluation de la législation fédérale relative à la lutte contre les discriminations (Committee for the evaluation of the federal anti-discrimination legislation). *Premier rapport d'évaluation*, 2017, p. 112-113 ir Unia. *Evaluation Loi du 10 mai 2007 modifiant la loi du 30 juillet 1981 tendant à réprimer certains actes inspirés par le racisme ou la xénophobie, Loi du 10 mai 2007 tendant à lutter contre certaines formes de discrimination*, 2017, p. 30.

47 Vandenbruwaene, Patrick; De Keyzer, Franky ir Van der Veken, Bart. "Diversiteit, verdraagzaamheid en handhavingsbeleid", *Rechtskundig Weekblad*, nr. 32, 2015-16, p. 1251.

48 Analizė apima 28 Belgijos baudžiamųjų teismų sprendimus 2009-2019 m., kuriuose dalyvavo 47 pažeidėjai.

- 70 proc. atvejų buvo skiriama laisvės atėmimo bausmė su bauda arba be baudos⁴⁹ – šias laisvės atėmimo bausmes buvo nutarta atidėti (55 proc.), paskirti bausmę (27 proc.) arba skirti lygtinę bausmę (18 proc.).
- 21 proc. atvejų buvo paskirta viešųjų darbų bausmė su bauda arba be baudos.
- 7 proc. atvejų apkaltinamasis nuosprendis buvo sustabdytas.
- 2 proc. atvejų buvo paskirta bauda.⁵⁰

Kai buvo paskirtos probacijos sąlygos, jos paprastai buvo susijusios su tokiais bendrosiomis sąlygomis kaip įsidarbinimu, lankymusi pas psichologą, kontakto su tam tikrais žmonėmis vengimu. Dviem atvejais buvo nustatyta sąlyga tęsti mokymus, susijusius su agresijos problema. Vienu atveju buvo nustatyta sąlyga mokytis pilietiškumo ir pagarbos įvairovei.⁵¹

113

Nėra duomenų apie atkuriamąją mediaciją.⁵²

Pastebima ribota teismų praktika dėl su LGBTI susijusių neapykantos nusikaltimų ir neapykantos nusikaltimų, kuriuos įvykdė nepilnamečiai. Žinomuose nuosprendžiuose nepilnamečių teismai paskyrė šias sankcijas: papeikimą⁵³, mokymosi priemones⁵⁴ arba paslaugų teikimą laisvu laiku.⁵⁵ Vienu atveju nepilnamečių teismas nuteisė nepilnamečių už nusikaltimą, susijusį su neapykanta LGBTI asmenims, ir paskyrė individualizuoto švietimo projekto, trunkančio iki 20 valandų, vykdymą. Šioje byloje dalyvavo šešiolikmetis moksleivis, sumušęs homoseksualų praeivį ir laidęs homofobines replikas. Po šio įvykio auka mėnesius buvo nedarbinga. „Unia“ pateikė pasiūlymą nustatyti alternatyvias mokymosi priemones ir nepilnamečių teismas sutiko. Projektą pasiūlė organizacijos „Unia“, „Mer-

49 Daugeliu atvejų buvo paskirta bauda, kurios vykdymas buvo sustabdytas arba taikytas probacijos atidėjimas.

50 Suspenduotas

51 Baudžiamasis teismas Huy 2019 m. birželio 13 d., www.unia.be.

52 Unia. *Evaluation Loi du 10 mai 2007 modifiant la loi du 30 juillet 1981 tendant à réprimer certains actes inspirés par le racisme ou la xénophobie. Loi du 10 mai 2007 tendant à lutter contre certaines formes de discrimination*, 2017, p. 30.

53 Leveno Nepilnamečių teismas 2005 m. kovo 16 d. (2 sprendimai), Leveno Nepilnamečių teismas 2005 m. valandžio 20 d. Ir Antverpeno nepilnamečių teismas 2012 m. lapkričio 8 d., www.unia.be

54 Nepilnamečių teismas Antverpene – 2012 m. Lapkričio 8 d. ir nepilnamečių teismas – Briuselis, 2017 m. sausio 25 d., www.unia.be.

55 Nepilnamečių teismas 2017 m. sausio 25 d., Briuselis, www.unia.be

haba", „Cavaria“ ir ne pelno siekianti organizacija „Jong“.⁵⁶ Projekte kaltininkas kalbėjosi su „Unia“ atstovu. Tada jis dalyvavo dviejuose seminaruose „Pasididžiavimas ir privilegijos“ konferencijoje, kurią organizavo „Cavaria“ ir „Merhaba“. Vakare smurtautojas prisijungė prie solidarumo eitynių, surengtų Ihsane'o Jarfi (2012 m. Belgijoje nužudyto jauno homoseksualaus vyro) atminimui. Galiausiai kaltininkas taip pat kalbėjosi su teisėjo padėjėju.⁵⁷

114

Tiriant su LGBTI susijusius neapykantos nusikaltimus ir neapykantos kalbą, alternatyviomis priemonėmis retai naudojamosi.⁵⁸ Aukščiau jau pateikėme du pavyzdžius.⁵⁹ Papildomus pavyzdžius galima rasti teismų praktikoje. Pavyzdžiui, buvęs federalinio parlamento narys, kuris buvo nuteistas už viešą Holokausto neigimą, privalėjo kasmet 5 metus lankytis koncentracijos stovykloje ir parašyti ataskaitą, kurią paskelbtų savo „Facebook“ puslapyje.⁶⁰ Vyras, nuteistas, be kita ko, už neapykantos kalbos skleidimą, turėjo išanalizuoti straipsnį, kurį minėjo. Vėliau jis turėjo parašyti apie tai esė, atkreipdamas dėmesį į suklastotą naujienų problemą ir istorinės tiesos iškraipymą.⁶¹

56 „Merhaba“ yra LGBTI asociacija, turinti migracijos kontekstą. „Cavaria“ yra LGBTI asociacijų skėtinė organizacija, o „VZW Jong“ yra vietos jaunimo gerovės iniciatyva.

57 „De la violence homophobe au projet éducatif individualisé“, www.unia.be

58 Commission d'évaluation de la législation fédérale relative à la lutte contre les discriminations (Federalinių kovos su diskriminacija įstatymų vertinimo komitetas). *Premier rapport d'évaluation*, 2017, pp. 112-113 and Unia. *Evaluation Loi du 10 mai 2007 modifiant la loi du 30 juillet 1981 tendant à réprimer certains actes inspirés par le racisme ou la xénophobie, Loi du 10 mai 2007 tendant à lutter contre certaines formes de discrimination*, 2017, p. 30.

59 www.unia.be skyriuje „Alternatyvios priemonės“ minima dar keletas geriausių praktiku pavyzdžių, pavyzdžiui, kaltininko vizitas Kazerne Dossin ar mečetėje bei musulmonų asociacijoje.

60 Apeliacinis teismas 2017 m. rugsėjo 20 d., Briuselis, www.unia.be.

61 Apeliacinis teismas 2019 m. birželio 11 d., Briuselis, www.unia.be.

TRŪKUMAI IR POLITINĖS REKOMENDACIJOS

Kodėl alternatyvios priemonės retai taikomos praktikoje?

Iš tiesų atrodo, kad yra nedaug struktūrinių mokymosi būdų ir mokymo programų, kuriose būtų visapusiškai atsižvelgiama į neapykantos nusikaltimų ir neapykantos kalbos specifinį pobūdį bei šios rūšies nusikaltimus padariusius asmenis.⁶² Individualių procesų taikymas reikalauja per daug didelių išlaidų. Kalbant apie viešųjų darbų bausmę ir paslaugų teikimą laisvalaikiu, reikia rasti tam tinkamas vietas. Ne visos įdarbinimo vietos yra atviros neapykantos nusikaltimų ar neapykantos kalbos kaltininkams arba gali pasiūlyti tinkamą programą. Įdarbinimas susijęs su praktiniais sumetimais, tokiais kaip pažeidėjo užimtumas.⁶³ Konkretaus kaltininko siuntimas į įdarbinimo vietą taip pat turėtų būti „etiškai“ atsakingas įdarbinimo teikėjui. Be to, svarbus sėkmingų alternatyvių priemonių elementas yra teismų padėjėjų ir Teisingumo rūmų įsipareigojimas ir pajėgumai.

115

Todėl pirmoji rekomendacija yra tai, kad alternatyvios priemonės bus prasmingos tik tuo atveju, jei iš tikrųjų yra struktūrinių ir tam pritaikytų praktikos vietų. Čia pagrindinį vaidmenį atlieka teismų padėjėjai ir Teisingumo rūmai, kurie privalo turėti pakankamai išteklių savo misijai vykdyti.

Daugelis alternatyvių priemonių yra savanoriškos. Smurtautojas privalo prisipažinti padaręs nusikaltimus ir parodyti vidinę motyvaciją bendradarbiauti vykdant alternatyvias priemones. Be to, neapykantos nusikaltimų ir neapykantos kalbos kaltininkai nėra vienalytė grupė. Belgijoje dažnai pastebimas pasidalijimas (kalbant apie neapykantą kurstančią kalbą) tarp veikiančių iš įsitikinimų, instrumentalistų (arba aktyvistų) ir atsitiktinių asmenų.⁶⁴ Smurtautojai, veikiantys dėl įsitikinimų, veikia remdamiesi įsitikinimais (dažnai eks-

62 Vandenbruwaene, Patrick; De Keyzer, Franky ir Van der Veken, Bart.

“Diversiteit, verdraagzaamheid en handhavingsbeleid”, *Rechtskundig Weekblad*, nr. 32, 2015-16, p. 1255.

63 Leveno kriminologijos institutas et al. *Vers des mesures alternatives dans la lutte contre les discriminations et les délits de haine*. Lygių galimybių ir priešinimosi rasizmui centras, 2012, p. 19.

64 Vrielink, Jogchum. *Van haat gesproken? Een rechtsantropologisch onderzoek naar de bestrijding van rasgerelateerde uitingsdelicten in België*. Maklu, 2010, p.466-655.

tremistinių dešiniųjų ar religiška įkvėptų), o instrumentalistai (arba aktyvistai) siekia išprovokuoti (dažnai dėl politiška įkvėptų priežasčių). Šios dvi grupės vertina baudžiamąjį persekiojimą teigiamai, iš dalies todėl, kad nori panaudoti žiniasklaidos dėmesį, kad padėtų pasiekti savo tikslus. Instrumentalistai – didžiausia grupė – nėra skatinami pagrindinių idėjų ir jų išpuoliai dažnai būna vienkartiniai. Baudžiamasis persekiojimas dažnai turi rimtų padarinių šiai grupei ir gali paskatinti savicenzūrą.

116

Antra rekomendacija – nustatant alternatyvias priemones reikia atsižvelgti į pažeidėjo profilį. Instrumentalistai labiau linkę gauti naudos iš tarpininkavimo ir dialogo. Procedūra baudžiamajame teisme, nesusijusi su alternatyviomis sankcijomis, būtų ypač naudinga instrumentalistams (arba aktyvistams). Teismai galėtų organizuoti teminius posėdžius, kuriuose nagrinėjamos įvairios neapykantos nusikaltimų ir neapykantos kalbos bylos. Tokie teminiai užsiėmimai gali siųsti labai svarbią socialinę žinutę.

Galiausiai svarbu atkreipti dėmesį į aukos poreikius. Neapykantos nusikaltimų ir neapykantos kalbos aukos pasirenkamos, pavyzdžiui, dėl jų seksualinės orientacijos, o smurtautojas nori nusiųsti žinią, kad jie nėra laukiami visuomenėje. Dėl neapykantos nusikaltimų ir neapykantos kalbos aukai prasminga bendradarbiauti vykdant atkuriamąjį teisingumą. Praktikoje dažnai pasitaiko, kad kaltininkas ar auka nenori susitikti. Kai jų socialinė ir kultūrinė padėtis pernelyg skiriasi, nesantaika tarp smurtautojo ir aukos gali neleisti jiems prasmingai bendrauti. Šiuo metu aukos dažnai labai ribotai dalyvauja alternatyvioje priemonėje ir nedaug prisideda, pavyzdžiui, nustatant nusikaltėliui nustatytas sąlygas. Daugeliu atvejų smurtautojas šiame procese gauna daugiau dėmesio nei auka. Taigi svarbu, kad ši tikslinė grupė įgytų balsą ir tokiu būdu prisidėtų prie kaltininko stereotipų, išankstinių nuostatų ir požiūrio keitimo.

Todėl trečioji ir paskutinė rekomendacija yra ta, kad aukos poreikiams būtų skiriama pakankamai dėmesio taikant alternatyvias priemones. Pavyzdžiui, į tarpininkavimo ir priemonių procedūrą būtų galima sistemingai įtraukti tiesioginį kaltininko ir aukos dialogą. Reikėtų pasirūpinti, kad šiame susitikime auka nepatirtų antrinės viktimizacijos.

NEAPYKANTOS NUSIKALTIMAI SEKSUALINĖS ORIENTACIJOS IR LYTINĖS TAPATYBĖS PAGRINDU

ATKURIAMOJO TEISINGUMO POVEIKIS AUKOMS IR NUSIKALTUSIESIEMS

117

CHARO ALISES
TEISININKĖ

ĮVADAS

Atkuriamasis teisingumas tapo išėjimu, kurios tikslas – teisingumą nusikaltimų aukoms suteikti atkuriamą, o ne baudžiamąją prasmę. Atkuriamasis modelis leidžia žmonėms tiesiogiai įsitraukti į konfliktų sprendimą, todėl teisingumas tampa labiau įtraukiantis. Be to, tai yra ideali priemonė siekiant patenkinti materialinius ir psichologinius aukų poreikius. Ši sistema taip pat naudinga nukentėjusiajam, nes nusikaltusiojo susidūrimas su auka leidžia geriau suvokti padarytą žalą ir prisiimti atsakomybę.

Šiame straipsnyje analizuojamos neapykantos nusikaltimo aukos ir nusikaltusiojo savybės, atkuriamosios procedūros, kurios šiuo atveju galėtų būti veiksmingiausios, ir atkuriamojo teisingumo poveikis susijusioms šalims.

Balandžio 27 d. priimto Ispanijos įstatymo Nr. 4/2015 dėl nusikaltimų aukų padėties 15 straipsnyje nurodoma, kad aukos gali teisėtai nustatytais terminais naudotis atkuriamojo teisingumo paslaugomis, kad gautų tinkamą materialinę ir moralinę kompensaciją už padarytą žalą, kilusią dėl patirto nusikaltimo, jei įvykdomi šie reikalavimai:

- a. Pažeidėjas pripažino esminius faktus, iš kurių kyla jo atsakomybė.
- b. Nukentėjusysis gavo išsamią ir nešališką informaciją apie galimus atkuriamojo teisingumo rezultatus ir procedūras.
- c. Tarpininkavimo procedūra nekelia pavojaus aukos saugumui ir nekyla prielaidų antrinei materialinei ar moralinei žalai.
- d. Užtikrintas procedūros konfidencialumas, o šalių sutikimą dalyvauti tarpininkaujant galima bet kada atšaukti.

118

Neapykantos nusikaltimų atžvilgiu atkuriamojo teisingumo procesu įgyvendinamumas kelia tam tikrų klausimų. Šiuo atveju reikalinga atsižvelgti į aukos ir pažeidėjo nelygybę. Tai reiškia riziką, kad procesas gali padaryti žalą aukai ir atkurti traumuojančią situaciją. Neapykantos nusikaltimų atvejais patartinas transformacinis modelis, kovojantis prieš išankstinį nusiteikimą, kuris lėmė nusikalstamų veikų vykdymą. Transformaciniu modeliu siekiama pašalinti kliūtis, trukdančias pasiekti asmeninius santykius, paremtus santarve ir pagarba.

Todėl rengiant atkuriamojo teisingumo strategiją, kuri būtų veiksminga tiek aukai, tiek nusikaltusiajam, būtina atsižvelgti į galimą aukos ir nusikaltusiojo galios pusiausvyros skirtumą, kad procesas būtų veiksmingas visoms susijusioms šalims.

Reikėtų nepamiršti, kad atkuriamojo proceso pranašumai negali būti vien tik atkuriamasis rezultatas, bet ir tai, kad atkuriamasis modelis leidžia aukai tiesiogiai dalyvauti sprendžiant su auka susijusius klausimus, o tai taip pat turi teigiamą poveikį.

Bendruomenės vaidmuo procese turi būti nukreiptas į aukos padėties stiprinimą ir perėjimą prie egalitarinių ir nediskriminacinių socialinių santykių, turinčių įtakos agresoriui, aukai ir aplinkiniams žmonėms.

DISKUSIJA

Atkuriamojo teisingumo poveikis neapykantos nusikaltimų dėl seksualinės orientacijos ar lytinės tapatybės aukoms.

Nusikaltimo aukų padėties įstatymo 3 straipsnis nustato aukų individualų vertinimą siekiant užtikrinti jų apsaugos poreikius. Tam reikia išanalizuoti jų asmenines savybes, nusikalstamos veikos pobūdį ir padarytos žalos sunkumą. Konkrečiai, įstatyme minima, kad ypatingas dėmesys turi būti skiriamas nusikaltimų, padarytų dėl seksualinės orientacijos ar lytinės tapatybės, aukoms. Kai bandoma šias nuostatas pritaikyti atkuriamojo teisingumo sferoje, suprantama, kad norint nustatyti veiksmingą atkuriamąją procedūrą, kompensuojančią nukentėjusiųjų patirtą žalą, būtina išanalizuoti LGBTI asmenų (lesbiečių, gėjų, translyčių, biseksualių ir interseksualių asmenų) aplinkybes bei nusikaltimo padaryta žalą visose jų gyvenimo srityse. Derėtų vengti aukos izoliavimo šiame procese ir ginti jos teises.

119

2011 m. gegužės 18 d. Europos Parlamento ir Tarybos direktyvos pasiūlyme nustatyta:

Tam tikroms aukų grupėms, įskaitant seksualinio smurto, nusikaltimų dėl šališkumo, tokių kaip smurtas dėl lyties ir rasinės neapykantos nusikaltimai, ir terorizmo aukoms dažnai reikia specialių pagalbos tarnybų paslaugų dėl nusikaltimo, kurio aukomis jie tapo, ypatumų.

Yra specifika, kuri LGBTI neapykantos nusikaltimų aukas išskiria iš kitų šios rūšies nusikaltimų aukų, į kurią reikia atsižvelgti sprendžiant žalos atlyginimą. Nukentėjusiųjų šeimos nariai ir bendruomenė gali būti nepasirengusi kovoti su neapykantos nusikaltimais, kuriuos patiria LGBTI žmonės artimoje aplinkoje. Be to, nėra neįprasta, kad LGBTI žmonės neturi palaikančių šeimos narių, galinčių padėti jiems susidūrus su agresija. LGBTI asmenų šeimos kartais net nepripažįsta savo jų seksualinės orientacijos ar lytinės tapatybės. Daugeliu atvejų nebūti heteroseksualiais reiškia atsisakyti socialinės padėties stabilumo, priegios prie išteklių, ir netekti įvairių apsaugos formų, pastogės ir institucinės paramos.

Be to, turi būti atsižvelgiama į lesbiečių, gėjų, biseksualių ir translyčių žmonių patiriamą daugialypę diskriminaciją, remiantis, be kita ko, rasės, etninės priklausomybės, tautybės, religijos, negalios,

ligos, lyties ar socialinės padėties kintamaisiais. Šia prasme privaloma išanalizuoti, kaip šis susikirtimas daro įtaką daugybinei diskriminacijai, kurią gali patirti LGTBI žmonės, ir kokia apimtimi tai trukdo jiems atsigauti po patirto nusikaltimo. Taip pat būtina išnagrinėti ir nusikaltusiojo, kuris galėjo padaryti nusikaltimą, motyvuodamas ne tik neapykanta dėl seksualinės ir lytinės tapatybės, bet ir puolęs auką dėl kitų priežasčių, tokių kaip rasizmas, mizogija ar neapykanta konkrečiai religijai. Šią šališkumo sąlygą reikia pašalinti siekiant užtikrinti sėkmingą atkuriamojo teisingumo procesą.

Neapykantos nusikaltimo padarytos psichologinės traumos intensyvumas priklauso nuo aukos patirties. LGTBI neapykantos nusikaltimų aukos patiria didesnį pažeidžiamumo ir psichologinių padarinių lygį, palyginti su kitomis grupėmis: sunaikinamas ne-liciamumo mitas, susilpnėja jų savivertė ir sulaužoma jų loginio ir racionalaus pasaulio samprata. Tikėtina, kad auka kenčia nuo nerimo, depresijos, miego sutrikimų, savęs kaltinimo ir praranda pasitikėjimą kitais. Dėl nusikaltimo patirta trauma taip pat keičia aukos įpročius, priversdama ją vengti vietų, į kurias ji eidavo, ir atmesti sąveiką su kitais LGTBI žmonėmis. Patirtas nusikaltimas taip pat gali sukelti vidinę homofobiją ir net mintis apie savižudybę.

Psichologiniu požiūriu atkuriamasis teisingumas, kaip gydantis procesas, gali turėti aukai teigiamų rezultatų, įskaitant, be kita ko, galimybę gyventi harmoningesnėje aplinkoje be baimės; paskatą susitaikyti su įvykiais, dėl kurių jaučiama žala; didinti pasitikėjimą, kas gali pagerinti aukos psichologinę ir fizinę sveikatą; ir jaustis geriau suprastam ne tik pažeidėjo, bet ir bendruomenės, tokiu būdu išsvengiant diskriminacinio ir stigmatizuojančio elgesio.

Kad atkuriamojo teisingumo procesas būtų veiksmingas ir naudingas LGTBI aukoms, jis turėtų apsaugoti jų psichologinę gerovę ir vengti antrinio aukos viktimizavimo. Procesas turi remtis mechanizmais, leidžiančiais nusikaltimo paveiktam asmeniui atsigauti. Veiksminga atkuriamojo teisingumo sistema gali sumažinti nukentėjusiųjų polinkį kaltinti save, sustiprinti jų pasitikėjimą savimi ir atkurti pasitikėjimą visuomene, paskatinti priimti savo seksualinę orientaciją ar lytinę tapatybę. Labai svarbu, kad aukos nesuovktų pasaulio kaip priešiškos ir pavojingos vietos.

Nusikaltusiojo priimta atsakomybė už LGBTI aukai padarytą žalą galėtų prisidėti prie aukos gijimo proceso, todėl nereikėtų pamiršti gydamosios atleidimo galios. Atleidimas gali turėti teigiamų psichologinių padarinių: leisti nebesikankinti, atsikratyti įkyrių prisiminimų, pagerinti sveikatos būklę (pvz., geriau miegoti, atsipalaiduoti, vartoti mažiau vaistų), susitaikyti su savimi ir atgauti vidinę ramybę. Tam tikra prasme atleidimas yra palankesnis aukai nei nusikaltusiajam. Atleidimas yra išsivadavimo sinonimas. Asmuo, kuris atleidžia, patiria mažesnį pasipiktinimą kito asmens atžvilgiu. Be atleidimo nėra dabarties ar ateities, tik praeitis, kuri šaukiasi atgailos ir sukelia pasipiktinimą ar pykčio protrūkius. Tokiu būdu nuoskaudos atsikratymas padeda atsikratyti naštos, kuri, kitu atveju, gali būti nepakeliama. Atmintis be pykčio ir keršto padeda gydyti žaizdas.

Atkuriamojo teisingumo poveikis neapykantos nusikaltimų dėl seksualinės orientacijos ir lytinės tapatybės vykdytojams

Kalbant apie neapykantos nusikaltimų aukas, esama įvairių rūšių klasifikacijų. Tačiau šiame straipsnyje pagrindinis dėmesys bus skiriamas Sullaway klasifikacijai, nustatančiai keturias pagrindines pažeidėjų grupes: tuos, kurie siekia naujos patirties, adrenalino, pripažinimo, kuriuos motyvuoja bendraamžių spaudimas ir pan. (motyvuoti jaudulio pažeidėjai); tie, kurie traktuoja auką kaip grėsmę jų gyvenimo būdui ar galimybei įsidarbinti (besiginantieji pažeidėjai); tie, kurie tiki, kad jų veiksmai vadovaujasi aukštesne misija, įkvėpta politinės ar religinės ideologijos (misiją atliekantys pažeidėjai); ir tie, kurie siekia keršto už ankstesnį išpuolį, nukreipdami nusikaltimą prieš ką nors iš tos pačios grupės (atsakantieji pažeidėjai).

Kai kurie tyrimai rodo, kad tokio tipo nusikaltimus padarę asmenys daugeliu atvejų sudaro paprastų žmonių įspūdį, o jų profilis yra nutolęs nuo smurtinio ir netinkamo elgesio modelio, paprastai susijusio, pavyzdžiui, su skustagalviais. Iš tiesų išankstiniai nusistatymai yra plačiai paplitę mūsų visuomenėje ir šie išankstiniai nusistatymai gali paskatinti nusikalstamą elgesį. Kalbant apie neapykantos nusikaltimus, iškeliama visuomenės problema – problema, kurią būtų galima tinkamai išspręsti pasitelkiant atkuriamąjį teisingumą, peržengiantį baudžiamąjį požiūrį.

Nusikaltimų, kuriuos lėmė seksualinė orientacija ir lytinė tapatybė, atvejais pažeidėjai veikia vadovaudamiesi homofobija ir transfobija. Šiuos jausmus motyvuoja nuolatinis visuomenėje vyraujantis priešiškusmas LGBTI asmenų atžvilgiu. Šias išankstines nuostatas lemia egzistuojantis nelankstumas, susijęs su žmogaus seksualumu, nes vis dar vyrauja heteronormatyvumas ir žmonių skirstymas į dvi lytis. Lygiai taip pat socialiai atmetama lyties raiška, neatitinkanti vyraujančių normų. Tai gali būti laikoma neapykantos nusikaltimais, rimčiausiomis diskriminacijos dėl seksualinės orientacijos ir lytinės tapatybės įvairovės, pasekmėmis.

Atkuriamojo teisingumo procesas turėtų vykti keičiant požiūrį, panaikinant išankstinį nusistatymą LGBTI asmenų atžvilgiu ir keičiant klaidingą pažeidėjo požiūrį į seksualinę ir lytinę įvairovę. Prašymas atleisti konkrečiam asmeniui už padarytą žalą neturi jokios prasmės, jei pažeidėjas ir toliau jaučia išankstinį nusistatymą prieš grupę, kuriai auka priklauso – šiuo atveju LGBTI bendruomenei. Šiuo atžvilgiu svarbu atsiminti, kad vienas iš neapykantos nusikaltimų požymių yra tas, kad auka išskiriama dėl priklausymo kokiai nors grupei ar bendruomenei, kurią savo ruožtu nusikaltimas taip pat paveikia.

Atkuriamasis teisingumas turėtų padėti auką sužmoginti pažeidėjo akimis, kad jis suprastų skausmą, kurį sukėlė kitam žmogui. Aukos nužmoninimas yra esminis siekiant suprasti neapykantos nusikaltimus. Tam tikrų žmonių grupių žeminimas, laikant jas beverčiais individualais, yra svarbus neapykantos nusikaltimų aspektas.

Bendradarbiavimas su LGBTI teisių organizacijomis gali būti labai naudingas, nes jos gali suteikti žinių apie seksualinę ir lytinę įvairovę ir padėti pažeidėjams pakeisti klaidingus įsitikinimus, paskatinius juos įvykdyti nusikaltimą. To pavyzdys būtų, jei kas nors, nuteistas už nusikaltimą, atliktų bendruomeninę veiklą LGBTI teisių organizacijoje. Atlikdamas viešuosius darbus tokioje įstaigoje pažeidėjas galėtų tiesiogiai pabendrauti su LGBTI žmonėmis ir geriau suprasti problemas, su kuriomis jie susiduria. Tik tokio pobūdžio intervencija gali veiksmingai užkirsti kelią pažeidėjui pakartoti nusikaltimą.

Žmonių, nuteistų už neapykantos nusikaltimus dėl aukos seksualinės orientacijos ar lytinės tapatybės, požiūrį jau bandyta pakeisti, ypač neapykantos internete atvejais. LGBTI teisių organizacijų bendradarbiavimo su profesionaliais tarpininkais dėka pažeidėjai suprato kančias, kurias jų veiksmai sukėlė aukoms, atsiprašydami ir apgailėstaudami dėl savo veiksmų. Šiomis procedūromis taip pat pavyko patenkinti aukų poreikius.

Kalbant apie LGTBI teisių organizacijų dalyvavimą atkuriamuosiuose procesuose, turėtų būti atsižvelgiama į šių organizacijų gebėjimą susidoroti su šia užduotimi, atsižvelgiant į žmogiškųjų ir materialinių priemonių trūkumą, kuris, deja, paprastai yra nuolatinis. Lygiai taip pat, kalbant apie šias organizacijas, būtina laikytis būtinųjų priemonių, kad būtų išsaugotas jų aplinkos saugumas, kad atkūrimo procesas nekeltų pavojaus šių grupių ramybei ir harmonijai. Pavyzdžiui, LGTBI asociacija, kurios narė aš esu, dalyvavo tarpininkaujant atkuriamojo teisingumo procese ir tai davė labai teigiamų rezultatų. Tai buvo 2019 m. gegužę įvykęs atvejis, kai vyras per socialinius tinklus skleidė neigiamas žinutes LGTBI žmonių atžvilgiu. Kai kurie asociacijos kolegos dalyvavo procese ir pasakino šį asmenį pamatyti, kaip jo žinutės žemina LGBTI žmones ir kokia žala buvo padaryta. Vyras pripažino savo klaidą ir atsiprašė.

IŠVADOS

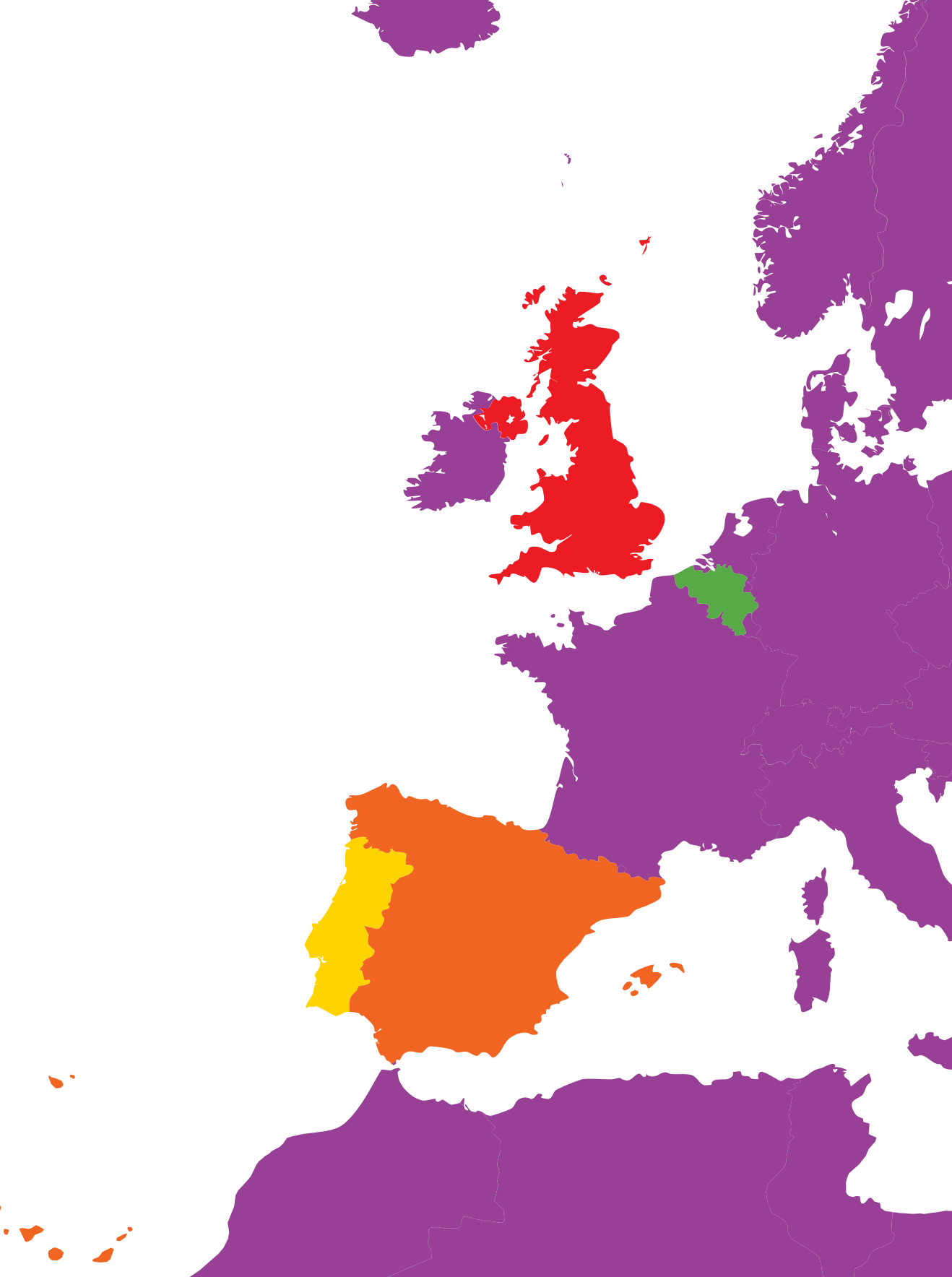
124

Kalbant apie neapykantos nusikaltimus, susijusius su seksualine orientacija ir lytine tapatybe, atkuriamasis teisingumas išskyla kaip galbūt efektyvesnis modelis nei griežtai baudžiamasis teisingumas, nes jis gali padėti išsiaiškinti nusikaltimo priežastį ir užkirsti kelią pakartotiniams nusikaltimams. Kad taip nutiktų, procedūra turėtų veiksmingai pašalinti pažeidėjo nusiteikimą prieš LGBTI asmenis, atsižvelgiant į tai, kad šis išankstinis nusistatymas yra nusikalstamos veikos motyvas.

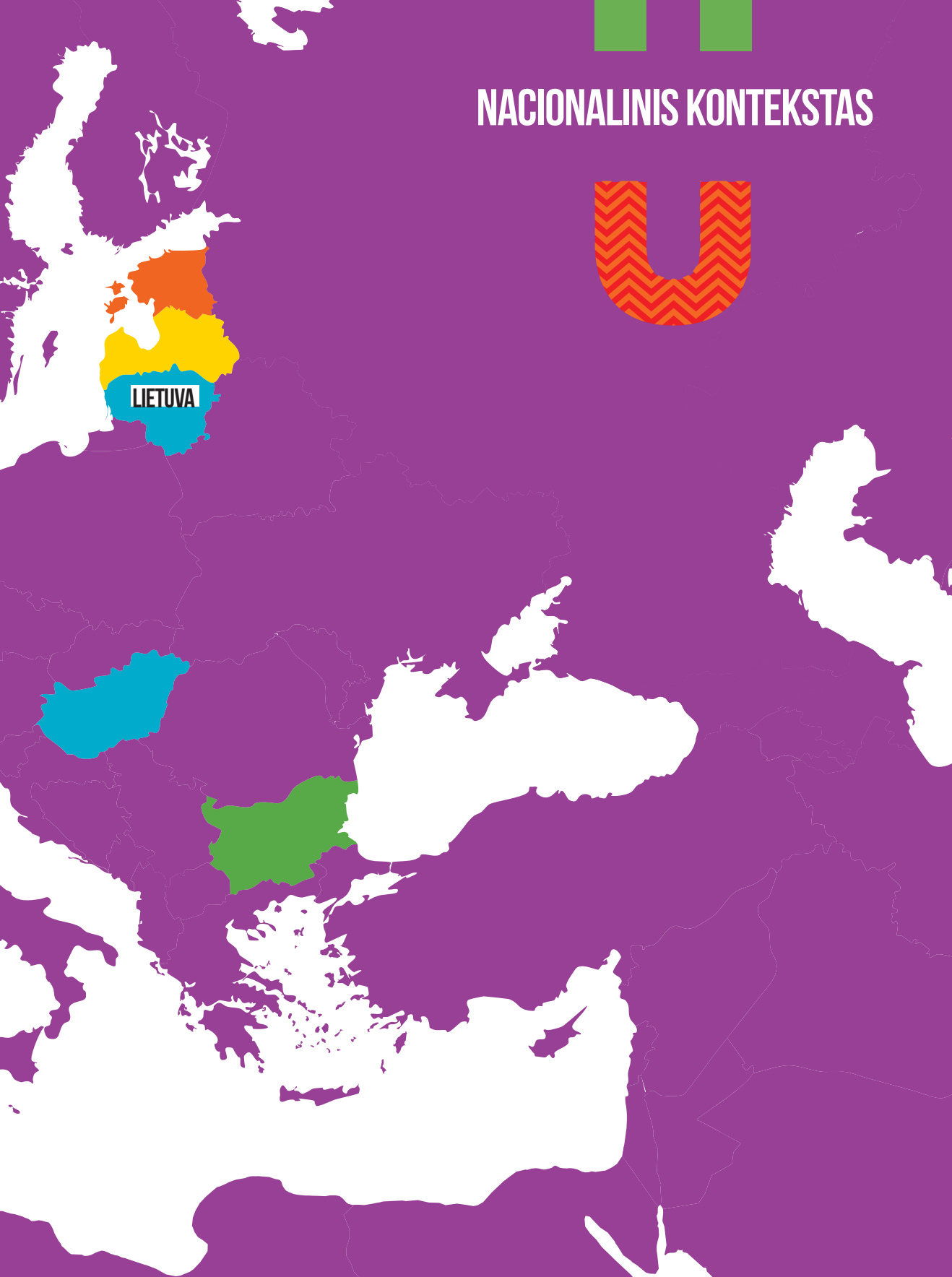
Renkantis atkuriamąjį teisingumą svarbu nepamiršti galimos aukos ir pažeidėjo nelygybės, kad būtų išvengta to paties galios disbalanso, kuris ir sukėlė nusikaltimą. Todėl, norint užtikrinti veiksmingą atkuriamąjį procesą, būtina žinoti abiejų šalių aplinkybes.

Veiksminga atkuriamoji procedūra turėtų padėti aukoms susitaikyti su įvykiu, atkurti jų pasitikėjimą savimi ir pasitikėjimą visuomene bei priimti savo seksualinę orientaciją ar lytinę tapatybę. Taip pat svarbu nepamiršti gydomosios atleidimo galios, kuri gali leisti aukoms išsilaisvinti iš nusikaltimo sukeltų neigiamų jausmų. Kalbant apie pažeidėjus, atkuriamasis teisingumas gali padėti jiems suprasti išankstinio nusistatymo prieš LGBTI žmones daromą žalą, suvokti, kad būtent šis nusistatymas ir paskatino juos padaryti nusikaltimą, užtikrinant, kad nusikaltimai nepasikartotų. Norint pasiekti šį tikslą, rekomenduojama bendradarbiauti su LGBTI organizacijomis, kurios aukoms ir pažeidėjams gali suteikti būtinos informacijos. Darbas su LGBTI žmonėmis padeda pažeidėjams juos sužmoginti, nes aukų nužmoginimas yra vienas stipriausių neapykantos instrumentų.

RAKTAŽODŽIAI: homoseksualumas, translytiškumas, atkuriamasis teisingumas, nukentėjusieji, pažeidėjai, neapykantos nusikaltimas

NACIONALINIS KONTEKSTAS

LIETUVA

NACIONALINIS KONTEKSTAS

LIETUVA

NACIONALINĖ STATISTIKA

129

Lietuva išlieka viena mažiausiai LGBTI bendruomenei įtraukių Europos Sąjungos (ES) valstybių narių. 2020 m. publikuotos Europos Sąjungos Pagrindinių teisių agentūros (PTA) apklausos išvados atskleidė, kad 55 proc. Lietuvos LGBTI respondentų jautėsi diskriminuojami 8 gyvenimo srityse – tai yra aukščiausias rodiklis tarp visų ES valstybių narių. 44 proc. Lietuvos apklausos dalyvių teigė, kad vengia laikytis rankomis su savo tos pačios lyties partneriu, bijodami grasinimų, užpuolimų ar priekabiavimo. Remiantis 2019 m. „Eurobarometro“ apklausos duomenimis, 53 proc. Lietuvos respondentų sutinka su LGBTI lygybės idėja, o Europos vidurkis yra 76 proc.

Kalbant apie naujausią neapykantos nusikaltimų situaciją Lietuvoje, Nacionalinė LGBT teisių organizacija LGL 2019 m. užfiksavo penkis galimus homofobija motyvuotus atvejus, įskaitant LGL biuro padegimą. Dėl šio atvejo ikiteisminis tyrimas, nenustačius kaltininko, buvo sustabdytas neribotam laikui.

2019 m. lapkričio – gruodžio mėn. laikotarpiu LGL taip pat pranešė apie 1002 įrašus, nukreiptus prieš LGBT asmenis, kuriuos pašalino socialinės medijos platformos. Tai buvo didžiausias pranešimų skaičius iš 39 organizacijų, dalyvavusių penktajame ES Elgesio kodekso kovojant su neteisėta neapykantos kalba internete vertinime.

Teigiamą postūmį rodo, Lietuvos Respublikos generalinė prokuratūra priėmė ikiteisminio tyrimo dėl neapykantos nusikaltimų, įskaitant neapykantos kalbą, metodines rekomendacijas, kurios įsigaliojo 2020 m. balandžio 1 d. Ši nauja priemonė pristato neapykantos nusikaltimų ir neapykantos kalbos sąvokas, jų atribojimo kriterijus ir specifiką, taip pat kitas sąvokas, svarbias nustatant ir tiriant šio pobūdžio veikas, pažeidžiamų grupių sąvoką, pagrindinius ikiteisminio tyrimo ir organizavimo principus, tarptautinę komunikaciją ir nusikaltimų kvalifikaciją.

Šiuo metu trūksta statistinių duomenų, kurie objektyviai iliustruotų atkuriamojo teisingumo taikymą Lietuvoje. Tačiau „Spinter“ ir delfi.lt atliktoje apklausoje 2009 m. maždaug pusė (48 proc.) respondentų iš Lietuvos palaikė mirties bausmę, kuri atskleidžia bausmės kultūros dominavimą Lietuvos visuomenėje. Lietuvos baudžiamosios teisės sistema taip pat yra viena labiausiai represinių ES – šiuo metu galiojantys įstatymai nustato vienas ilgiausių bausmių tarp ES šalių, nors situacija pamažu keičiasi. Remiantis Europos Tarybos statistika, 2014 m. Lietuva užėmė trečią vietą pagal laisvės atėmimo bausmę atliekančių asmenų skaičių ES. Didelis nuteistųjų laisvės atėmimo bausme skaičius kartu su aukštu recidyvizmo lygiu leidžia manyti, kad Lietuvos penitencinė sistema, kurioje atkuriamojo teisingumo priemonės taikomos gana retai, nėra pakankamai efektyvi.

ATKURIAMASIS TEISINGUMAS

NACIONALINIS APIBRĖŽIMAS

Šiuo metu Lietuvos nacionalinėje teisėje nėra oficialaus atkuriamojo teisingumo apibrėžimo. Akademinėje literatūroje tarp kitų naudojami Howard Zehr, Margaritos Zernovos, Gordon Bazemore suformuluoti apibrėžimai.

131

Vis dėlto Lietuvos Respublikos Probacijos įstatymo 4 straipsnio 5 dalyje įvardijama, kad Probacija, be kita ko, grindžiama principu:

Atkuriamojo teisingumo įgyvendinimo; tai yra probacijos vykdymo metu taikomos atkuriamojo pobūdžio priemonės, kuriomis užtikrinamas nukentėjusio asmens ir probuojamojo sutaikinimas ir tarpininkavimas siekiant atlyginti nusikalstama veika padarytą žalą.

Taigi atkuriamojo teisingumo įgyvendinimas yra laikytinas vienu iš probacijos tikslų ir principų, tačiau įstatymo lygmeniu nėra pateikiamas išsamus paties atkuriamojo teisingumo apibrėžimas.

TEISĖS AKTAI

Nors dabartiniai Lietuvos baudžiamieji įstatymai neįtvirtina atkuriamojo teisingumo instituto ir nenumato išsamaus reguliavimo dėl atkuriamojo teisingumo taikymo, vis dėlto, Lietuvos įstatyminėje bazėje galima įžvelgti atkuriamojo teisingumo bruožų, kurie yra pateikiami žemiau.

132

Pagal Lietuvos Respublikos probacijos įstatymo 2 straipsnio 5 dalį probacija apibūdinama kaip sąlyginė alternatyva paskirtai laisvės atėmimo bausmei (bausmės vykdymo atidėjimas ir lygtinis paleidimas iš pataisos įstaigų), kurios metu vykdoma probuojamojo priežiūra.

Pagal Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 67 straipsnio 2 dalį pilnamečiam asmeniui, atleistam nuo bausmės arba lygtinai paleistam iš pataisos įstaigos gali būti skiriamas dalyvavimas smurtinį elgesį keičiančiose programose, kas yra laikoma viena iš baudžiamųjų sankcijų.

Asmeniui, nuteistam laisvės atėmimu ne daugiau kaip šešeriams metams už dėl neatsargumo padarytus nusikaltimus arba ne daugiau kaip ketveriems metams už vieną ar kelis tyčinius nusikaltimus (išskyrus labai sunkius nusikaltimus), teismas gali atidėti paskirtos bausmės vykdymą nuo vienerių iki trejų metų. Bausmės vykdymas gali būti atidėtas, jeigu teismas nusprendžia, kad yra pakankamas pagrindas manyti, kad bausmės tikslai bus pasiekti be realaus bausmės atlikimo (Lietuvos Respublikos Baudžiamojo kodekso 75 straipsnio 2 dalis). Atidėdamas bausmės vykdymą, teismas paskiria nuteistajam vieną ar kelias tarpusavyje suderintas baudžiamojo poveikio priemones, minėtas aukščiau ir (ar) išdėstytas čia: 1) atsiprašyti nukentėjusio asmens; 2) teikti nukentėjusiam asmeniui pagalbą, kol šis gydosi; 3) gydytis priklausomybės ligas, kai nuteistasis sutinka; 4) auklėti ir prižiūrėti savo nepilnamečius vaikus, rūpintis jų sveikata, išlaikyti juos; 5) pradėti dirbti arba mokytis, tęsti darbą ar mokslą; 6) dalyvauti elgesio pataisos programoje; 7) neišeiti iš namų tam tikru laiku, jeigu tai nesusiję su darbu arba mokymusi; 8) neišvykti už gyvenamosios vietos miesto (rajono) ribų be nuteistojo priežiūrą vykdančios institucijos leidimo; 9) nesilankyti tam tikrose vietose arba nebendrauti su tam tikrais asmenimis ar asmenų grupėmis; 10) nevartoti psichiką veikiančių medžiagų;

11) neturėti, nenaudoti, neįsigyti tam tikrų daiktų arba neužsiimti tam tikra veikla (Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 75 straipsnio 5 dalis).

Privalomų priemonių sąrašas nėra baigtinis pagal Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 75 straipsnio 3 dalį. Nuteistojo, kitų baudžiamojo proceso dalyvių ar *ex officio* prašymu teismas gali paskirti kitas privalomas priemones, kurios, teismo nuomone, galėtų teigiamai paveikti nuteistojo elgesį.

133

Taip pat pagal Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 38 straipsnį asmuo, padaręs baudžiamąjį nusikaltimą, neatsargų arba nesunkų ar apysunkų tyčinį nusikaltimą, gali būti teismo atleistas nuo baudžiamosios atsakomybės, jeigu susitaikė su nukentėjusiu asmeniu arba juridinio asmens ar valstybės institucijos atstovu ir yra pagrindo manyti, kad jis nedarys naujų nusikalstamų veikų. Taigi ši konkreti priemonė nėra taikoma sunkaus ar labai sunkaus nusikaltimo įvykdymo atveju.

ATKURIAMOJO TEISINGUMO TAKYMAS NEAPYKANTOS NUSIKALTIMUOSE

134

Lietuvos Baudžiamajame kodekse (Seimas 2000 m.) yra bendrųjų ir specialiųjų normų dėl sunkinančių aplinkybių dėl neapykantos motyvo, taip pat įtvirtintas atskiras neapykantos kurstymo nusikaltimas. Baudžiamojo kodekso 129 straipsnio 2 dalies 13 punkte (t. y. nužudymas), 135 straipsnio 2 dalies 13 punkte (t. y. sunkus sveikatos sutrikdymas) ir 138 straipsnio 2 dalies 13 punkte (t. y. nesunkus sveikatos sutrikdymas) nustatyta sunkinančios aplinkybės tuo atveju, kai šie konkretūs nusikaltimai padaromi iš priešišku paskatų, *inter alia*, dėl asmens seksualinės orientacijos.

Baudžiamojo kodekso 170 straipsnis draudžia neapykantos ir smurto kurstymą, *inter alia*, dėl seksualinės orientacijos (t. y. kvalifikuotina neapykantos kalba), o 60 straipsnio 12 dalies 1 punktas kvalifikuoja veiksmus, padarytus siekiant išreikšti neapykantą, *inter alia*, seksualinės orientacijos pagrindu kaip sunkinančią aplinkybę (t. y. kvalifikuotinas neapykantos nusikaltimas). Atsižvelgiant į tai, kad nusikalstamos veikos, įvykdytos dėl, *inter alia*, asmens seksualinės orientacijos, yra aiškiai apibrėžtos Lietuvos baudžiamajame kodekse, neapykantos ir smurto kurstymas (t. y. draudžiama neapykantos kalba) yra laikomas specifine neapykantos nusikaltimo forma Lietuvoje.

Nors seksualinė orientacija tarp saugomų pagrindų pagal Lietuvos baudžiamuosius įstatymus, apsauga netaikoma lytinei tapatybei ir (ar) lyties raiškai. Lygiai taip pat Lietuvos neapykantos nusikaltimų teisinė bazė neapima interlyčių asmenų, nes lyties požymiai ar interlytiškumas nėra pripažįstamas kaip saugomi pagrindai.

Nors dabartiniai teisės aktai neabejotinai suteikia galimybę taikyti atkuriamojo teisingumo priemones neapykantos nusikaltimų ar prieš LGBTI nukreiptų neapykantos nusikaltimų bylose, realaus pritaikymo atvejų yra labai nedaug.

Vis dėlto 2020 m. birželio mėn. buvo paviešinta byla, kurioje teismas nutarė, kad vyras, kuris skelbė LGBTI asmenis niekinančius įrašus, kurstydamas neapykantą prieš LGBTI asmenis socialinėje medijoje, privalės šešis mėnesius neatlygintinai dirbti po 40 valandų įvairiose įstaigose ir NVO, kurios rūpinasi asmenimis su negalia, pagyvenusiais žmonėmis ar kitais pažeidžiamais žmonėmis, kuriems reikia pagalbos. Tai rodo tam tikrą teigiamą perspektyvą šiuo metu galiojančių atkuriamojo teisingumo priemonių taikymui ateityje siekiant baudžiamosios teisės sistemos tikslų.

NACIONALINĖS KLIŪTYS

LGL 2019 m. atliktų interviu su teisėsaugos atstovais išvados rodo, kad viena iš didžiausių problemų yra vyraujantis teisėsaugos specialistų žinių apie pačią neapykantos nusikaltimų sampratą ir jos specifiką trūkumas, todėl tai apsunkina sėkmingą galiojančių teisės aktų taikymą ir galiojančių įstatymų peržiūrėjimą, siekiant tolesnio atkuriamojo teisingumo priemonių taikymo ar plėtojimo, ypač neapykantos nusikaltimų atvejais.

136

POLITIKOS PATARIMAI

Atsižvelgiant į dabartinę penitencinę kultūrą Lietuvoje, kurioje daugeliu aspektų neįžvelgiama pakankamos pažangos siekiant ES standartų, akivaizdžiausias poreikis yra sudaryti teisėsaugos specialistų mokymų bei kasmetinius tarpinstitucinių mokymų planus ir politiką, ypatingai atsižvelgiant į šių mokymų dalyvių motyvacijos didinimą siekiant užtikrinti geresnį lankomumą.

Tokie plataus masto, tarpinstitucinio pobūdžio mokymai, t. y. įtraukiantys tiek teisės profesionalų, tiek pilietinės visuomenės specialistų žinias ir patirtį, turėtų papildyti žinias apie neapykantos nusikaltimų ir neapykantos kalbos specifiką, padidinti jautrumą neapykantos nusikaltimų aukų poreikiams ir pačiam neapykantos nusikaltimo poveikiui bendruomenei ir visuomenei.

Jie taip pat turėtų didinti informuotumą apie bendresnes kategorijas, tokias kaip visuomenės įtrauktis, be to, didintų įsisauganumą apie alternatyvą bausmės idėjai baudžiamajame procese, paremtą veiksmingo atkuriamojo teisingumo įgyvendinimo gerąja patirtimi tokiose šalyse kaip Belgija ir Suomija.

IŠVADOS

Nusikaltimas yra daugiau nei įstatymo pažeidimas, tai yra santykių tarp žmonių pažeidimas. Atkuriamasis teisingumas apima ne tik bausmę – baudžiamąjį teisingumą, bet ir nusikaltimo priežastis bei pasekmes ir tai, kas galėtų palengvinti žalos sumažinimą.

Pagrindinis neapykantos nusikaltimo bruožas yra jo diskriminacinis motyvas. Kai įmanoma, turėtų būti stengiamasi pašalinti išankstinį smurtautojo požiūrį į tą visuomenės grupę, prieš kurią buvo nukreiptas nusikaltimas. Štai kur alternatyvios sankcijos gali pasitarnauti švietimo tikslams.

137

Be to, neapykantos nusikaltimai dažnai vadinami „pranešimų nusikaltimais“. Jie neša socialinės atskirties žinią. Sunkinančios aplinkybės signalizuoja visuomenei, kad neapykantos kurstymas yra nepriimtinas. Tarpininkavimo procesai gali būti veiksminga priemonė šioje srityje.

Ne pelno organizacijos ir vyriausybės tarnybos turėtų toliau tirti, ar atkuriamasis teisingumas galėtų būti taikomas neapykantos nusikaltimų, neapykantos kalbos ar diskriminacijos prieš LGBTI asmenis atvejais. Jei įvykdytos tam tikros sąlygos, tarpininkavimas aukos ir pažeidėjo atžvilgiu gali turėti geresnį ilgalaikį poveikį nei vien tik bausmė ar piniginė bauda. Nors į atsigavimą orientuotas požiūris ne visada bus įmanomas, jis turėtų būti bent jau pateiktas kaip perspektyvus pasirinkimas visoms susijusioms šalims.

SAFE.TC.BE BY SPEAK OUT
PROJECT